

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Uluslar, çıkarlarını korumak amacıyla, çoğu zaman uluslararası teamüller, hükümler haklarına saygı, insan hakları ve demokrasi gibi yüksek duyguları ve ilkeleri ihmal etmekte ve hedeflerini elde etmek için gerektiğinde tahditsiz güç kullanabilmektedirler. Bu bakımdan, bir uluslararası sorunda haklı olduğunu kanıtlamak tek başına yeterli olamamakta; devletlerin ulusal haklarını koruyabilmek ve bunları başkalarına da kabul ettirebilmek için yeterli ekonomik, siyasi ve askeri güce sahip olan ve bunu etkili bir şekilde kullanabilen devletler ulusal davalarında başarılı olmaktadır.

20. yüzyılda enerji kaynaklarına erişim ve bu kaynakların paylaşımı, Ortadoğu politikalarının temelini oluşturmuştur. Enerji artan tüketimi ile ulusların 2000'li yıllardaki politikalarına da yön vermektedir. Uluslar refah ve güvenliklerinin temel girdisi olan enerji kaynaklarına erişimi, politikalarında öncelikli hedef olarak tanımlamışlardır. Enerji; ekonomik gelişim, ulusal refah ve ulusal güvenlik sağlması yanında uluslararası ilişkilerde de bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Ülkelerin enerjiye olan gereksinimleri arttıkça, kaynağa sahip olan ülkelere yönelik bağımlılıkları da artmaktadır. Enerji kaynaklarını kontrol eden devletler enerjiyi bir silah olarak kullanabilmektedirler. Ortadoğu bu nedenle bitmek tükenmek bilmeyen mücadelelere sahne olmuştur ve olmaya da devam edecektir.

11 Eylül saldırılarını takip eden dönemde Afganistan ile başlayan ABD müdahaleleri 2003 yılı itibarıyla Irak'a sıçradı. II. Körfez Harekâtı ile başlayan Orta Doğu'daki bu değişimin özellikle uzun vadede küresel sonuçları olacağı açıktır. Ancak kısa vadede bölge ülkelerine etkisi beklenenden daha fazla olduğundan devletler arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu savaştan en çok etkilenen ülkelerin başında gelen Türkiye'nin Irak stratejisini yeniden gözden geçirmesi gerekmektedir. Bugün Irak'ta ne demir yumruğu ile ülkeyi yöneten bir Saddam Hüseyin vardır, ne de

kendi içerisinde sorunlarını çözmüş, istikrarlı yapıya sahip bir devlet. Kısacası Irak'ın geleceği tüm bölge ülkelerinin geleceğini de etkileyecektir. Bunun en açık muhataplarından birisi de Türkiye'dir.

Türkiye'nin Irak politikası öteden beri iki esas sütun üzerine bina edilmiştir: Türkiye'nin güvenliği ve Irak Türklerinin güvenliği. Bunlar birbirine bağlı olarak Türkiye'nin iki büyük endişesidir. Irak'ın kuzeyi Türkiye'nin güneydoğu komşusudur. Güneydoğu, Türkiye'nin yumuşak karnı, en hassas bölgesidir. Cumhuriyetin ilk yıllarından beri bu özelliğini korumaktadır ve Türkiye'nin bu konudaki hassasiyeti de sürüp gitmektedir.

Bu çalışmada; ABD'nin İkinci Körfez Harekâtı ile birlikte Irak'ı işgali sonrasında Irak'ın kuzeyinde meydana gelen değişimler ve bu değişimlerin Türkiye'nin dış politikasında meydana getirdiği ve getireceği etkilerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Sorunun önümüzdeki dönemde artmakta olan önemi ve gelecekte meydana gelecek muhtemel gelişmeler sonucunda Türkiye'nin izlemesi gereken stratejilerin belirlenmesinin gerekliliği, ayrıca soruna çözüm üretme arayışları, araştırmanın yapılmasının başlıca nedenleridir.

Çalışmamızda Irak genelinde ve özellikle de Irak'ın kuzeyinde meydana gelen olaylar ışığında Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının değişmiş olduğunun ortaya çıkarılması, tezin temel konusunu oluşturmaktadır.

Araştırmamız yedi bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm "Giriş" bölümü olup, ikinci bölümde Kuzey Irak'ın coğrafi, jeopolitik, etnik, dini ve siyasi yapısı ile ilgili bilgileri içeren bölgenin stratejik önemine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise; Türkiye-Irak ilişkileri tarihsel bir bakış açısıyla ele alınarak Osmanlı dönemi, Atatürk dönemi, İnönü dönemi ve Soğuk Savaş dönemlerinde Irak'la ilgili ilişkiler incelenmiştir. Dördüncü bölümde; sınır aşan sular sorunu, Türkmenlerin durumu, Kuzey Irak'taki Kürt devleti oluşumları ve PKK sorunu gibi faktörler ve bu faktörlerin Türk dış politikasına etkileri ortaya konulmuştur. Birinci ve İkinci Körfez Harekâtlarından oluşan beşinci bölümde ise; Irak-Kuveyt anlaşmazlığının nedenleri, Irak'ın Kuveyt'i işgali, bunun neticesinde koalisyon kuvvetlerinin bölgeye müdahalesi, ABD'deki 11 Eylül

saldırıları ve bu saldırıların Irak'a yansımaları, Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında Irak'ın yeri, ABD kuvvetleri tarafından Irak'ın işgali ve I. ve II. Körfez Harekâtları neticesinde Türkiye-Irak ilişkileri incelenmiştir. Altıncı bölümde Kuzey Irak bölgesinde etkinlik sağlamaya çalışan aktörler, bu aktörlerin uyguladıkları politikalar ve Türk dış politikası üzerine etkileri ele alınmıştır. Yedinci ve son bölümde ise; Türk dış politikasının geleneksel özellikleri üzerinde durulmuş, hükümete ilaveten parlamento ve Türk Silahlı Kuvvetleri gibi Türk dış politikasını belirleyen faktörler incelenmiş, bu kapsamda Türkiye'nin Kuzey Irak'ta alması gereken tedbirler ve uygulaması gereken politikalara ilişkin tavsiyeler ortaya konulmuştur.

Belgelere dayalı araştırmamızda, Türkiye ve Irak ile ilgili olarak yazılmış olan kitap, dergi, makale, gazete ve resmi belgeler incelenmiş; iç ve dış basından yararlanılmış, harita ve çizelgeler kullanılmıştır. Ayrıca bu maksatla genel ağ (internet)'daki belge ve dokümanlardan istifade edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHTE TÜRK-IRAK İLİŞKİLERİ VE KUZEY IRAK'IN STRATEJİK ÖNEMİ

1. Giriş

Ortadoğu bölgesi, son yarım asır boyunca dünyadaki savaş, çatışma ve uluslararası rekabetin en yoğun olduğu bir coğrafya alanı olmuştur. Elbette ki Orta Doğu coğrafyası bu kargaşa ve karmaşaya bir tesadüf sonucu düşmedi. Bunun arkasında bölgenin sosyo-ekonomik, kültürel durumu, jeopolitik konumu, taşıdığı stratejik önem ve sahip olduğu hayati enerji kaynakları gibi sebepler yatmaktadır. Özellikle 20. yüzyılın başlarında petrolün önem kazanmasıyla birlikte bu bölge, büyük devletlerin siyasi, stratejik ve ekonomik rekabetlerinin yoğunlaştığı bir alan olmuş ve bu da bölgesel şartların da etkisiyle yeni dengelerin kurulmasına ve neticede bölgenin dönemler halinde yeniden şekillendirilmesine sebep olmuştur. Bu durum sonuçta bölgede hiç durulmayan istikrarsızlıklara sebebiyet vermiştir.¹

Ortadoğu bölgesinin kilit noktasında ve dünya enerji kaynakları ile ticaret yollarının kesiştiği bir alanda bulunan Türkiye ve Irak'ın birbiriyle olan tarihi ilişkilerini incelemek, bu bölgede günümüzde meydana gelen olayları ve gelişmeleri anlamak bakımından çok önemlidir. Zira Türkiye, cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte bölgenin en güçlü ülkesi haline gelip Orta Doğu politikalarında belirleyici bir konuma sahipken, Irak son 20 yılda meydana gelen dünyanın üç büyük krizinin odağındaki bir ülke olmuştur. Ayrıca, dünü bilmeden bugün ve yarını anlamak da mümkün olmayacaktır.

2. Osmanlı dönemi

Osmanlı Devleti döneminde, 1534 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatında Musul, Bağdat ve Basra nahiyeleri Osmanlı topraklarına katılmıştır.² Mezopotamya Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra bu bölge ile en fazla ilgilenen güç İngiltere olmuştur. Bunun ana sebepleri arasında;

¹ Özdağ, Laçiner ve Erkmen, **Irak...**, s.213.

² Eroğlu, Babuçoğlu ve Özdil, **Osmanlı...**, s. 102.

bölgenin ticaret yolları üzerindeki konumu, Hindistan yolunun güvenliğinin sağlanması ve bölgede petrol bulunması sayılabilir. İngiltere'nin giderek artan ilgisi sebebiyle Mezopotamya zamanla bir Osmanlı-İngiliz rekabet ve çatışma alanı haline gelmiştir. Bu rekabet ve çekişmeyi üç safhaya ayırabiliriz.³

Erken Dönem (1638–1834) olarak adlandırılan dönem bölge üzerinde Osmanlı hâkimiyetinin zayıf olduğu dönemi ifade etmektedir. Osmanlı bu dönemde Mezopotamya'yı merkezi otorite ile değil, Irak'ın yerlilerinden tayin ettiği görevlilerle yönetmiştir. Bu da İngilizlerin bölgede serbestçe ticaret yapmasına ve burada nüfuz kazanmasına imkân sağlamıştır. 1639 yılında Doğu Hindistan Şirketi (East India Company) Basra'da bir fabrika kurmuştur. Bu dönemde İngilizler özellikle gemi taşımacılığı ve ticaret yaparak bölgede nüfuzlarını arttırmışlardır. 1798 yılında ise, Bağdat'ta konsolosluk açmışlar ve Osmanlı Sultanı 1802'de bu durumu kabul etmiştir.

Orta Dönem (1834–1881) olarak adlandırılan dönemde Osmanlı Devleti valileri merkezden tayin etmek suretiyle Irak'ta merkezi otoriteyi kurmaya başlamış ve bu da İngiliz-Osmanlı anlaşmazlık ve rekabetinin başlamasına sebep olmuştur. 1869 yılında Mithat Paşa'nın Bağdat'a vali olarak atanmasından sonra Irak'ta sosyal ve idari yapı yeniden organize edilmiş ve Irak'ın modernleşmesi konusunda büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Mithat Paşa'nın merkezi otoriteyi körfez kıyılarına kadar yerleştirmeye başlamasıyla birlikte İngilizlerle anlaşmazlık büyümeye başlamıştır. Bu dönemde İngilizler, Hindistan-Bağdat arası posta ve telgraf sistemi kurmuşlardır. 1861'de Lynch kardeşler Dicle-Fırat üzerinde buharlı gemi taşımacılığı başlatmışlar, böylece İngilizler bölgedeki ticaretin %95'ini kontrolleri altına almışlardır.⁴

Geç Dönem (1881–1918) olarak adlandırılan dönemde petrol yataklarının bulunmasıyla birlikte Mezopotamya, Avrupa'nın diğer güçlerinin de iştahını kabartmış ve dolayısıyla uluslararası rekabetin kızıştığı bir bölge durumuna gelmişti. Bu durum Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde bozulmaya sebep

³ Özdağ, Laçiner ve Erkmen, **Irak ...**, ss.214-215.

⁴ Charles Tripp, **A History of Iraq**, Cambridge, Cambridge University Press, 2000, s.14.

olurken Osmanlı-Alman yakınlaşmasını sağlamıştı. Çünkü bu dönemde İngilizler bölge ile ilgili politikalarını değiştirmeye başlamışlardı. İngiliz politikası önceden olduğu gibi sadece ekonomik ve ticari menfaatlerin teminiyle sınırlı kalmamış; Mezopotamya'yı tam bir kontrol altına almak için siyasi gayeler gütmeye başlamıştır. Bu da sonuçta bölgede Osmanlı-İngiliz hâkimiyet mücadelesine sebep olmuştur. Osmanlı Devleti bu durum karşısında çare olarak Almanya'ya yaklaşmıştır.

Özellikle Osmanlı-Alman işbirliğiyle inşa edilmeye başlanan ve zamanın en büyük projesi olan Bağdat Demiryolu, büyük devletler arasındaki güçler dengesini sarsmıştı. Bu durum Fransa, Rusya ve Japonya'nın da gözünü Orta Doğu'ya çevirmesine sebep olmuş ve uluslararası rekabeti kızıştırmıştı. Bu dönemde Türk-İngiliz ekonomik rekabeti siyasi çekişmeye dönüştü ve bu çekişme, Kuveyt üzerinde hâkimiyet kurma noktasında; savaş noktasına kadar gelmişti.

Bu dönem sonunda I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Mezopotamya'nın Türk hâkimiyetinden çıkması ile burada 350 sene sürdürülmüş olan barış ve istikrar devri bir daha geri gelmemek üzere sona erecekti. Böylece bu dönemin olayları, Mezopotamya'nın devamı olan Irak'ta 20. asır boyunca meydana gelen gelişmelerin ve bu asrın sonlarında ardı ardına patlak verecek olan Körfez savaşlarının da tarihi temellerini teşkil edecekti.

I. Dünya Savaşı sırasında Şerif Hüseyin ve yandaşlarının aksine, Mezopotamya Arapları Türklerle beraber Çanakkale'de ve Doğu cephesinde Ruslara karşı çarpışmışlardır. Ancak, Osmanlı Devleti'nin yenilmesi sonucunda sınırlarından koparılan Arap Orta Doğusu, İngiltere ve Fransa tarafından yeniden şekillendirilmiştir.⁵ Bu şekillenmede petrol ve bu iki devletin çıkarları temel rol oynamış ve dolayısıyla bölgenin sosyal, siyasi, kültürel ve diğer toplumsal faktörleri dikkate alınmadan yapay sınırlar ve

⁵ M.A.Dahham, **Turkish-Iraqi Relations: Tensions and Prospects for Positive Developments**, Turkish Review of Middle East Studies, Annual 10,1998, s.88.

devletçikler oluşturulmuştur. Bu durum ise, 20. asır boyunca Orta Doğu'da meydana gelen karışıklık ve savaşların ana sebebini oluşturacaktı. Bu şartlar altında 1920'de San Remo Konferansı ile Irak'ın İngiliz mandası altına gireceği kabul edildi.

Başlangıçta Şiiler ve Kürtler, manda yönetimini kabul etmeyip tam bağımsızlık isteyerek büyük bir isyan çıkarttılsa da İngilizler bu isyanı zor da olsa bastırdılar. Bu sebeple, İngilizler ileride bir daha bu şekilde problemlerle karşılaşmamak ve Irak'ı sürekli kontrol altında tutabilmek için kendilerine uygun bir Arap yöneticisi bulma arayışına girdiler. Neticede, İngilizlerin Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı 1920'de Irak tahtına oturtmasıyla Irak devleti kurulmuş oldu. Ancak Irak nüfusunun çoğunluğunu teşkil eden Şiiler, Arabistan'dan ithal edilen Faysal'ı önce kabul etmek istemeseler de peygamber soyundan gelmesi dolayısıyla daha sonra krallığını kabul etmek durumunda kaldılar.⁶

3. Atatürk dönemi (1920–1938)

Atatürk dönemi, Türk-İrak ilişkilerinde bir başlangıcın görüldüğü devirdir. Atatürk'ün Musul konusunda reel politiğe uygun olarak hareket etmesi ve sorunu 1926'da çözüme ulaştırması, Türk-İrak ilişkilerinde yeni bir dönemin açılmasına ön ayak olmuştu. Ancak Atatürk, Musul ve Kerkük'teki Türkmenlere olan ilgisini devam ettirmiş ve bunların temel haklarının, dil ve kültürünün korunmasını Irak Hükümetine kabul ettirmişti.

Bu dönemde Irak'ın Türkiye'de çıkan Kürt isyanlarına destek vermemesi ve hatta bunlara karşı sınırda tedbirler alması, Türk-İrak ilişkilerinde başlangıç safhasını oluşturmuştur.

3.1. Kurtuluş Savaşı dönemi

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Irak'ın, İngiltere'nin önce işgali ve sonra da mandası altına geçtiği dönemde; Türkiye, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Kurtuluş Savaşı'nı başlatmıştı. Önce 1919'da Erzurum ve Sivas

⁶ Özdağ, Laçiner ve Erkmen, **Irak...**, s.216.

Kongreleri ile Milli Mücadele'nin temelleri atılmış ve bir dizi harp neticesinde Türkiye'nin bağımsızlığı kazanılmış ve 1923'te Lozan Antlaşması'yla da uluslararası alanda tanınması sağlanmıştı.

Ne var ki, Türkiye'nin yakın komşusu Irak ile Lozan'da çözülemeyen Musul Meselesi, Türk-Irak ilişkilerinin gelişmesine engel olmaya devam etmekteydi. Musul vilayetinin büyük bir kısmı Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) imzalandığında Türkiye'nin elinde bulunuyordu. İngilizler ancak mütarekenin imzalanmasından sonra bölgeyi işgal edebilmişlerdi. Fakat vilayetteki Kürt ve Türk halkları Türkiye ile birleşmek arzusundaydı. Bu arzu içerisinde olanlardan birisi de Irak'ın kuzeyinde İngilizlere karşı isyan eden ve nüfuzlu bir kabile reisi olan Şeyh Mahmut idi. Mahmut civardaki kabilelerle birlikte 22 Mayıs 1919'da İngilizleri yenerek Süleymaniye'nin kontrolünü elde etmişti. Fakat bu durum çok sürmemiş ve Kerkük'ten hareket eden İngiliz güçleri Haziran ayında Mahmut'u esir alıp bu bölgede hâkimiyetlerini tekrar kurmuşlardı.⁷

Musul'da bu hadiseler cereyan ederken, İstanbul'da 12 Ocak 1920 tarihinde toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin 28 Ocak'ta kabul ettiği Misak-ı Milli'de Musul Meselesi ile ilgili şu önemli madde yer almıştı:

“Mondros Mütarekesi imzalandığı vakit düşman işgali altında bulunan ve çoğunluğu Arap olan yerlerin kaderi o bölge halkının vereceği karara bağlı olacaktır. Bunun dışında kalan ve o gün işgal edilmeyen Türk ve İslam çoğunluğunun bulunduğu bölge bölünmez ve ayrılmaz bir bütün sayılacaktır.”

Bu karar doğrultusunda Mustafa Kemal 1 Mayıs 1920'de TBMM'de Musul ile ilgili şu konuşmayı yaptı: “...hudud-ı millimiz İskenderun'dan geçer, şarka doğru uzanarak Musul'u, Kerkük'ü, Süleymaniye'yi içine alır. İşte hudud-ı millimiz budur.” Böylece Milli Mücadeleyi yürütenler Musul'un Türkiye'nin toprağı olduğunu şüpheye yer bırakmayacak şekilde açıkça ilan etmişlerdir.

⁷ Mim Kemal Öke, **Musul Meselesi Kronolojisi 1918–1926**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1987, s.34.

İngilizler ise, petrol bölgesi olan Musul'u kolayca bırakmak niyetinde değillerdi ve burayı yeni kurulan Irak Krallığı'na bırakmak istiyorlardı. Ancak İngiliz manda yönetimine karşı bağımsızlık isteyen Irak halkı ayaklanmıştı. Bu durum Musul vilayeti için de söz konusu idi. Mustafa Kemal Paşa oluşan bu şartlardan istifade etmek maksadıyla Şubat 1922'de Kaymakam Özdemir Bey'i İngilizlere karşı direnişi organize etmek için Musul'a yollamıştı. Özdemir Bey'in İngilizlere karşı önemli ve başarılı faaliyetleri Kasım ayı ortalarına kadar devam etmiş ise de bu tarihte yapılması önceden planlanmış olan Türk askeri harekâtından vazgeçilmesi üzerine bu faaliyetleri sonuçsuz kalmıştır. Bu sıralarda Lozan'da devam eden barış görüşmelerini zedelememek için Türkiye, Musul siyasetinde değişiklik yapmış ve askeri çözüm yerine diplomatik çözüm yolunu benimsemişti. Bu yeni durum Özdemir Bey'in Musul'daki otorite ve gücünü kaybetmesine ve neticede de İngilizlerle olan mücadeleyi kaybetmesine neden olmuştur.⁸

3.2. Lozan Antlaşması ve Musul meselesi

24 Temmuz 1923'te imzalanmış olan Lozan Antlaşması ile Yeni Türkiye, milletlerarası planda resmen tanınmış olmaktaydı. Lakin Türk Milli varlığının bu tanınması, dört yıllık ağır ve kanlı bir mücadelenin sonunda kazanılan zaferle mümkün olabilmisti. Bununla beraber, iki devlet arasındaki ilişkiler, Lozan'dan sonra da hemen normale dönmemiştir. İngiltere yeni Türkiye ile eşit ilişkileri bir süre daha yadırgamıştır. Nitekim İngiltere'nin, 13 Ekim 1923'de, Türkiye'nin başkenti ilan edilen Ankara'ya, büyükelçisini göndermeyip, İstanbul'da oturtmakta ısrar etmesi bunun açık örneğiydi. Fakat bu dönemde, Türk-İngiliz ilişkilerini asıl etkileyen ve çekişmeye neden olan konu Musul sorunu idi.⁹

I. Dünya Savaşı'ndan önce Musul bölgesi, petroleri dolayısıyla İngiltere, Fransa, Almanya ve hatta Birleşik Amerika arasında rekabet konusu olmuş, ancak 1916 Sykes-Picot Antlaşması ile bu bölge Fransa'ya bırakılmıştı. 1920

⁸ Özdağ, Laçiner ve Erkmen, **Irak ...**, s.217.

⁹ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1985, s 481.

Nisanındaki San Remo Konferansında Fransa, kendisini Ortadoğu'da desteklemesine karşılık burasını İngiltere'ye bırakmıştı. Lozan Konferansı'nda Türk-Irak sınırının çizilmesi meselesi gündeme geldiği zaman, Türkiye, Musul ve Süleymaniye bölgeleri halkının büyük çoğunluğunun Türk olması sebebiyle buraların Türk sınırları içine katılması gerektiğini ileri sürmüştü ve Irak adına mandater devlet olan İngiltere de buna itiraz etmişti. Bunun üzerine Lozan Antlaşmasınının 3. maddesiyle, bu meselenin çözümü, dokuz ay içinde bir sonuca ulaştırılmak üzere, Türk-İngiliz ikili görüşmelerine bırakılmıştı. Bu görüşmeler 19 Mayıs 1924'te İstanbul Konferansı ile başlamış ve 5 Hazirana kadar devam etmiştir. Taraflar, Lozan'daki tutumlarında bir değişiklik yapmadıkları için, bir uzlaşmaya varmak mümkün olmamıştır. Türkiye, yine Musul ve Süleymaniye'nin Türk sınırları içinde kalmasında ısrar etmiştir. İngiltere bu fikre yanaşmadığı gibi, üstelik Hakkâri ilinin dinsel çoğunluğunun Süryani olduğunu ileri sürerek, Hakkâri'nin de Irak'a katılması gerektiğini ileri sürmüştür.

İstanbul Konferansı'nın sonuçsuz kalması ve özellikle Türkiye'nin tutumunu yumuşatmaması üzerine, İngiltere, Türk-Irak sınır bölgelerinde sınır olaylarını kışkırtıp, burada karışıklıklar çıkarmaya başlamış, bu durum Türk-İngiliz münasebetlerinin gerginleşmesine sebep olmuştur.

Yine Lozan Antlaşması'na göre, ikili görüşmeler sonuç vermezse, mesele Milletler Cemiyeti'ne havale edilecekti. Milletler Cemiyeti 1924 Eylülünde meseleyi ele aldı. Türkiye, Musul ve Süleymaniye bölgelerinde plebisit yapılmasını teklif ettiyse de, İngiltere buna yanaşmadı. Öte yandan, Milletler Cemiyeti Musul Meselesi hakkında inceleme yapıp, rapor vermek üzere bir komisyon teşkil etti. Komisyon, raporunu Milletler Cemiyeti'ne 1925 Eylülünde sundu. Rapor Musul'un Irak'a katılması gerektiğini ve ayrıca Kürtlerin haklarının da garanti altına alınmasını tavsiye ediyordu. Bu sırada İngiltere Milletler Cemiyeti'ne hâkim durumda olduğu için, Milletler Cemiyeti

Konseyi de bu tavsiyeyi aynen kabul etti. Komisyon raporu Hakkâri'yi Türkiye'ye bırakmıştı.

Milletler Cemiyeti Konseyi'nin kararı Türkiye'de büyük bir tepki yarattı ve İngiliz aleyhtarlığının yeniden kuvvetlenmesine sebep oldu. Hatta Türk basını bir Türk-İngiliz savaşından bile söz etti. Ancak Türk Hükümeti daha ileriye gidemedi. Çünkü yıllarca süren savaştan yeni çıkmıştı ve tekrar savaşmak kolay değildi. Kaldı ki, içerde çözüm bekleyen bir sürü ekonomik ve sosyal meseleler vardı. Bu sebeple 5 Haziran 1926'da İngiltere ile bir Antlaşma imzalayarak Milletler Cemiyeti kararını kabul etti. Bu antlaşma, bugünkü Türk-İrak sınırını çizmiş ve Musul buhranını sona erdirmiştir.¹⁰

3.3. İngiliz mandası dönemi

İngiltere 1926 yılında Türkiye ile imzalamış olduğu antlaşmadan sonra petrol yönünden zengin yataklara sahip, İmparatorluk yolunu Akdeniz kıyılarından Basra Körfezi'ne karadan birleştiren Irak'a tam olarak egemen olmak ve bunu sürdürmek istiyordu. Bunun için de 1921'de Hicaz Kralı Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı krallığa getirerek, ülkede feodal sistemi devam ettirmeye çalıştı. Fakat daha ilk anlardan itibaren Osmanlı İmparatorluğu hizmetinde bulunmuş olan aydınların da çabalarıyla, Irak'ta İngilizlere karşı mücadele başladı.

Bunun sonucu olarak İngiltere, 1922 ve 1927 yıllarında Irak'taki kontrollerini gevşeten antlaşmalar yaptı. Sonuçta da 30 Haziran 1930 tarihli Antlaşma ile Irak'ın bağımsızlığını tanıdı. Buna göre İngiltere ile Irak, dış politikada birbirine daima danışacaklar; bir saldırı halinde İngiltere, Irak'a yardım edecek ve Irak ordusunu yetiştirecekti. Ayrıca çıkarlarını korumak için Irak'taki bazı askeri üslerini koruyacaktı. Böylece İngiltere, dolaylı yollarla yine Irak üzerindeki egemenliğini sürdürdü.¹¹

¹⁰ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914–1980**, Ankara, İş Bankası Yayınları, 1983, ss. 321–322.

¹¹ Uçarol, **Siyasi...**, s.472.

3.4. Irak'ın bağımsızlığının kabulü

Siyasal durumun istikrara kavuşmasının ardından Milletler Cemiyeti, İngiliz manda idaresini sona erdirerek, 30 Ekim 1932 tarihinde onaylanacak olan Irak'ın bağımsızlığını kabul etti. Irak, İngiltere'nin manda idaresinden çıkmakta ve bağımsızlığına kavuşmaktaydı. Irak'ın bağımsızlığının ilanına rağmen, İngiltere ile Irak arasındaki 30 Haziran 1930 tarihli antlaşma, 25 yıllık bir ittifakı öngörmekteydi. Bu ittifak nedeniyle, Irak'ta İngiliz etkisi devam edecekti. 30 Haziran 1930 tarihli ittifak antlaşmasına göre, İngilizler, Şuaybe ve Habbaniye'de hava üsleri bulundurmaya devam edecek ve birlikleri Irak toprakları üzerinde serbestçe yer değiştirebilecekti. İngiltere'nin kararı ile koloni idaresinden kurtularak bağımsızlığına kavuşan Irak ve İngiltere arasında yapılan antlaşma ile Irak birçok konuda İngiltere'ye ayrıcalık tanımak zorunda kalmıştır. İngiltere ile Irak arasında 1930 yılında yapılan antlaşma, Hint Okyanusu ve Basra Körfezi ile Doğu Akdeniz arasında stratejik bir köprü olan Irak'taki Bağdat ve Basra yolunun İngilizler tarafından kullanılmasını, bu yol üzerindeki liman, yol, demiryolu ve her türlü tesislerden kuvvet naklini ve kuvvet nakli sırasında Irak'ın İngiliz kuvvetlerine gerekli desteği sağlamasını taahhüt etmekteydi. Antlaşma ayrıca; Kerkük ve Musul bölgelerindeki petrol yatakları ile Akdeniz'de Hayfa Limanı kuzeyine kadar uzanan petrol boru hattının Irak kuvvetlerince korunması hükmünü de içermekteydi.

Irak petrolünün işletilmesi hakkının 1927 yılından itibaren Irak Petrol Şirketi'ne devri sonucu, petrol üretiminden daha çok yabancılar yararlanmaktaydı. Bu durum Irak'ta milliyetçi duyguları tahrik etmeye başlamıştı. Kral Faysal 1933'te öldü ve yerine oğlu Gazi geçti. Gazi zamanında Irak'ın iç politikasında bazı sorunlar baş gösterdi. Türkiye'de Atatürk reformları Iraklı milliyetçileri de etkiledi ve sosyalizmi ve demokrasiyi savunan "Ahali Partisi" kuruldu. Bunu bir kısım subaylar da destekliyordu. Bu subaylardan General Bekir Sıtkı ve Hikmet Süleyman 1936 Ekiminde bir hükümet darbesi yaparak askeri bir diktatörlük kurdular. Bu askeri hükümet

Türkiye taraftarıydı ve Türkiye ile yakın münasebetler kurarak 1937'de Sadabat Paktı'na katıldılar. Ancak ne var ki General Bekir Sıtkı Türkiye'de yapılan bir tatbikata davetli olarak giderken 1937 Ağustosunda Musul'da rakipleri tarafından öldürüldü. 1938 yılından itibaren Irak'ın idaresi bir İngiliz taraftarı olan Nuri Said'in eline geçti.¹²

4. İnönü dönemi (1938–1950)

İnönü döneminde de Atatürk'ün başlatmış olduğu sıcak ilişkiler devam etmiştir. Kısa bir zaman sonra patlak veren II. Dünya Savaşı sırasında, Türkiye ile Irak, savaşın gidişatı hakkında devamlı istişarelerde bulunmuştur. Savaşla birlikte Sadabat Paktı etkisiz hale geldiyse de Türkiye-Irak görüşmelerine bir temel teşkil etmiştir. 1940 yılında, Fransa'nın Almanya tarafından işgalinden sonra, Irak Dışişleri Bakanı Nuri Said ve Adalet Bakanı Naci Şevket, Türkiye'ye gelmişler ve dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile savaş konusunda izlenecek tavrı görüşmüşlerdir.

Ancak Irak, Türkiye'nin tarafsız kalma siyasetini takip edememiş ve Nisan 1941'de Alman yanlısı Raşit Ali Geylani'nin yönetimi ele geçirmesinden sonra İngilizlere karşı isyan etmiştir. Türkiye, İngiltere ile Geylani Hükümeti arasında arabuluculuk yapmayı önermiştir. Fakat buna gerek kalmadan İngiltere kısa süre içerisinde Irak'ı işgal ederek yeniden kendisine bağlı bir monarşik yönetimi işbaşına getirmiştir. Daha sonra Irak, 1943'te Mihver Bloku'na savaş ilan etmiş ve bundan sonra 1945'e kadar Türk-Irak ilişkilerinde sessizlik durumu devam etmiştir.

II. Dünya Savaşı sonunda şekillenmeye başlayan iki bloklu yeni dünya düzeni ve Soğuk Savaş'ın başlaması, Türkiye ve diğer Orta Doğu devletleri için yeni bir tehlikenin başlangıcı olmuştur: Komünizm.¹³ İnönü bir taraftan direkt Sovyet tehdidine karşı İngiliz ve Amerikan desteğini ararken diğer taraftan ise dolaylı tehditlere karşı (Kürt kışkırtmacılığı, Suriye'yi Hatay

¹² Armaoğlu, **20. Yüzyıl...**, s.202.

¹³ Özdağ, Laçiner ve Erkmen, **Irak...**, s.220.

konusunda kışkırtması gibi) bölgede işbirliği yapacak dostlar aramanın gayreti içine girmiştir. Irak ise bunların başında gelmekteydi.

Irak da aynı dertlerden muzdaripti. 1945 yılı bahar aylarında başlayan ve ancak İngilizlerin yardımlarıyla yıl sonunda bastırılabilen Molla Mustafa Barzani isyanının arkasında Sovyetler Birliği'nin olduğundan şüphe ediliyordu. Nitekim isyan güçlkle bastırıldıktan sonra Barzani, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne kaçmıştı ve tekrar geri dönmesi beklenmekteydi. Dolayısıyla Irak, hem coğrafyasından dolayı Sovyet tehdidine açık olması nedeniyle hem de etnik problemlerinin olması noktasında Türkiye ile benzeşmekteydi. Bundan başka Irak, Arap dünyasının liderliği için Mısır ile rekabet halindeydi. Mısır'a karşı üstünlük elde etmek için bölgenin en güçlü ülkesi olan Türkiye ile ilişkileri geliştirmeyi, hatta mümkünse bir Doğu Paktı kurmayı veya Sadabat Paktı'nı yeniden canlandırmayı planlamaktaydı.¹⁴ Ayrıca her iki ülke sınırları arasında meydana gelen kaçakçılık, komünist sızması gibi problemlerin çözülmesi gerekiyordu.

Bu şartlar altında İnönü, Irak saltanat naibi Abdullah ve Nuri Said Paşa'yı ikili ilişkileri görüşmek ve geliştirmek üzere 1945 yazında Türkiye'ye davet etti. Türkiye bu ziyarete çok önem vermiş ve Sovyetlerin toprak ve üs talepleri gibi tehditleri altında olması nedeniyle bu ziyaret Irak ve İngiltere'nin Türkiye'ye siyasi desteği olarak görülmüştü. Gayet olumlu geçen bu görüşmelerden sonra müteakip toplantıların neticesinde Ankara'da 1946 yılında "Türk-İrak Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" imzalandı.

Bu antlaşmadan sonra Türk-İrak ilişkileri bu minval üzerinde devam etmiş ancak Türkiye'nin 1948'de İsrail'i tanınmasıyla durgunluk dönemine girmiştir. Bu durgunluk fazla sürmemiş ve Demokrat Parti'nin başa geçmesinden sonra iki ülke arasındaki münasebetler tekrar yükselme sürecine girmiş ve Bağdat Paktı'nın imzalanmasıyla nihayetlenmiştir.

¹⁴ Özdağ, Laçiner ve Erkmen, **Irak...**, s.221.

5. Soğuk Savaş dönemi

II. Dünya Savaşı'ndan sonra iki kutuplu hale dönüşen dünyada kendisine yer bulmak isteyen Türkiye, bir yandan 1954'te Balkanlar'da ittifak kurma çabasını sürdürürken diğer yandan Orta Doğu'da bir savunma sistemi meydana getirme çalışmasına girişti. Bunda ise ABD'nin Sovyetler Birliği'nin yayılmasına karşı kurmak istediği "Kuzey Kuşağı" tasarısı önemli rol oynamaktaydı.¹⁵ Bu bakımdan ABD, Orta Doğu'yu kapsayacak bir savunma sistemi kurulması tasarısını ortaya atmıştı. Yapılan çeşitli görüşmeler neticesinde Türkiye ile Irak, 24 Şubat 1955'te Bağdat Paktı'nı imzaladılar. Bağdat Paktı'nın imzalanması, diğer Arap devletleri tarafından tepkiyle karşılandı. Mısır ile Suriye, Irak'ı dışarıda bırakacak şekilde bir işbirliği yapmayı kararlaştırdılar. Suudi Arabistan da bunlara katıldı. Bu durum üzerine Paktın genişletilmesine karar verildi.

Bunun üzerine İngiltere 4 Nisan 1955'te, Pakistan ise 23 Eylül 1955'te Bağdat Paktı'na resmen üye oldular. Pakt'a beşinci üye olarak da 3 Kasım 1955'te İran katıldı.

Irak'ta 14 Temmuz 1958'de meydana gelen ihtilal sonucunda krallık rejimi yıkıldı ve General Kasım yönetimindeki bir askeri komite iktidarı ele geçirdi. 28–29 Temmuz 1958'de Londra'da Pakta üye devletler ve ABD'nin Dışişleri Bakanları durumu değerlendirmek maksadıyla bir araya geldiler ve Irak olmasa da Pakt'ın devam edeceğine karar vererek Pakt'ın merkezini Ankara'ya taşıma kararı aldılar.¹⁶

General Kasım darbesinden sonra Sovyet yanlısı politika izleme yönünde sinyaller veren Irak'ın, Türkiye ile ilişkileri durgunluk safhasına girdi. Darbenin olduğu günlerde Türkiye, Irak'taki yeni yönetimin Sovyet yanlısı rejim olmasından endişelenerek Kasım darbesine karşı hasmane tutum almış, hatta Irak'a müdahale etmeyi ve eski yönetime yardım etmeyi dahi

¹⁵ Armaoğlu, **20. Yüzyıl...**, s.588.

¹⁶ 19 Ağustos 1959'da Bağdat Paktı'nın yeni adı Merkezi Antlaşma Örgütü (CENTO-Central Treaty Organization) ve yeri Ankara oldu. Ancak Paktın metni, Bağdat'ta imzalanan şekli ile kaldı.

planlamıştı. Fakat böyle bir durumda Sovyetler Birliği'nin müdahalesinden ve bölgede meydana gelebilecek olan kaostan çekinen İngiltere ve ABD, Türkiye'yi bu plandan vazgeçirmişti.¹⁷ Böylece, başlangıçta Türk-Irak ilişkileri kötüleştiyse de bir yıl sonra Kasım rejiminin Mısır ve Suriye'ye karşı mesafeli durması ve buna karşılık Türkiye'ye yaklaşmak istemesi Türkiye-Irak ilişkilerinin tekrar düzelmesine kapı açmıştı. Ancak müteakip yıllarda zaman zaman Türkmenlere yapılan baskılar, Türkiye'nin sert tepkilerine neden olacaktı.

Bu dönemde her ne kadar iki ülke arasındaki siyasi ve stratejik ilişkiler istenilen düzeye ulaşmadıysa da, özellikle 1977 yılından sonra Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının açılmasıyla Türkiye-Irak arasındaki ekonomik ilişkiler ön plana çıkmaya ve gelişmeye başladı. Ekonomik ilişkiler, on yıl boyunca devam eden İran-Irak Savaşı süresince de devam etmiştir. Bu hattın açılmasında önemli faktörlerden bazıları; Irak'ın Körfez'e giden petrol boru hatlarının İran ve Kuveyt'in düşmanca hareketlerine açık olması, Kerkük'ten Yumurtalık'a gidecek yolun güvenli ve kısa olması ve Türkiye ile Irak arasında mevcut olan tarihi iyi ilişkilerin olması gibi sebeplerdir.

Türkiye-Irak ilişkilerinin gelişmeye başladığı bu dönemde Irak'ın diğer bölge ülkeleriyle münasebetleri kötüleşmeye başlamıştı. Bu devletler İran ve Suriye idi. 1963 yılından sonra Irak ve Suriye'nin yönetimlerine Baas Partisi'nin iki farklı kutbu egemen olmuşlardı. Her iki kutup da birbirlerini Baas ideolojisinin hakiki temsilcisi ve merkezi görüyor ve birbirlerini bu partinin prensiplerinden ayrılmakla suçluyorlardı.¹⁸

1968 Baas darbesinden sonra Irak yönetiminde kilit bir mevkiye getirilen Saddam Hüseyin, bu tarihten itibaren Körfez bölgesinin kontrolünü ele geçirmek ve Arap dünyasının liderliğini elde etmek için Irak'ın silah gücünü artırmaya yönelik bir siyaset takip etmeye başladı. Suriye'den başka, Irak'ın

¹⁷ Ayşegül Sever, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu, 1945–1958**, İstanbul, Boyut Yayınları, 1997, ss.213–215.

¹⁸ Suriye'de iktidara gelen Arap Baas Partisi, 1943'te Suriye'de Ortodoks bir aileye mensup olan Michael Eflak ve Selahattin Bitar tarafından kurulmuş ve zamanla Arap ülkeleri içinde taraftar toplamıştı.

problemlili olduğu ve rekabette bulunduğu diğer bir lke İran'dı. İran'ın da öncelikli politikası Körfez bölgesinde kendi kontrolünü hâkim kılmaya dayanıyordu. İran, 1968 yılında İngiltere'nin Körfez bölgesinden geri çekileceğini açıklamasından sonra bu bölgede meydana gelecek boşluğu kendisinin doldurması gerektiğini iddia etmekteydi. Çünkü Körfez, İran'ın ekonomik ve stratejik yönlerden dış dünyaya açılan kapısıydı.

Bu amaçla İran, Körfez lkeleriyle bir dizi antlaşmalar yapmıştı. İran aynı zamanda Körfez bölgesinde, kendisine dar bir kıyı bırakan 1937 tarihli İran-İrak Antlaşması'nı değiştirip daha geniş bir bölgeye sahip olmak istiyordu. Uzun süren gelişmelerden sonra Cezayir'de 1975 yılında imzalanan antlaşmayla, İran'ın Kürtlere olan desteğini kesmesinin karşılığında, anlaşmazlık İran lehine çözüldü. Fakat bu antlaşma Irak'ın Körfezdeki itibarını sarstığı için Bağdat yönetiminin içine sinmemiş ve bu durumu düzeltmek için Irak fırsat kollamaya başlamıştı.

Saddam Hüseyin ise bu fırsatı, devrim ve kargaşa sebebiyle güç kaybetmiş olan İran'a Eylül 1980'de saldırarak yakalayacaktı. Irak'ın saldırmasının diğer bazı sebepleri ise Humeyni yönetiminin Irak'taki Şiiileri, Saddam yönetimine karşı ayaklanmaya çağırması ve Saddam'ın Arap dünyasının koruyuculuğunu üstlenmesiydi. Savaşın sonunda bazı küçük başarılar kazanılmışsa da iki yıl sonra Irak askeri ve ekonomik bakımdan tükenmeye başlamıştı. Bu dönemde Körfez lkeleri maddi yardımda bulunurken Sovyetler Birliği, ABD ve Fransa gibi ülkeler de Irak'a silah ihraç etmiştir. Ancak 1987'den sonra Kuveyt gemilerine Amerikan bayrağı çekilmesi ve dolayısıyla ABD'nin bölgeye girmesi ve batılı devletlerin Irak'a modern silahları sağlamaları neticesinde, savaş İran'ın lehine dönmeye başlamıştı. Nihayet zor durumda kalan İran, BM'in önerdiği ateşkesi 20 Temmuz 1988'de kabul etmişti.

Türkiye, savaş sırasında tarafsız kalmış fakat insani yardım noktasında her iki tarafa da yardımlarda bulunmuş ve savaş malzemesi hariç her türlü malı ihraç etmiştir. Bu durum Türk ekonomisine avantajlar sağlamış ve 1982–

87 yılları arasında Türkiye'nin İran ve Irak ile ticareti önceki döneme göre beş kat artmıştır. İran-Irak Savaşı ekonomik yönden Türkiye'ye faydalar sağlamasına rağmen siyasi ve stratejik açıdan bazı problemleri de beraberinde getirmiştir. Irak'ın bütün kuvvetlerini İran'a sevk etmesi üzerine, Irak'ın kuzeyinde oluşan boşluktan istifade etmeye çalışan Kürt grupları ve PKK, Türkiye aleyhinde bir takım faaliyetlerde bulunmuşlardı. Irak Kürtleri Kerkük-Yumurtalık boru hattını tahrib etmeye çalışmışlar ancak başarısız olmuşlardır. İran ve Suriye ise, Kürt liderleri Barzani ve Talabani'ye Irak'a karşı destek vermekteydiler. Dolayısıyla İran-Irak savaşının neticesi hiçbir meseleyi çözemediği gibi Orta Doğu bölgesinde yeni birtakım olumsuz gelişmelerin de başlangıcı olacaktır.¹⁹

6. Coğrafi Yapı

Kuzey Irak, Irak'ın kuzey ve kuzeydoğusunda yer alan dağlık bir bölge olup, 438.466 kilometrekarelik alana sahip Irak devletinin topraklarının yaklaşık 1/7'sini oluşturan, 75.000 kilometrekarelik alanı kapsamaktadır.

Anılan bölgenin kuzeyini, 305 km. uzunluğundaki Türkiye - Irak sınırının tamamı, doğusunu ise, Irak - İran sınırının yaklaşık 470 km. uzunluğundaki bölümü sınırlamaktadır.

Bölge Türkiye, Suriye, Irak sınırını oluşturan noktadan başlar, Dicle nehrini güneye 10 km takip ederek, Suriye ile 3 km sınır teşkil eder. Musul - Dohuk il sınırını takiben doğuya döner, Dohuk güneyi - Erbil güneyi – Kerkük Kuzeyi – Süleymaniye güneyini takip ederek, Zağros dağlarında İran - Irak sınırı ile birleşir. Bölgenin şematik haritası EK-1 ve EK-2'dedir.

Kuzey Irak bölgesini yeryüzü şekilleri bakımından iki kısma ayırmak mümkündür.²⁰

¹⁹ Özdağ, Laçiner ve Erkmen, **Irak...**, ss.222-224.

²⁰ Ümit Özdağ, **Türkiye Kuzey Irak ve PKK: Bir Gayri Nizami Savaşın Anatomisi**, Ankara, ASAM Yayınları, 1999, s.15.

(1) Yüksek Dağlar Bölgesi:

Bu kısım İran, Irak ve Türkiye sınır bölgesini oluşturan sert ve yüksek dağlardan meydana gelmektedir. Bu bölgede dağların yüksekliği 2100-3600 m arasındadır. Aralarında derin vadiler bulunmaktadır. Bu sert kayalık arazi içinde Küçük Zap ve Büyük Zap suları akmaktadır. Bölgenin en yüksek dağlarından bazıları; Irak- Türkiye sınırı yakınında Mührinar Dağı (2133 m), Sermeydan Dağı (3500 m), İran-Irak sınırı yakınında Kandil Dağı (3500 m) ve bölgenin en yüksek dağı olan Hasarost Dağı (3600 m)'dir.

(2) Alçak Dağlar Bölgesi:

Bu bölge, yüksek dağlar bölgesinin eteğini teşkil etmektedir. Güneyden kuzeye doğru sırasıyla, Elşastan, Adiyye, İbrahim, Telafer, İşkeft dağları ile Musul şehrinin kuzey batısından, Suriye sınırına kadar devam eden Sincar dağları ile son bulur. Bu ikinci kısım dağlar bölgesinin aşağısı, Dicle nehrine kadar birkaç oviden oluşmaktadır. Bunlar Hamrin Ovası, Dibeke Ovası ve Erbil Ovası'dır. Bölgenin içerisinden Büyük Zap ve Küçük Zap geçerek Dicle'ye dökülür.

Zor bir coğrafi yapıya sahip olan bu bölge, ayrılıkçı hareketin Bağdat'a karşı başarılı bir direnç göstermesinin de en büyük faktörü olmuştur. Ancak Saddam ile birlikte Irak, bölgedeki savaşı kazanmanın ön şartının, Irak ordusunun bölgenin hemen her yerine rahatlıkla ulaşmasını sağlayacak yollar olduğunu anlamış ve bu coğrafyaya ulaşmayı sağlayacak yollar yapılmıştır. Ayrıca yollar üzerinde, kavşak noktalarına kale ile şato karışımı karakollar inşa edilmiş ve saha hâkimiyeti kurmaya çalışılmıştır.

Bölge, bitki örtüsü bakımından genel olarak çıplak olmakla beraber, yer yer ağaçlık ve ormanlık bölgeler bulunmaktadır.

Bölgede kara iklimi hâkimdir. Kışın ortalama sıcaklık 1 derece civarında, yazın ise 21 derece civarındadır.

7. Jeopolitik Yapı

Kuzey Irak'ın jeopolitik öneminin ortaya konabilmesi için, öncelikle Ortadoğu bölgesinin incelenmesinde yarar görülmektedir.

Ortadoğu, coğrafi açıdan Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının kavşak noktasındadır. Dünya coğrafyasının hiçbir bölümünde, Ortadoğu bölgesinde olduğu kadar güç mücadelesi olmamış, imparatorluklar kurulup yıkılmamıştır. Mısır Krallığı başta olmak üzere Pers, İskender, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları bu bölgede kurulup, bu bölgede mücadele etmişlerdir. Bu bölgedeki siyasi mücadeleyi kaybeden ülke yıkılmaktan kurtulamamıştır.

Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık gibi tek tanrılı dinlerin doğum yeri olan Ortadoğu, adı geçen dinlerin ve dinlere ait mezheplerin birbirleriyle mücadele alanıdır.

Ortadoğu, dünya petrol rezervlerinin yüzde 65,7'sine²¹ sahip olup, bu özelliği ile bölge devletlerine büyük avantaj ve ekonomik üstünlükler sağlayan, buna karşılık birçok sorunu da beraberinde getiren bir bölgedir.

Kısacası Ortadoğu, emperyalist güçlerle Ortadoğu'daki milletlerin egemenlik mücadelesinden daha çok, Ortadoğu'daki kaynakların, özellikle maden, petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının paylaşım mücadelesinin yapıldığı bir saha olmuştur.²²

Böyle kritik bir coğrafyanın merkezinde bulunan Kuzey Irak ise; Türkiye, Suriye, Irak ve İran arasında bulunan ve bulunduğu yer itibariyle Ortadoğu bölgesinin önemli dört ülkesini etkileyebilecek bir konuma sahiptir. Diğer bir deyişle, Türkiye'yi güneydoğudan, Suriye'yi kuzeydoğudan, İran'ı batıdan ve Irak'ı kuzeyden kontrol eder.

²¹ Kobifinans(der), "Dünya'da Petrol Rezervlerinin Dağılımı" T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirmeler Genel Müdürlüğü, **Dünyada ve Türkiye'de Petrol**, 14 Mart 2007. <http://www.kobifinans.com.tr/seyktor/011909/14583>

²² Mehmet Kocaoğlu, **Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1995, s.168.

Kuzey Irak bölgesi, Musul ve Kerkük petrol alanlarını yakından, Ortadoğu petrolerini uzaktan kontrol eden bir konumdadır. Ortadoğu petrol kaynaklarını kontrol altına almak isteyen batılı devletler için, bölgedeki etnik yapı uygun ortam sağlamaktadır.

Kuzey Irak, Türkiye'ye karşı güneyden yapılabilecek bir harekât için hem uygun arazi yapısına, hem de uygun bir etnik yapıya sahiptir.

Kuzey Irak, dünyanın en hassas bölgesi olan ve sahip olduğu petrol rezervleri ile batılı devletlerin birinci öncelikli ilgi sahasını oluşturan Ortadoğu bölgesine el atabilmek için, ele geçirilmesi ve etki altında tutulması daha kolay olan bir bölgedir. Bölgede menfaati olan ülkelerin desteklediği ve Türkiye için büyük sorunlar yaratan PKK'nın, her türlü hazırlığını yaptığı ve bir üs olarak kullandığı bölgedir.

Türkiye'nin de içinde bulunduğu Ortadoğu bölgesi, üç kıtanın birleşmesinden kaynaklanan jeopolitik öneminin yanı sıra, dünyanın şu andaki petrol rezervlerinin yüzde 65.7'sini barındırmaktadır. Bu büyük önem dünyanın en güçlü ülkelerini her zaman Orta Doğu bölgesine yoğun biçimde yöneltmiştir.

Bu nedenle Kuzey Irak, Amerika'nın Ortadoğu petrolü konusundaki değişmez stratejisi olan, "petrolün, Amerika'nın ve onun sanayileşmiş müttefiklerinin ekonomisine zarar vermeyecek şekilde ve sabit fiyatlarla dünya pazarına kesintisiz akımını güvenceye almak düşüncesini devam ettirebilmek ve istediği zaman bölgeye müdahale edebileceği bir üs yaratma arayışının sonucu olarak, bölgede oynanan yeni oyunun başlangıç noktası olmuştur.

8. Etnik Yapı

Sırasıyla Emeviler, Abbasiler ve Büveyhoğullarının hâkimiyetine giren Irak, 1055 yılında Selçuklu Türklerinin hükümdarı Tuğrul Bey tarafından Bağdat'ın ele geçirilmesiyle Türk hâkimiyetine girmiştir.²³

²³ Turan Silleli, **Büyük Oyunda Türkiye-İrak İlişkileri**, İstanbul, IQ Yayıncılık, 2005, s 15.

Irak'ta İktidar Olan Devletler ve Hüküm Süreleri (Çizelge-1)²⁴

Siyasi İktidar	Bölgeye Hâkimiyet Dönemi	Bölgeye Hâkimiyet Süresi
Asurlular	M.Ö.2640-612	2028
Emeviler	661-750	89
Abbassiler	750-945	195
Büveyhoğulları	945-1055	110

Irak'ta Türk İktidarları ve Hüküm Süreleri (Çizelge-2)²⁵

Siyasi İktidar	Bölgeye Hâkimiyet Dönemi	Bölgeye Hâkimiyet Süresi
Büyük Selçuklu	1055-1157	102
Irak Selçukluları	1118-1194	76
Musul Atabeyleri	1127-1233	106
Kıpçaklar	1130-1140	10
Erbil Atabeyleri	1144-1209	65
İlhanlı Dönemi	1258-1344	86
Celayırlılar	1339-1410	71
Karakoyunlular	1411-1470	59
Akkoyunlular	1470-1508	38
Safeviler	1508-1534	26
Osmanlılar	1534-1918	384

Irak'ta 1055 yılında başlayan Türk hâkimiyeti 1918 yılında sona ermiştir. Kısaca, Irak'ta Türk hâkimiyeti yaklaşık 863 yıl devam etmiştir denilebilir.

Irak'ın toplam nüfusu 23 milyon civarındadır. Nüfus artış oranı yıllık %2.84'dür. %97'si müslümandır. Müslümanların %60-65'i Şii, %30-32'si

²⁴ Cengiz Eroğlu, Murat Babuçoğlu ve Orhan Özdiil, **Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Musul**, Ankara, Global Strateji Enstitüsü Yayınları, 2005, ss.72-99.

²⁵ Mahir Nakip, **Kerkük'ün Kimliği**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2007,s.35

Sünni, %3'ü ise Hıristiyan ve diğerleridir. Sünniler sayıca az olmasına rağmen, Irak yönetimine hâkim durumdadırlar. Saddam yönetimi, bazı Şiileri göstermelik olarak çeşitli makamlara getirmiş, ancak yönetimin bütün mevkileri Sünnilere ve özellikle Saddam'a yakın kişilere verilmiştir.

Uzun süredir bölgede yaşanan karışıklıklardan dolayı sağlıklı bir nüfus sayımı yapılamamasına rağmen, Ağustos 1995 Birleşmiş Milletler verilerine göre Kuzey Irak'ta bulunan üç vilayetin (Dohuk, Erbil ve Süleymaniye) toplam nüfusu, 3.392.119'dur. Nüfus dağılımı ise son yapılan göçlerden önce aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:²⁶

Kuzey Irak'ta Nüfus Dağılımı (Çizelge-3)²⁷

Dohuk Kent Merkezi ve 14 İlçe	470.000
Bağlı 35 Kasaba ve Köylerde	275,000
Toplam	745,000
Erbil Kent Merkezi ve 22 İlçe	694.764
Bağlı 28 Kasaba ve Köylerde	422.356
Toplam	1.117.120
Süleymaniye Kent Merkezi ve 41 İlçe	1.147.500
Bağlı 15 Kasaba ve Köylerde	382,499
Toplam	1.529,999

Kuzey Irak bölgesi, etnik ve kültürel açıdan esas olarak Bahdinan ve Soran bölgeleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Kuzeyde, ekonomik ve sosyal açıdan daha geri ve dağlık olan Bahdinan bölgesi bulunmaktadır. Bu bölge KDP (Kürdistan Demokrat Partisi) kontrolündedir. Halkı, Kırmançi lehçesine yakın olan Bahdinan lehçesiyle konuşur. Bu bölgenin güneydeki en alt

²⁶ Özdağ, **Türkiye Kuzey Irak...**, s.28.

²⁷ Özdağ, **Türkiye Kuzey Irak...**, s.28.

sınırını Erbil oluşturur. Erbil esasen bir Türkmen kenti olup, 20. yüzyıl boyunca özellikle de Irak hükümetinin sistemli çabaları neticesinde bu özelliğini yitirmiş, kentte Bahdinan ve Soran Kürtler'i çoğunluğa ulaştırmıştır.

Süleymaniye bölgesi ise, Kuzey Irak'ın ekonomik ve kültürel yönden en gelişmiş bölgesini oluşturmaktadır. Bu bölgede kentleşmiş bir Kürt toplumundan söz etmek mümkündür. Bölge, tamamen KYB (Kürdistan Yurtseverler Birliği) denetimi altındadır.

Bölgenin etnik dokusunu Kürtler, Türkmenler, Araplar, Hıristiyanlar ve Yezidiler oluşturmaktadır. Dini ayırım da etnik ayırım çerçevesinde ele alınmış olup, netice itibarı ile etnik bir nitelik kazanmaktadır.

8.1. Araplar

Bölgeye Irak devletinin sistemli çabaları sonucu yerleştirilmişlerdir. Saddam'ın devrilmesini izleyen dönemde, ortaya çıkan yapı karşısında muhalif Araplar'ın dışındakiler, tekrar eski bölgelerine dönmüşlerdir.

Irak'taki en büyük etnik topluluktur. Irak nüfusunun %75'i Araptır. Suriye Çölünden, Suudi Arabistan'dan göçebe Bedeviler ve Filistinliler, 20. yüzyıl içinde Irak'a göç etmişlerdir. Bu yüzden Arapların bir kısmı Filistinli, Suriyeli ve Suudi Arabistanlıdır.

Irak Arapları, Sünni Araplar ve Şii Araplar olarak ikiye ayrılırlar. Şii Araplar Irak'ın orta ve güney kesiminde yaşarlar. Kuzey Irak'taki Araplar ise Sünni Araplardır. Kuzey Irak Arapları daha ziyade Musul ve Kerkük'te yaşarlar. Aslında Kuzey Irak'ta pek varlıkları bulunmayan Araplar, Baas'ın Araplaştırma politikaları sonucu özellikle Musul'da çoğunluğu teşkil eder hale getirilmişlerdir. Baas, Musul ve Kerkük'teki Arap olmayan unsurları buralardan sürüp yerine Arapları yerleştirme politikası gütmüş ve bu politika en çok Musul'da başarılı olmuştur²⁸. Ancak son günlerde özellikle Kuzey Irak'ta Barzani liderliğindeki Kürt peşmergeler de aynı Baas gibi yapılmış olan

²⁸ Serdar Yıldırım, **Türkiye'nin Kuzey Irak'a Yönelik Politikaları (1992-2002)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2003, s.9.

bu göçleri tersine çevirmeye çalışmakta ve bu bölgelere Irak içlerine gönderilmiş olan Kürtleri yerleştirmeye çalışmaktadır.

8.2. Kürtler

Kürtler, aşiretler halinde yaşamakta olup, bu aşiretler bölgenin sosyal ve siyasi yapısı içinde önemli bir yer tutmaktadırlar. Geleneksel aşiret sistemi içinde köyler, bir veya birkaç sülaleden gelen insanların oturduğu bir yerleşim birimidir. Bölgede aşiret sayısı 70–80 civarındadır. Bölgede yaşayan Kürtler'in sayısı 3.000.000 civarındadır.

Kuzey Irak'ta en etkili güç olan KDP ve KYB, aşiretçilik kavramını ortadan kaldırmak için, parti yönetimlerinde kurulan parlamentoda aşiretlerin ileri gelenlerine görevler vermişlerdir. Kuzey Irak'ta, her partinin üyelerine dağıttığı kimlik kartlarının yanında, her aşiret reisinin kendi aşireti için bastırıldığı kimlik kartları da mevcuttur.

Kuzey Irak'ta etkin olan Barzani ve Talabani aşiretlerinin aralarındaki mücadelenin ana sebebi, bölgedeki diğer aşiretleri kendilerine bağlamak ve tek otorite olma isteğidir. Bölgede KDP ve KYB'nin zayıflaması ve kontrolü kaybetmeleri durumunda, aşiretlerin kendi aralarında liderlik mücadelesi içine girecekleri, bu durumun bütün bölgeye sirayet edeceği kaçınılmaz bir sonuçtur.

Bölgedeki Kürtler dilsel, kültürel ve sosyal açıdan ciddi bir türdeşlik sergilememektedirler.

Barzani'nin hâkim olduğu Bahdinan bölgesi, feodal ilişkilerin hâkim olduğu, aşiret yapısının kendisini hissettirdiği ve bu yapısını şehir içinde de sürdürdüğü bir bölgedir. Bölgede sanayi hemen hemen hiç yoktur. Toplam nüfusu, 1.900.000'e ulaşmıştır. Ancak sınır kenti Erbil hariç tutulursa, KDP bölgesinde ancak küçük ölçekli diyebileceğimiz Zaho, Dohuk, Şaklava ve Selâhaddin kentleri vardır.

Güneyde Talabani'nin hâkim olduğu Soran bölgesi ise, esas itibarı ile şehirli nüfusu barındıran, feodal ilişkilerin zayıfladığı, şehirleşme ve

sanayileşmenin ilerlediği bir bölgedir. Süleymaniye bu bölgedeki en büyük vilayettir.

8.3. Türkmenler

1957 yılında yapılan nüfus sayımına göre, Irak'ın nüfusunun %10'u Türkmenlerden oluşuyordu. 1997 yılında yapılan tahminlere göre, Irak genelinde 2–2,5 milyon nüfusu bulunan Türkmenler, çoğunluklu olarak Kerkük ve Erbil bölgelerinde yaşamaktadırlar.

Irak'ta yaşayan Türklere 1959 yılından sonra, Irak Devleti tarafından Türkiye ile olan kan ve kültür bağlarını unutturmak için, resmi olarak Türkmen denilmiştir.

Bölgede bulunan diğer etnik nüfusa göre, en fazla asimilasyona ve sürgüne zorlanan Türkmenler, Kürtler ile Araplar arasında tampon bir bölgede bulunmakta ve birlik beraberlikten uzak bir şekilde yaşamaktadırlar. Kuzey Irak'taki sayıları 300.000 civarındadır.

Tarihleri boyunca genellikle tarım ve ticaretle uğraşan Türkmen nüfusu, bugün Erbil, Musul, Kerkük, Telafer, Altinköprü, Karatepe, Mendeli, Kızlarbat, Şehraban, Celavla ve Bağdat'ta yoğunlaşmıştır. Erbil Türkmenleri bölgenin en eski kentli unsurudur.

Kürtler ve Türkmenlerin dışında bölgede; Yezidiler, Asurî/Süryaniler, Nasturîler, Keldanîler ve Ermeniler yaşamaktadırlar.

1990'lı yıllardan sonra Türk kültüründen etkilenmenin arttığı bölgede, Türkçe TV ve radyo yayınlarının takibi yaygınlaşmıştır.

Bölgede yaşayan nüfusun okuma - yazma oranı oldukça düşüktür. Yeterli okul ve eğitim kurumu bulunmamaktadır. Sağlık kurumları ve personeli de oldukça yetersizdir. Bu tür hizmetler NGO'lar tarafından vermeye çalışılmaktadır. Ancak; bölge genelinde çalışma yapan yaklaşık 100 kadar NGO'dan, yalnızca Türk Kızılayı Türkmen bölgelerine hizmet vermektedir.

Kuzey Irak'taki aşiret yapısının doğurduğu parçalanmışlık, bölgenin istismara açık yapısını tahrik etmektedir.

8.4. Asurîler (Süryaniler, Keldaniler, Aramiler)

Irak nüfusunun yaklaşık %2'sini oluşturan bir topluluktur. Köken olarak Mezopotamya halklarına dayanan Asurîler Hıristiyanlık dinine mensupturlar Eski Mezopotamya kültürünü taşıyan bu halk Irak ve İran'da daha çok "Asur" adıyla tanınırken, Suriye ve Türkiye'de aynı halk için "Süryani" adı kullanılmaktadır. Süryani kelimesi özellikle Hıristiyanlıktan sonra yaygınlık kazanmıştır ve Hıristiyan olan Yukarı Mezopotamya halkını belirtir.

Asurlu kelimesi ise İsa'dan önceki Yukarı Mezopotamya halkı için kullanılmaktadır. Başka bir deyişle Asurlu ve Süryani kelimeleri ile anlatılmak istenen halkın Hıristiyanlık öncesi zamanını belirtir. Bugün bu halk için kullanılan Asur, Arami, Süryani ve daha başka adlar; Keldani, Marunî vb. kelimeler aynı topluluğu nitelemektedir.

Kürtler gibi aşiret düzeninin geçerli olduğu Asurîler, 19. yüzyıl başlarına kadar Kuzey Irak politikasında aktif bir role sahiptiler. Ancak 1915 yılı itibarıyla Osmanlı İmparatorluğu döneminde Asurî-Süryanilere karşı soykırım uygulandığı iddia edilmiş ve bu olay Asurîler ve Süryaniler tarafından "SEYFO"²⁹ olarak adlandırılmıştır.

Günümüzde Asurîler, Irak'ta Türkmenlerle işbirliği yaparak Arap-Kürt oluşumuna karşı var olma mücadelesi vermekte ve kurtuluşun Türkmenlerle ortak hareket etmelerine bağlı olduğunu ifade etmektedirler.

8.5. Yahudiler

1948 yılında Irak'ta 150.000 civarında Yahudi nüfus yaşamaktaydı. Ancak aynı yıl İsrail Devleti kurulduktan sonra Irak Yahudilerinin neredeyse

²⁹ Asurî-Süryanilerin 1915 yılında yaşadıklarını tanımlamak için kullandıkları "SEYFO" kelimesi Süryanice "Kılıç" anlamına gelmekte ve tarih boyunca "Kılıçtan geçirilerek yok edilme"yi sembolize etmek üzere "Soykırım" anlamında kullanılmaktadır.

tamamı İsrail'e göç ettikleri için Kuzey Irak'ta fazla bir Yahudi nüfusu kalmamıştır. Bugün bu rakamın 100 civarında olduğu tahmin edilmektedir.³⁰

8.6. Acemler

Irak'taki İran asıllı etnik topluluklara verilen isimdir. İran'da Humeyni rejiminin iktidara gelmesiyle birlikte Irak Devleti tarafından sınır dışı edilmişlerdir.

9. Dini Yapı

Bölgenin yaşamında önemli bir yer tutan dinde, etnik yapıda olduğu kadar olmasa da belirli bir ayırım söz konusudur. Müslümanlar dışında Hıristiyanlar ve Yezidiler bulunmaktadır.

9.1. Müslümanlar

9.1.1. Sünniler

Kuzey Irak nüfusunun çoğu Sünni Müslüman'dır. Sünnilerin çoğu da Kürttür. Çoğunluğu Sünni olan Türkmenlerin yüzde 23'ü Şii mezhebine mensuptur. Mezhep ayrılığı siyasi hayatta Araplar arasında önemli rol oynarken Türkmenler arasında hiçbir sürtüşmeye ve ayrılığa yol açmamıştır. Kürtler, Sünniliğin Şafii mezhebine mensup iken, komşuları Araplar ve Türkmenler daha ziyade Hanefi mezhebine mensupturlar.³¹

Barzani bölgesinde Nakşibendî, Talabani bölgesinde Kadirî tarikatı hâkimdir.

9.1.2. Şiiler

Irak'taki Şiilerin çoğunluğunu Araplar oluşturur. Ancak ne var ki Şii Araplar, daha ziyade orta ve güney Irak'ta yaşadıkları için Kuzey Irak'taki Şii nüfus daha ziyade Türkmenler ve az sayıda Kürt'ten oluşmaktadır.

³⁰ Wikipedia, "Jews in Iraq" Wikipedi özgür ansiklopedi, 25 Mart 2007, http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_the_Jews_in_Iraq.

³¹ Harp Akademileri, **Irak'taki Türkmen Varlığı**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 2000, s.13.

Arap Şii nüfusun büyük bir kesimi Irak'ın güneyinde yaşamakta ve bu bölgede nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Şii Irak, Basra Körfezi'nden başlayarak Şatt-ül Arap'tan kuzeye Basra'ya uzanmakta, Dicle-Fırat vadisinde genişlemekte, Bağdat'ın güneyindeki Samarra'da son bulmaktadır. Bağdat'ta Şiiler çoğunluğu teşkil etmektedirler.³²

Şiilik Irak'ta doğmuştur ve bugün Şii mezhebinin iki kutsal kenti olan Necef ve Kerbela Irak'tadır. Bu iki şehir İslam tarihinde Şii öğretisinin merkezi olmuştur.³³

Şii Türkmenler, Azerbaycan kökenli Türkmenlerdir. Şii Kürtler ise Hanekin ile Bedre kasabalarında yaşamaktadırlar. İran Irak Savaşı sırasında İran'a sürüldükleri için bölgedeki sayıları azalmıştır.

9.2. Hıristiyanlar

Hıristiyanlar; Asurîler, Keldaniler, Süryaniler, Marunîler ve Aramilerden oluşmaktadırlar. Nüfusları Irak toplamında nüfusun yüzde 3'üne karşılık gelen yaklaşık 800 bin³⁴ olarak tahmin edilen Irak Hıristiyanları, Bağdat hariç çoğunlukla Kuzey Irak'ta yaşarlar. Kerkük, Erbil ve Musul'da çok sayıda Hıristiyan vardır.³⁵

Türkiye'deki Süryaniler ile aynı etnik kökenden olan Irak Hıristiyanları genel olarak Asurî veya Aramî olarak anılırlar. Tüm Irak nüfusuna oranları %3,5 olan Hıristiyanların Kuzey Irak'ta nüfusa oranları daha fazladır. Yalnız çoğu Musul civarında yaşadığı ve Musul'da Kürt denetiminde olmadığı için 1992'de yapılan Kürt Meclisi seçimlerinde 105 sandalyenin 5'i bölge Hıristiyanlarına ayrılmıştı.

³² Sandra Mackey, **The Reckoning: Iraq and The Legacy of Saddam Hussein**, New York, W.Norton Company, 2002, s.76.

³³ Mackey, **The Reckoning ...**, s 247.

³⁴ VOA, "İrak'ta Kanlı Pazar", 01 Ağustos 2004. 25 Mart 2007.

<http://www.voanews.com/turkish/archive/2004-08/a-2004-08-01-2-1.cfm>.

³⁵ Yıldırım, **Türkiye'nin...**, s.5.

10. Siyasi Yapı

10.1. Siyasi yapının tarihçesi

1964 yılına kadar, Irak Kürdistan Demokrat Partisi (IKDP) çatısı altında mücadelesini sürdüren Irak'lı Kürtler, kendi aralarındaki görüş ayrılıkları nedeniyle Barzani ve Talabani liderliğinde ikiye bölünmüştür. IKDP'den ayrılan Celal Talabani, 1964–1975 yılları arasında örgütlenme çalışmalarını sürdürerek, 1975 yılında KYB'ni kurmuştur.

1968 yılında iktidara gelen BAAS Partisi, 1970 yılında IKDP ile Kürtlere geniş haklar tanıyan bir özerklik anlaşması imzalamıştır. Anlaşmaya göre, özerklik 4 yıllık bir geçiş döneminden sonra uygulamaya konulacaktı. Ancak, dönem içerisinde askeri gücünü arttıran Irak yönetimi, anlaşmayı uygulamamıştır. Konuya ilişkin olarak yapılan görüşmelerde, Barzani'nin Kerkük konusundaki ısrarlı tutumu karşısında bir sonuç alınamamış ve bunun üzerine Irak yönetimi, IKDP'yi illegal ilan etmiştir.

24 Şubat 1974'de Irak Devrim Komite Konseyi, tek taraflı olarak aldığı bir kararla Dohuk, Erbil ve Süleymaniye'yi kapsayan bölgeyi, Kürt Özerk Bölgesi olarak ilan etmiştir. Özerk bölge siyasi açıdan, Irak'ın devlet yapısı içinde olmakla birlikte, ayrı bir idari yapıya sahiptir. Erbil, bölgenin idari merkezi olarak seçilmiştir.

Arapça ile birlikte resmi lisan olarak kabul edilen Kürtçe, bölge halkı için aynı zamanda eğitim lisanını oluşturmaktadır.

Körfez Savaşı'nın başlaması ile birlikte, KYB ve IKDP liderlerinin önderliğinde Ağustos 1990'da Şam'da bir araya gelen Kürt partileri, Irak Kürdistan Cephesi'ni kurmuşlardır. Körfez savaşının hemen akabinde, Saddam'ın Kürtlerin ayaklanmasını kanlı bir şekilde bastırması nedeniyle, Kürtleri korumaya yönelik olarak 36. paralelin kuzeyinde güvenli bölge ilan edilmiştir. Bunun üzerine Merkezi Irak Yönetiminin, idari teşkilatını ve askeri birliklerini kuzeyden çekmesi ile Kuzey Irak'ta, Irak'ın 1974'te ilan ettiği Kürt özerk bölgesinin sınırlarına tekabül eden, bugün KDP ve KYP denetimindeki

Dohuk, Erbil ve Süleymaniye'yi kapsayan bir "De Facto"³⁶ hattı meydana gelmiştir.

Körfez Savaşı sonrasında başlayan uygulamalar, K. Irak'ta Merkezi Irak Yönetimi'nin otoritesi dışında, Kürt grupların hâkimiyet kurduğu ayrı bir bölgenin oluşmasına neden olmuştur. Bölgedeki otorite boşluğu, bir yandan KDP ve KYP'nin iki ayrı yerel yönetim oluşturarak, Kuzey Irak'taki devletleşme sürecini giderek hızlandırmalarına, diğer yandan PKK terör örgütünün varlığını güçlendirmesine sebep olmuştur.

Ortaya çıkan otorite boşluğundan istifade ile K. Irak'ta süratli bir gelişme gösteren Kürt hareketi, Mayıs 1992 tarihinde yapılan parlamento seçimleri ile, 1930 yılından beri devam eden organize olma çabalarının en önemli adımını gerçekleştirmiştir. Seçimler sonucunda teşkil edilen 105 kişilik mecliste, KDP ve KYB 50'şer milletvekili çıkarırken, geriye kalan 5 milletvekilliği Asurilere verilmiştir. Bölgedeki Türkmenler ise protesto ederek seçimlere katılmamıştır.

Teşkil edilen hükümet 7 KYB, 6 KDP, 1 Hıristiyan, 1'de Komünist orijinli olmak üzere 15 üyeden oluşmuştur. K. Irak'ta teşkil edilen Kürt parlamentosu, 5 Ekim 1992 tarihinde, Federe Kürt Devletini onaylamış ve söz konusu federal yapının Erbil, Süleymaniye, Dohuk ve Kerkük'ü içerdiğini açıklamıştır. Ancak, bu durumu hiç kimse tanımadığı için bu aşamada geçerliliği bulunmamaktadır.

Hâlihazırda bölgedeki Kürtler, oluşturulması planlanan devletin alt yapısını oluşturmak maksadıyla, polis teşkilatının tesisi, güvenlik ve istihbarat teşkilatının oluşturulması, bürokratik yapının teşkili, bankacılık faaliyetleri, üniversite kurulması, Kürt pasaportu ihdas etme, gümrük işlemlerinin esasa bağlanması, yeraltı kaynaklarının işletilmesi gibi çalışmaları yürütmektedirler.³⁷

³⁶ De Facto; Latince kökenli bir uluslararası hukuk terimidir. Dilimize "fiilen" ya da "eylemden dolayı" olarak aktarılabilecek olan bu terim daha çok bir devlet ya da hükümetin tanınması ile ilgili olarak kullanılmaktadır.

³⁷ Harp Akademileri, **Kuzey Irak-2010**, İstanbul, HAK Yayınları, s.88.

Kuzey Irak'ta Türkiye'dekine benzer bir idari teşkilatlanma vardır. İl, ilçe, ve köy olarak bölümlenen idari birimlerin yöneticileri vali, kaymakam ve muhtardır. İl ve ilçelerdeki belediye başkanları, vali ve kaymakamların emrinde çalışırlar. Belediye başkanı parti tarafından atanır.

İl ve ilçelerde asayiş sağlayan kaymakam ve valiye bağlı emniyet müdürlükleri ile, parti merkez komitesine bağlı emniyet komitesi ve asayiş komitesi vardır. Asayiş komitesinin görevi siyasi ve terör suçlarının takibidir. İl ve ilçelerdeki parti merkez komite başkanlıkları, vali ve kaymakamlar, belediye, elektrik işleri, PTT ve polis müdürlükleri gibi idari teşkilatların hizmetlerinin yürütülmesini sağlar.

Sonuç olarak, Körfez savaşı sonrasında başlayan uygulamalar sonucunda, K. Irak'ta Merkezi Irak Yönetimi'nin otoritesi dışında, Kürt grupların hâkimiyet kurduğu ayrı bir bölgenin oluşmasına neden olmuştur. Bölgedeki otorite boşluğu, bir yandan KDP ve KYP'nin iki ayrı yerel yönetim oluşturarak Kuzey Irak'taki devletleşme sürecini giderek hızlandırmalarına, diğer yandan PKK terör örgütünün varlığını güçlendirmesine sebep olmuştur.

10.2. Kuzey Irak'taki siyasi partiler ve gruplar

10.2.1. Irak Kürdistan Demokrat Partisi (IKDP)

Irak Kürtleri ilk kez 1930 yılı ortalarında örgütlenmeleri gerektiğini düşünmeye başlamışlardır. Bağdat'a sürgün edilen Barzani'nin yardımcılarında Refik Hilmi'nin 1941'de Süleymaniye'de kurduğu "Hevi" (Umut), ilk örgütlenme çabası olmuştur.

Kürt hareketini asıl etkileyen ve yönlendiren örgüt Molla Mustafa Barzani tarafından "Azadi Partisi" adıyla kurulmuştur. Parti programında diğer Kürt örgütleriyle ilişkiler geliştirmek ve aşiretler arasında işbirliği yapmak vardı. 1945 yılındaki Kürt ayaklanması başarısız olunca Barzani İran'a geçmiş ve buradaki İran Kürdistan Demokrat Partisi'nin bir kolunun Irak'ta kurulması için çalışmalara başlamıştır. Görüşmeler sonucunda Soreş, Rızgari ve Hevi partilerinin de katılımıyla 16 Ağustos 1946'da Irak Kürt Demokratik

Partisi (IKDP) kurulmuştur. Partinin başkanlığına Barzani getirilmiş ve parti programında “Kürtlere özerklik ve Irak’a demokrasi” görüşleri yer almıştır.³⁸

Barzani'nin başkanlığındaki bu parti Türkiye hududuna yakın bölgelerde etkindir. 1930'lu yıllardan bu yana Irak yönetimine karşı mücadele veren Mesut Barzani liderliğindeki IKDP, Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgeleri içine alacak biçimde özerklik elde etmek ve daha sonra bağımsızlığa ulaşmak amacıyla faaliyet göstermektedir.

Partinin karargâhı Selahaddin kentindedir. Etkili olduğu yerler başta Zaho ve Dohuk olmak üzere Erbil'in bir bölümünü de içine alan ve Bahdınan olarak adlandırılan bölgelerdir. Silahlı peşmerge sayısının 35–45 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Gücünü bütün K.Irak bölgesine yaymak ve Kürtlerin tek temsilcisi olmak maksadıyla, özellikle KYB ile gizli bir savaş halindedir.

10.2.2. Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB)

1964 yılında KDP içinde ciddi ayrılıklar baş göstermiştir. Parti Barzani Grubu ve Politbüro Grubu olarak iki kesime ayrılmıştır. KDP içindeki sol kanadın önde gelen isimleri Celal Talabani ve İbrahim Ahmet, Barzani'nin yönetimini feodallikle suçlamış ve arkadaşlarıyla birlikte KDP'den koparak İran'a sığınmışlardır. Ancak bu kopma partide bölünmeye neden olmamıştır. Çünkü 1965'te Barzani af çıkarmış ve bu kişiler partiye geri dönmüşlerdir.

Bununla birlikte aynı grup 1970'te KDP içinde sorunlar yaşanmasına neden olmuş, özellikle sol söylemini artırarak sürdüren Talabani, Barzani'yi gericilikle suçlamaya devam etmiştir. Buna rağmen Barzani Bağdat'la yapılan antlaşmanın ardından 18 Mart 1970'te af çıkarmıştır. Buna karşılık olarak Talabani de kendi denetimi altında tuttuğu grubu lağvetmiştir. Ancak gruptan bazıları buna karşı çıkmış ve 1970 yılında Komela adlı bir örgüt kurmuştur.

³⁸ Erol Kurubaş, “Irak Kürt Hareketi: İç Çekişme-Dış Destek-Ayaklanma”, Ümit Özdağ, Sedat Laçiner ve Serhat Erkmen (der.), **Irak Krizi (2002–2003)**, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi,2003, s.25.

1975 ayaklanmasında yaşanan başarısızlık, Kürt hareketi içinde uzun süredir var olan muhalefet gruplarının 1975 yılı ortalarında Barzani önderliğinden kopmalarına yol açmıştır. Kürdistan Devrimciler Birliği (Soreş Geran), Kürdistan Emekçiler Birliği(Komela) ve bunların yanında yer alan daha önce KDP'den ayrılmış "Genel Hat" ile 1975'te kurulmuş olan "Kürdistan Sosyalist Hareketi" Celal Talabani önderliğinde birleşerek 1975 yılında Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) adıyla yeni bir örgüt kurmuşlardır. Demokrasi, özgürlük, eşitlik sloganıyla yola çıkan grup self determinasyonu temel amaçlarından biri olarak kabul etmiştir.³⁹

Önce Kuzey Irak'ta özerk bir Kürt yönetimi oluşturmak, daha sonra bağımsızlık elde etmek amacını güden KYB, Celal Talabani liderliğinde faaliyet göstermektedir.

1975 yılında kurulan örgütün merkezi Erbil'de olup, silahlı peşmerge sayısı 20–25 bin kadardır. Parti daha çok Süleymaniye, Ranya, Kaladiza ve Erbil'i kapsayan Soran bölgesinde etkilidir.

KYB, Habur sınır kapısında toplanan gelirden pay almak ve Erbil'in tarafsız olması gibi istekleri olmasına rağmen, barış görüşmelerinde elindeki topraklara razı olmuş ve ateşkesi kabul etmek zorunda kalmıştır. Yönetimde iken halka daha demokratik davranması, Erbil'de hala halkın yarıya yakınının KYB taraftarı olmasına büyük etkendir. KYB Başkanı Talabani halen Irak Devlet Başkanlığı görevini yürütmektedir.

10.2.3. Irak Ulusal Konseyi (IUK)

Körfez savaşından sonra, Talabani ve Barzani önderliğinde Ağustos 1990'da Şam'da toplanan diğer Kürt partileri, Irak Kürdistan Cephesini kurmuşlardır. ABD, İngiltere ve Fransa'nın desteğiyle güçlenmişler ve Mayıs 1992'de parlamenter düzene geçişi sağlamak üzere seçim yapmışlardır. Haziran 1992'de Viyana'da, Irak Ulusal Kongresi kurulmuştur.

³⁹ Özdağ, Laçiner ve Erkmen, *Irak...*,s.25.

Körfez savaşından sonra oluşturulan Irak Ulusal Konseyi, esasen Saddam yönetimini devirmeyi ve federatif bir Irak modelini amaçlamıştı. 1996 yılında Barzani'nin Saddam'ın da desteği ile Talabani güçlerine saldırması sonucu, bu oluşum etkinliğini hâlihazırda kaybetmiştir.

10.2.4. Kürt Aşiretler Birliği (KAB)

KDP ve KYB'nin liderliğinde Kürt cephesinin temsil ettiği siyasi oluşum, gerçekte bütün Kürt aşiretlerini kapsamadığı gerekçesiyle, aşiret düzeninde yaşayan Kürtlerin temsil edilmeleri için daha uygun şartları olan ve bütün aşiret liderlerinin katılımının sağlandığı bir teşkilat olarak ortaya çıkmış, ancak mevcut gelişmeler nedeniyle, Kürt Aşiretler Birliği etkinlik sağlayacak aşamaya gelememiştir.

10.2.5. Diğer Siyasi Partiler

K. Irak'ta bulunan İslami partilerinin çoğunluğu İran desteklidir. Aynı zamanda Suudi Arabistan ve Avrupa'dan destek alan İslami partiler de mevcuttur. Kuzey Irak'ta faaliyet gösteren Irak, Suriye, İran, İngiltere, Fransa gibi ülkelerin açık destek verdikleri Kürt ve komünist partiler, birbirlerinden küçük ayrılıklar gösterebilir de "bağımsız bir Kürdistan" idealine hizmet konusunda birleşmektedirler.

10.2.6. Türkmenler

1957 yılında yapılan nüfus sayımına göre, Irak nüfusunun %10'u Türkmenlerden oluşmaktadır. Nüfus sayımının sonuçları 1959 yılında kamuoyuna açıklandığında, Irak'ta ki Türkmen nüfusu 567.000 olarak tespit edilmiştir. 1997 yılında yapılan tahminler, Irak'ın genelinde 2 ila 2,5 milyon civarında Türkmen'in bulunduğu yönündedir. Tarihleri boyunca genel olarak ticaret ve tarımla uğraşan Türkmen nüfus bugün Erbil, Musul ve Kerkük'te yoğunlaşmıştır.

IUK (Irak Ulusal Konseyi) içinde bir araya gelmeye çalışan Türkmenlerin etkinlikleri sınırlı olmuştur. Çeşitli partiler ve oluşumlar halinde bulunmaktadır. Bunlar;

Irak Milli Türkmen Partisi, 1991'de Ankara'da Dr. Muzaffer ARSLAN'ın liderliğinde kurulmuştur.

Büyük çoğunluğu Şii kökenli gençlerden kurulu Irak Türkmen İslam Birliği, İran tarafından desteklenmektedir.

Türkmen Milli Demokratik Örgütü, İngiltere'de bulunan İzzettin KOCAVA tarafından kurulmuştur.

Irak'taki Türkmenlere özerklik verilmesini sağlamak için, Lefkoşe'de kurulan Irak Türkmen Birlik Partisi de, Kuzey Irak'ta faaliyet göstermeye başlamıştır.

Irak Türkmen Kardeşlik Partisi, 1994'de K. Irak'ta kurulmuş ve mücadelenin Türkiye'de değil, Irak'ta verilmesini savunmuştur. (Talabani'nin desteklediği söylenmektedir).

Türkmen Milliyetçi Demokratik Hareketi, henüz aradığı desteği bulamamıştır.

Aydınlar Örgütü (Irak rejimince 1980'de kurşuna dizilen Türkiye'ye bağlı Abdurrahman KOÇAK Grubunun Irak'taki sempatizanları tarafından oluşturulmuştur) de, sesini sınırlı olarak duyurabilmektedir.

Bu oluşumlar içinde en etkilisi, Irak Milli Türkmen Partisi olmuştur. Bu kadar çok partinin olması, Türkmenlerin ne kadar bölünmüş olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, Türkiye bütün parti liderlerini bir araya getirmek için gayret göstermiş ve Nisan 1995'de "Türkmen Cephesi" oluşturulmuştur.⁴⁰ Oluşturulan cephe Erbil'de faaliyetini yürütmektedir.

Türkmenlerin nüfus çoğunluğu ile Kuzey Irak'ta yaşadıkları bölgeler zengin petrol bölgeleridir. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmak istenmesinin en önemli nedenlerinden biri de bu topraklara sahip olmasından kaynaklanıyordu. Türkmenlerin Türk kökenli olmaları ve bölgenin Türkiye'ye çok yakın olması, Kerkük petrolerini ele geçirmeyi hedef edinen bazı yabancı

⁴⁰ Harp Akademileri, **Kuzey...**, s. 11.

lkeleri daima huzursuz etmiş ve bu bölgenin civarında yaşayan Türkmenleri rakip ve düşman olarak gören Kürtleri her zaman kullanmışlardır.

10.2.7. PKK

Kuzey Irak'ta, KDP ve KYB'den sonra üçüncü büyük güç olma yönünde gayret gösteren PKK; 1980 yılından itibaren örgütlenme faaliyetlerini Suriye ve Lübnan'da sürdürmüş, müteakiben Lübnan'da rahat hareket edemeyeceğini anlayarak, meydana gelen karışıklıklardan da istifade ederek, Kuzey Irak'ı kendisine s olarak seçmiştir.

K. Irak'ta kurduğu kamplarda elemanlarını eğiten PKK Terör rgt; Yunanistan, KYB ve KDP'nin desteğiyle yıkıcı ve bölücü faaliyetlerini sürdürmektedir. Özellikle Yunanistan, Suriye ve KYB'nin destek ve teşvikiyle Türkiye zerindeki terörist faaliyetlerini artırmıştır.

TSK'nin yürüttüğü mücadele sonunda yıkılma aşamasına gelen terör rgt, Körfez Krizi'nin bölgede oluşturduğu otorite boşluğu ve peşmergelerin ayaklanması sonucu, ortaya çıkan yeni imknlardan da istifade ederek tekrar toparlanmış ve bölgede meydana gelen otorite boşluğundan da yararlanarak, büyük ölçüde lojistik ve kamp imknlarına kavuşmuştur.

Başlangıçta Kürt olgusu ile hareket ederek, PKK'nın faaliyetlerine göz yuman Kürt gruplar, PKK'nın güçlenmeye başlaması ile birlikte, örgüt ile otorite mücadelesine girmişlerdir. Türkiye'nin baskısıyla, özellikle KDP ile PKK arasında zaman zaman çatışmalar olmuş, ancak göstermelik faaliyetlerin ötesine gidememiştir. Kürt grupların, bölge ülkelerinin ve hatta Batılıların Türkiye'ye karşı kullandığı bir koz haline gelmesine rağmen, özellikle TSK'nin sürdürdüğü etkili mücadele sonunda, PKK'nın etkinliği marjinal seviyeye düşürülmüş, elebaşı yakalanmış ve 16 Nisan 2002'de

ismini KADEK/KONGRA GEL olarak deęiřtirerek⁴¹ siyasallaşma gayretleri içerisine girmiştir.

⁴¹ Milliyet Gazetesi, "PKK'nın Yeni İsmi KADEK", Milliyet. 16 Nisan 2002. 24 şubat 2007. <http://www.milliyet.com/2002/04/16/guncel/gun08a.html>

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

1. Giriş

Türkiye ve Irak arasında 1960'lardan itibaren tekrar rayına oturmaya başlayan ilişkiler 1970'li yılların sonlarına doğru bazı pürüzlerle karşılaşmaya başladı. Bu sorunların başlıcalarını; sınıraşan sular, Türkmenler, Kuzey Irak'taki Kürt oluşumu ve PKK olarak sıralayabiliriz.

2. Sınır aşan sular sorunu

Günümüzde sınıraşan su niteliğindeki Dicle ve Fırat nehirleri, 1918 yılına kadar bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde yer alıyordu. Bu nedenle devlete ait ulusal bir nehir niteliği taşıyordu. Ancak 1918 yılından sonra, dünya ile beraber Ortadoğu'nun haritası yeniden çizilince bu nehirlerin geçtiği topraklarda üç ayrı devlet ortaya çıkmıştı; Türkiye, Suriye ve Irak. Bu tarihten itibaren, Dicle ve Fırat nehirleri, sınıraşan su niteliği kazanarak uluslararası hukukun içine girmişlerdir.

2.1. Fırat ve Dicle akarsularının önemi

Fırat Nehri Türkiye'de Erzurum yakınlarındaki Dumlu Dağı'ndan doğmakta, ana kaynaklarını Doğu Anadolu Bölgesi'nden alarak, Suriye ve Irak topraklarına geçmekte ve Dicle Nehri ile birleştikten sonra, Şatt-ül Arab nehrini oluşturarak Basra Körfezi'ne dökülmektedir. Dicle Nehri ile birleşinceye kadar, yaklaşık 2330 km. uzunluğunda olan ve büyük ölçüde Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki eriyen karlarla beslenen Fırat Nehri'ne, Keban Barajı'nın güneyinde iki önemli kolu Tohma ve Göksu nehirleri katılmaktadır. Yıllık su potansiyeli iklime bağlı olarak değişmekte, kurak yıllarda ortalamanın üçte birine kadar düştüğü gözlemlenmektedir. 1937–1993 yılları arasında ölçülmüş olan Devlet Su İşleri'nin verilerine göre Fırat'ın yıllık ortalama su

miktarı 31 milyar 580 milyon m³'tür.¹ Fırat Nehri'ne Suriye'nin toplam katkısı 3,4 milyar m³ civarındayken Irak topraklarından katkı yoktur. Kısacası Fırat Nehri'nin toplam suyu'nun %87,7'si Türkiye topraklarından, %11,3'ü ise Suriye topraklarından doğmaktadır.²

Elazığ yakınlarındaki Hazar Baba Dağı'ndan çıkan Dicle Nehri'nin, Fırat ile birleşinceye kadar olan uzunluğu 1840 km'dir. Fırat Nehri, asıl kaynaklarını Doğu Anadolu'daki dağlık alanlardan alan Batman, Ilısu, Botan, Garzan gibi büyük sular ile diğer küçük kaynaklardan beslenmekte, yaklaşık 30 km. Türkiye-Suriye sınırını oluşturduktan sonra Irak topraklarına girmektedir. Ortalama yıllık akış miktarı 48,7 milyar m³'tür. Dicle Nehri'ne Irak içinde doğudaki Zağnos Dağları'ndan çok sayıda su katılmaktadır. Bunların en önemlileri Büyük Zap, Hezil Çayı, Küçük Zap, Adhayım ve Diyala'dır. Dicle Nehri'nin 25,2 milyar metreküpü Türkiye'den, 23,48 milyar metreküpü Irak'tan kaynaklanmakta olup, su potansiyelinin %51,80'ini Türkiye'den, %48,20'lik kısmını da Irak'tan almaktadır.³

2.2. Türkiye'nin Irak ve Suriye ile yapmış olduğu antlaşmalar

Türkiye, Dicle ve Fırat'ın kullanımıyla ilgili olarak bölge ülkeleri ile çeşitli antlaşmalara imza atmıştır. Bu antlaşmalardan ilki Kurtuluş Savaşı sırasında Fransızlarla imzalanmış olan 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması'dır. Antlaşmanın 12. maddesine göre, "Fırat suyu, Halep şehri ile kuzeyde Türk kalan mıntıka arasında, her iki tarafı hakkaniyeti pervane bir surette tatmin edecek bir veçhile tevzi olunacaktır. Halep şehri mıntıkası, ihtiyacına medar olmak üzere, kendi masrafı ile Türk toprağındaki Fırat'tan su alabilecektir."⁴ Özel bir antlaşma niteliğinde olan bu madde ile Türkiye, Halep şehrinin ihtiyacının karşılanması hususunu, bir yerde garanti ediyordu.

¹ Esra Bilgiç, **Su Sorunu: Fırat, Dicle ve Asi Nehirleri Örnekleri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Atılım Üniversitesi, 2006, s. 31.

² Vefa Toklu, "Türk Dış Politikasında Su Sorunu", İdris Bal (der.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara, Ankara Global Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2006, s.823.

³ Toklu, **Türk Dış Politikasında...**, s.824.

⁴ Mehmet Gönübol, Ömer Kürkçüoğlu, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1995)**, İstanbul, 1996, s.51.

Bir diğ er önemli antlaş ma Lozan Barış Antlaş ması'dır. Antlaş manın 109. maddesinde belirtilen hükmü, sınırların yeniden tespiti nedeniyle, I. Dünya Savaşı'nın başlamasından önce, Türkiye-Suriye-Irak arasında mevcut bulunan su rejimlerinin devamını temin için, bu üç devlet arasında antlaş malar yapılmasını öngörmektedir.

Türkiye ile Irak arasında sınır aş an sular hususunda iki defa önemli hukuki düzenleme yapılmış olup, bunlardan ilki 29 Mart 1946 tarihli, iki ülke arasındaki "Dostluk ve iyi komşuluk Antlaş ması"nda bulunan, "Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü", diğ eri ise 7 Şubat 1976 yılında imzalanan "Ekonomik İş birliği Antlaş ması"dır.

1946 tarihli antlaş manın Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü, düzgün su alma ve taşkınlar sırasında, su basma tehlikesini önlemek amacıyla yapılması gereken hususları düzenlemek maksadıyla hazırlanmıştır. Bu antlaş manın 4. maddesinin 2. fıkrası zaman içinde iki ülke arasında farklı yorumlara neden olmuştur. Antlaş manın, Dicle ve Fırat sularının denetimine ayrılmış bölümünde "Düzgün su alma ve yıllık taşkınlar sırasında su baskını tehlikesini önlemek maksadıyla, akımın düzene konması için, Dicle ve Fırat kolları üzerinde taşkın ve koruma tesisleri yapılmasının Irak için önemli olduğu"⁵ belirtilmekteyse de bu yorumlamalara Irak tarafından bakınca, sanki bu nehirlerin üzerinde kurulacak tesislerden Türkiye'nin faydalanabilmesi iki ülke arasında varılacak bir antlaş mayla mümkün olacaktır.

Aynı protokolün 5. maddesinde de "Türkiye, iki nehirden birisi veya bunların kolları üzerindeki koruma araçlarına dair tasarılarını, bu yapıların mümkün olduğu kadar hem Türkiye hem de Irak yararına uygun bir şekilde yapılması maksadıyla Irak'a haber vermeyi kabul eyler."⁶ Görüldüğü gibi, Türkiye'nin bu nehirler üzerinde kendi faydalanması için yapacağı tesisler yönünden tek sınırlama, Irak'a haber vermekten ibarettir.

⁵ Özden Bilen, **Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye**, Ankara, TESAV Yayınları, 1996, s.62.

⁶ Orhan Tiryaki, **Sınıraş an Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1994, s.48.

1976 tarihli Ekonomik ve Teknik İşbirliği Antlaşması'nın 2. maddesinde suların faydalanma konusuna değinilmiştir. Bu antlaşmada Ortak Teknik Komiteler (OTK) kurulması ve bu komite çalışmalarına Suriye'nin de davet edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu tarihten sonra, suların kullanımıyla ilgili tüm kararlar OTK'lar tarafından ama ikili, ama üçlü çalışmalar neticesinde alınacaktı. Suriye ile yapılan son antlaşma ise 17 Temmuz 1987 tarihinde Şam'da imzalanan "Ekonomik İşbirliği ve Güvenlik Protokolü"dür. Güvenlik protokolü ile iki ülke arasındaki ekonomik konular yanında, Fırat ve Dicle suyunun paylaşımına esas olacak şartlar saptanmıştır. Buna göre Türkiye, Atatürk Barajı'nın dolumu sırasında ve sınıraşan suyun paylaşımı konusunda nihai bir antlaşma imzalayana dek Suriye sınırından saniyede 500m³ su bırakmayı kabul etmiştir. Aylık akışın 500m³'ün altında altına düşmesi halinde takip eden ay eksikliğin telafi edilmesi taahhüt edilmiştir.⁷

2.3. Sınır aşan sular sorununun tarihsel gelişimi

Türkiye, günümüze kadar ülke sınırlarının %22'sinin nehirlerden oluşmasının bir sonucu olarak, sınır aşan veya sınır oluşturan sulara yönelik pek çok antlaşma imzalamasına rağmen, Dicle, Fırat ve Asi nehirlerinin rejimleri ve sularının kullanımına dair kalıcı bir hukuksal düzenleme yapamamıştır. Kıyıdaş olma durumuna göre ve nehirlerin farklı yapılarına rağmen, yapılan antlaşma ve protokollerde, Türkiye'nin genel bir politik tercih olarak, her komşusu ile ortak teknik ve karma komisyonların oluşturulmasını esas aldığı görülmektedir.

Türkiye ve Irak arasında yapılan ilk hukuki düzenleme, 29 Mart 1946 tarihli, "Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması"na ek olarak düzenlenen "Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü"dür. İki ülke arasında en önemli düzenleme olan bu protokole; su alma ve taşkınlar sırasında su basma tehlikesini önleme konusunda çeşitli düzenlemelere gidilmesi esas alınmıştı.

⁷ A.Öner Pehlivanoğlu, **Ortadoğu ve Türkiye**, İstanbul, Kastaş Yayınevi, 2004, s.136.

Irak, krallık rejiminin yıkılmasıyla başlayan cumhuriyet döneminde, dünyanın iki kutuplu yapısının gereği, Ortadoğu'yu etkilemeye başlayan "Bölgesel güç dengesi sistemi"nin etkili aktörü olma yönünde politikalar takip etmeye başlamıştır. Türkiye ise, iyi ilişkiler içinde olduğu kraliyet ailesinin 1958'deki darbe esnasında öldürülmesi sonucu bozulan ilişkilerin etkisiyle her geçen gün bölgeden uzaklaşma politikası takip etmiştir.⁸

Türkiye ve Irak arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler, mevcut uluslararası duruma uygun bir doğrultuda, daha çok iki devletin sınır güvenliği başta olmak üzere, sınırlı bir düzeyde gerçekleşmiştir. Karşılıklı ilişkilerin genel durumu içerisinde, sınır aşan sular konusu, Türkiye'nin Keban Barajı Projesi'ni uygulamaya başlamasıyla iki devlet arasındaki ilişkilerin gündemine oturmuştur.⁹

Aslında, Dicle ve Fırat üzerinde, Türkiye, Irak ve Suriye'nin bu zamana kadar geliştirmiş ve bitirmiş olduğu önemli bir proje de olmamıştır. Yalnızca Irak, Fırat ve Dicle sularını denetleme yolunda sınırlı bir çaba gösterebilmiş ve 1956'da Thartar çukurluğunda Dicle'den su taşıyan bir tesisle, Fırat üzerinde Dokan Barajı'nı inşa etmişti.

Türkiye'nin Fırat ve Dicle akarsularından sulama ve enerji amaçlı yararlanma projelerini gerçekleştirme çalışmaları 1954 yılında başlatılmış, bu kapsamda yürütülen çalışmalar 12 Haziran 1966'da Keban Barajı'nın temelini atılmasıyla somutlaşmıştır.¹⁰

Irak, enerji maksatlı, uzun dönemde havzadaki su dengesini değiştirmeyecek ve Fırat Nehri sularını düzenleyecek bir proje olan Keban Barajı projesine itiraz etmiş, daha barajın ilk doldurulması sırasında mansaba bırakılacak su miktarı konusunda güvence istemiştir. Keban Barajı, Fırat nehir sularının %70'inin düzenlenmesini sağlayarak, aşağı kıyıdaş ülkelerde inşa edilecek depolama tesisleri yoluyla, sulama projelerinde olumlu bir

⁸ Silleli, **Büyük Oyunda...**, ss. 98–99.

⁹ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası 2nci Cilt:1980–2001**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.142.

¹⁰ Toklu, **Türk Dış Politikasında...**, s.823.

zemin hazırlayabilecek yapısal özelliklere sahiptir. Ancak Irak'ın 1964 yılında zarara uğrayabileceğini açıklamasından sonra Türkiye, uluslararası finans kuruluşlarının tepkisi ile karşılaşmıştır. Bunun üzerine Türkiye, Irak'tan bir heyeti Türkiye'ye çağırmış, 1964 yılı Haziran ayında yapılan toplantılarda karşı tarafa baraj hakkında etraflı bilgiler verilmiş ve sonucunda bir protokol imza edilmiştir. Bu şekilde Türkiye, 1946 antlaşmasının 5. maddesindeki bilgi verme yükümlülüğünü de yerine getirmiştir.¹¹

Türkiye'nin Keban ve Karakaya barajlarının yapımıyla başlattığı Güneydoğu Anadolu kaynaklarını kullanarak bölgenin kalkınmasını hedefleyen faaliyetleri soruna yeni bir boyut getirmiştir. 1980 yılında hayata geçirilen Güneydoğu Anadolu Projesi(GAP), özellikle Suriye ile sorunları zirveye çıkarmıştır. Dicle ve Fırat nehirleri ile kolları üzerinde yapılacak 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali ve iki büyük sulama kanalı yapımını öngören projenin tamamlanmasıyla 1,7 milyon hektar arazinin sulanması ve yılda 27 milyar kilovat elektrik enerjisinin üretimini sağlayacaktır. GAP, bölge kalkınmasına da büyük imkânlar sunan geniş bir proje olup sadece sulama ve enerjiyi değil, pek çok sosyal gelişmeyi de içeren bir projedir.¹²

GAP'ın, öncelikle Fırat ve daha az ölçüde Dicle'nin, projeye birlikte Türkiye tarafından kullanılmadan Suriye ve Irak'a akan sularını azaltacağı ihtimali, bu iki ülkeyi endişelendirmiştir. 1980'li yıllar üç ülkenin su konusunu en çok konuştuğu yıllar olmuştur. 1976 yılında imzalanan Türkiye-İrak Ekonomik ve Teknik İşbirliği Antlaşması uyarınca, Türkiye-İrak Karma Ekonomik Komisyonu'nun 1980'de yapılan I. Dönem Toplantısında alınan kararla kurulan Ortak Teknik Komite (OTK) 1982–1992 yılları arasında toplam 16 toplantı yapmıştır.¹³

İrak ve Suriye, yapılan OTK toplantılarının hemen hemen hepsinde fazla su talebinden başka bir öneri ile ortaya çıkmamışlar, sınıraşan suların

¹¹ Silleli, **Büyük Oyunda...**, s.99.

¹² Mehmet Tomanbay, **Dünyada Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği**, Ankara, Gazi Kitabevi, 1998, s.143.

¹³ Toklu, **Türk Dış Politikasında...**, s.827.

tek tek ele alınmasını istemişlerdir. Irak, su ihtiyacını en geniş boyutları ile tespit ve ilan ederken, Lozan Antlaşması'nın 109. maddesinde belirtilen müktesep (I. Dünya Savaşı öncesindeki düzen) hakkını sağlamlaştırmak ve artırmak için çaba sarf etmiştir. Irak, sadece Fırat Nehri sularının paylaşılmasını gündemde tutarak, Dicle Nehri'ni konu dışında bırakmaya çalışmıştır. Ülkenin sulama ihtiyaçları için sadece Fırat nehri mevcutmuş gibi hareket etmeye çalışmıştır.¹⁴

Türkiye ise, Dicle ve Fırat'ın tüm kolları ile birlikte ortaklaşa değerlendirilmesini savunduğundan kalıcı bir antlaşma ortamı sağlanamamıştır.

2.4. Türkiye'nin su politikası

Uluslararası hukukta, Fırat ve Dicle'nin suları üzerinde Türkiye'nin egemenlik haklarını kısıtlayıcı bir kural yoktur. Türkiye bu nehirler üzerinde uygun gördüğü tesisleri kurup işletebilir ve buna da kendisi karar verir.

Ancak yine de Türkiye, iyi komşuluk ilişkilerine ve dürüstlük prensibine en üst düzeyde saygılı hareket etme gayreti içerisinde olmuştur. Türkiye'nin politikasına göre su bir silah değil bir ihtiyaçtır, bu nedenle de bölgesel işbirliğinin birleştirici bir unsuru olarak değerlendirilmelidir. Özellikle Suriye ve Irak tarafından, başta PKK olmak üzere terör örgütleri desteklenerek Türkiye üzerinde baskı kurulmaya çalışılmış, GAP'ı önlemeye veya geciktirmeye yönelik çaba ve girişimlerde bulunulmuştur.

Suriye'nin teröre verdiği yoğun desteği kırmak için, Türkiye'nin Suriye'ye karşı başlattığı yoğun baskı kısa sürede sonuç vermiş ve PKK liderinin sınır dışı edilmesi iki ülke arasındaki ilişkilerin normale dönmesi için bir neden olmuştur. Suriye ile ilişkilerini, Suriye'nin PKK'ya destek vermeyeceği ve Beka Vadisi'ndeki kampların kapatılacağı yönünde imza attığı "Adana Mutabakatı" ile belgelenmesinden sonra, Türkiye'nin Irak ile de ilişkilerini yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur. Ancak yeniden düzelmeye

¹⁴ Silleli, **Büyük Oyunda...**, s.108.

başlayan Irak-Türkiye ilişkilerinde yaşanan diplomatik ve ekonomik gelişmelerin su sorununun çözümüne bir katkısı olmamıştır.

Ne var ki Irak'ın bu olumsuz tutumu 2003 yılında ABD tarafından işgal edilmesiyle şu an için son bulmuştur. İç savaş tehlikesiyle karşı karşıya olan Irak'ın bir yandan ABD işgaliyle bir yandan da iç düzenini sağlamaya uğraşırken su sorununa önem verecek bir gücü kalmamıştır. Ancak Suriye, Arap ülkelerini de arkasına alarak politikalarına devam etmektedir. Türkiye için her ne kadar şu an için su sorunu ikinci planda kalan bir sorun görünümünde olsa bile, Irak'ı işgal eden ABD'nin bölgeden kısa sürede çıkmayacağı ve Irak yönetimine destek verebileceği de hesap edilerek, olası gelişmelere hazır olunması gerekmektedir.

3. Türkmenler sorunu

Türkmenlerin durumunun incelenmesi birçok açıdan önemlidir. Türkmenlerin kuzey batıdan güney doğuya kadar uzanan şerit halindeki yerleşim bölgeleri, Kürtler ve Araplar arasında bir tampon bölge niteliğindedir ve istikrarı sağlamak açısından önem taşımaktadır. Tarihleri boyunca barışçı mücadele yolları seçen Türkmenler, bölgedeki istikrar ve barışın sağlanması konusunda bir örnek teşkil etmektedir. Irak sakinlerinin çoğunun Arap olması ve ikinci büyük azınlığın da Kürtler olması göz önünde bulundurulursa, Türkiye'nin Türkmenler yoluyla bölgeye açılmasının hayati bir önem taşıdığı görülmektedir.

3.1. Irak Devleti'nin kuruluşundan sonra Türkmenler

Bin yılı aşkın bir süredir Irak'ta yaşayan Türkmenler uzun bir geçmişe sahiptir. Osmanlı döneminde yönetimde oldukça etkili olan Türkmenler, Irak halkının eğitilmiş ve aydın bölümünü oluşturmaktadır. Türkmenlerin dağlık ve ova bölgeleri arasındaki coğrafi konumları, yaşadıkları bölgelerin çoğunlukla Kürt bölgeleri ile iç içe olması, petrol zengini olan Kerkük'ün ulaşım açısından stratejik bir konuma sahip olması, Türkmenlerin siyasi istikrarı sağlamak için

dengeleyici bir unsur olarak politik denklemlerdeki doğal konumlarını almalarını gerektirmektedir.¹⁵

Türkmenlere karşı Irak devletinin tavrı zaman içinde değişikliğe uğramış ve istikrarsız bir seyir izlemiştir. 1925'te ilan edilen anayasada hiçbir etnik gruptan söz edilmediği gibi Türkmenlerden de söz edilmemiştir. Ancak 1932'de Irak devletinin İngiliz mandasından çıkarak bağımsızlığını kazandığı günlerde Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne verdiği beyannamede Irak Türkmenlerinin haklarının korunacağı, varlıklarının tanınacağı, kendi dillerinde eğitim yapmalarına izin verileceği, Türk dilinin Türk bölgelerinde resmi dil olmasının ötesinde bu bölgelerde görev yapacak memurların mümkün olduğunca Türk kökenli olacağı konularında güvenceler verilmiştir. Çeşitli değişiklikler geçiren bu anayasa, krallık rejiminin yıkılması ve cumhuriyetin kurulması ile yerini 1958 Anayasası'na bırakmıştır. Yeni anayasa, Irak'ı bir yandan Arap anavatanının bir parçası, diğer yandan ise Arapların ve Kürtlerin vatani olarak gösterirken, Türkmenlerden söz etmemiştir.¹⁶

Türkmenler ile ilgili tek olumlu gelişme 24 Ocak 1970 tarihinde çıkarılan "Azınlıklara Kültürel Haklar Paketi" çerçevesinde kültürel haklar verilmesidir. Irak hükümetinin özellikle bu dönemde Türkmenlere kültürel haklarını vermesinin nedeni, BM Genel Kurulu'nun Aralık 1965'te her türlü ırk ayrımcılığının tasfiye edilmesi kararını almış olmasıdır. Örgüte üye ülkelerin imzalaması için hazırlanan belge, Ocak 1969'da yürürlüğe girmiştir. 18 Şubat 1969'da Irak hükümetinin söz konusu belgeyi imzalamasına rağmen, uygulamaya konması için ilgili ülkenin yürütme organının onayı gerekmektedir. Irak Devrim Komuta Konseyi'nin Irak'taki yönetimin yerine geçmesi nedeniyle Komuta Konseyi 14 Ocak 1970'de belgeyi onaylamıştır.

¹⁵ Mazin Hasan, "Irak'ın Gizlene Gerçeği: Türkmenler", Ümit Özdağ, Sedat Laçiner, Serhat Erkmen (der.). **Irak Krizi (2002-2003)**, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2003. s.49.

¹⁶ Özdağ, **Türkiye Kuzey Irak...**, s.153.

Ancak bu süreç 1971'de tersine çevrilmeye başlamış ve 1980'de Türkmen liderlerine karşı başlatılan idam kampanyası ile sona ermiştir.

Yeni Irak'ın oluşumundan sonra Türkmenler Irak'taki diğer topluluklarla etnik ve dini çatışmalara girmemişlerdi. Türkmenler, Irak'ta cumhuriyet sisteminin inşa edilmesine dek Arap, Kürt, Asurî ve hatta Yezidiler ile mezhepsel ve milliyetçi çatışmalara da girmemişlerdir.

Genel olarak bakıldığında Türkmenler politik mücadelelerinde barış çözümünü seçmişlerdir. Türkmenler, silahlı çatışmayı reddeden bir toplum olarak da bilinmektedirler. Tutucu duygunun hakim olduğu siyasi saldırganlık tarafları yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla Orta Doğu'da benzerleri sıkça görülen tutucu örgütler, Türkmenler arasından çıkmamıştır. Buna karşılık kültürel ve politik yönü ile bilinen örgütler revaç görmüştür. Türkmenlerin yaşadıkları coğrafi ve siyasi ortamda silahlı çatışmanın zor olduğunu idrak etmelerindeki büyük pay, çoğunun eğitilmiş, aydın ve elit tabakadan olmasıdır.¹⁷

3.2. II. Körfez Harekâtı sonrasında Türkmenlerin durumu

Birinci Körfez Savaşı'nda Irak yönetiminin ABD'nin oluşturduğu müttefik güçleri karşısındaki askeri yenilgisi üzerine kuzeyde Kürtler ve güneyde Şiiler Bağdat'a karşı ayaklanmıştır. Irak Şiilerinin genel tarihine bakıldığında ayaklanmalarını Irak devletine karşı değil, hükümetlerine karşı olduğu görülür. 1991'de gerçekleştirdikleri ayaklanma da Irak'ın bölünmesini hedef alan ve kendilerine özel bir devletin kurulmasını amaçlayan bir ayaklanma değildi. Kuzeyde yoğunlukta olan Türkmenler de Şiilerin yaklaşımına benzer bir tavır alarak, Kürtlerin bir devlet olarak Irak'tan ayrılma hedeflerini içeren beklentilerine katılmamışlardır. Dolayısıyla bu hedefin farkında olan Türkmenler Batı ve bazı bölgesel ülkeler tarafından desteklenen Kürtlerin isyanına katkıda bulunmamışlardır.

¹⁷ Hasan, **Irak'ın...**, s.47.

Ancak, Kürtlerin 18 Mart 1991 tarihinde Kerkük'e girerek Baas taraftarlarına saldırması üzerine Irak kuvvetleri Kürtleri bastırmak üzere harekete geçmiştir. Irak kuvvetleri Kerkük'e doğru ilerlerken, Türkmenlerin yaşadığı ilçelerden Tuzhurmatu ve Tazehurmatu'da bulunan birçok Türkmeni katletmiştir. Daha sonra, Kürtlerin boşalttığı Kerkük'e ulaşan Irak kuvvetleri, kenti top ateşine tutmuş ve sivil halkı rasgele öldürmüştür. Altunköprü ve Erbil istikametine doğru kaçan Türkmenleri takip eden Irak güçleri 28 Mart 1991'de Altunköprü'ye ulaşmış ve burada Türkmenlere karşı sonradan Altunköprü Katliamı diye anılan büyük bir katliama girişmişlerdir.

Bundan sonra, Saddam'ın saldırısından kaçan birçok Türkmen ve Kürt, Türkiye sınırına yığılmış ve böylece büyük bir sığınmacı olayı yaşanmıştır. Birçok sığınmacı Türk topraklarına girerek Hakkâri ve Şırnak civarında gelişigüzel konaklamışlardır.¹⁸

Türkiye'nin baskıları sonucu alınan Birleşmiş Milletlerin 5 Nisan 1991 tarihli 688 Sayılı Kararı ile Kuzey Irak ile Türkiye sınırına yığılan insanların can güvenliklerini sağlamak ve insani yardımda bulunmak amacıyla ABD'nin öncülüğünde "Huzur Operasyonu" başlatılmıştır. 17 Nisan'da ise ABD, Hollanda, İspanya, İtalya, İngiltere ve Fransa'ya ait güçler Kuzey Irak'ta konuşlandırılmış, Irak halkını korumak amacıyla Kuzey ve Güney Irak'ta "Güvenli Bölge" ilan edilerek Irak silahlı kuvvetlerinin bu bölgelere girişi yasaklanmıştı. Kuzeyde ise 36. paralelin kuzeyi güvenli bölge sınırı kabul edildi. Ancak o kadar ilginçtir ki, doğuda Süleymaniye bölgesi 36. paralelin güneyinde olmasına rağmen güvenli bölgeye dâhil edilmiş, batıda Musul 36. paralelin kuzeyinde kalmasına rağmen güvenli bölgeye dâhil edilmemiştir.¹⁹

Türk kamuoyunun düz bir çizgi zannettiği 36. paralel, aslında Kürt bölgelerini özenle güvenli bölgeye dahil ederken, Türk bölgelerini de aynı özenle bölge dışında bırakan kırıklı bir çizgi olmuştur. Erbil Kürt Federasyonu'nun başkenti olarak görüldüğü için güvenli bölgeye dahil edilmiş

¹⁸ Harp Akademileri, **Irak'taki...**, s.135.

¹⁹ Silleli, **Büyük Oyunda...**, s.145.

ve burada yaşayan Türkler de bu yüzden Güvenli Bölgede kalmışlardır. Güvenli bölge içinde kalan bir başka Türk bölgesi ise Süleymaniye yakınlarındaki Kifri kasabasıdır. Ancak Türklerin %80'i aşkın kısmı Irak yönetiminin insafına terkedilmiştir.

Aslında bu ilginç uygulamanın en önemli sebeplerinden birisi de, Türkiye'yi petrol bölgesinden uzakta tutmak idi. Kuzey Irak olarak adlandırılan bölgenin Irak hükümetinin denetiminin dışına çıkarılması, Türkiye açısından çok büyük sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu arada Süleymaniye ile aynı enlemde olan Kerkük'ün de Güvenli Bölgeye alınması gündeme gelmiş, ancak Türkiye, Kerkük'ün Güvenli Bölge dışında kalması için çaba sarf etmiş ve bu konu Türkiye için stratejik bir tercih olmuştur. Son derece önemli olan Kerkük petrolünün Kürtlerin eline geçerek, bu bölgeyi ve Kürtleri beslemesinin, Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devletine doğru gidişin önünün kesilmesi amacıyla bölgenin Saddam'ın kontrolünde bırakılmasına razı olunmuştu.²⁰

Neticede kuzeyde devlete karşı ve güneyde de yönetime karşı olan isyanlar bastırılmıştır. Ancak Irak yönetimi Irak'ın kuzeyinden geri çekilerek, bölgede bir yönetim boşluğu yaratmıştır. Bölgede iki büyük oluşum olan Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) bu durumu istismar ederek, oluşan yönetim boşluğunun doldurulması için harekete geçmişler ve Bağdat'tan bağımsız olarak Mayıs 1992'de yerel seçimleri gerçekleştirmişlerdir. Irak rejiminden duyulan korku nedeniyle gerçekleşen büyük göç, dünya çapında büyük yankılar yaratmıştır. Kürtlerin haklarının korunması hakkında oluşan atmosfer kullanılarak, Batı ülkelerinin desteğiyle Kürtler bölgede önemli bir ağırlık kazanmışlardır.

Güvenli Bölge ilanından sonra, Türkiye Kuzey Irak'ta faaliyetlerine ağırlık vermeye ve Türkmenlerle daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. Türkmenlere yönelik, 1991'den 1996'ya kadar devam eden faaliyetler giderek

²⁰ Mazin Hasan, **Türkmenler, Türkiye-İrak**, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Kış 2003, C.9, S.4, s.177.

yoğunlaşmış, ancak bu faaliyetler genellikle eğitim ve kültürel alanlarla sınırlı kalmıştır. Türkiye, Türkmenlere yönelik politikasında daha ziyade sosyal konulara ağırlık vererek, Erbil’de on bir Türk ilkokulu, beş ortaokul, bir lise ile Türkçe yayın yapan televizyon ve radyo kurmuştur.²¹

20 Mart 2003’te ABD’nin saldırmasıyla başlayan savaş kısa sürede Saddam Hüseyin rejiminin yıkılmasıyla sona ermiş, ülke ABD askeri güçlerince işgal edilmiştir. Türkiye’nin savaşa girmemesi Kuzey Irak’ta dengeleri Kürtler lehine değiştirmeye başlamış, bölgede Türkiye ile Kürt gruplar arasında adı konulmayan bir güç mücadelesi başlamıştır. Irak’ın işgali sırasında daha önceden hükümet güçlerinin kontrolü altında olan Kerkük’ün işgalinin, ABD tarafından Türkiye’nin tüm karşı çıkımlarına rağmen Kürtlere yaptırılması, Türkiye’de çok büyük tepkilere neden olmuş, Türkiye’nin müdahalesi her an için beklenir hale gelmişti. Türkiye’nin savaş nedeni saydığı bu oluşum karşısında ABD devreye girerek, Kürt grupların şehir dışına çıkartılmalarının sağlamış olmasına rağmen, Kürtler 1991’de yaptıklarını tekrarlamışlar, ilk hedef olarak tapu ve nüfus dairelerini hedef almışlardır.

Aslında işgalden sonra da Türkmenler için değişen bir şey olmamış, Saddam Hüseyin gitmiş yerine Kürtler gelmiştir. Ayrıca Irak’ın yeniden şekillendirilmesi sürecinde, Türkiye ve Türkmenler dışarıda bırakılmış, Kürtler önemli oranda söz sahibi olmuşlardır. Bu geçici anayasada Türkmenler asli unsur olarak kabul edilmediği gibi onlara herhangi bir hak da tanınmamıştır.

4. Kuzey Irak sorunu

20. yüzyıl boyunca dünyanın pek çok yerinde halklarının hakları adına ulusal kurtuluş mücadelesi yürüttüğünü ileri süren çeşitli hareketler doğmuştur. Özellikle I. Dünya Savaşı’ndan sonra yıkılan imparatorluk topraklarında sınırlar yeniden çizilirken buralarda yaşayan ve devlet sahibi olmak isteyen topluluklarla, II. Dünya Savaşı sonrası sömürgeciliğin tasfiyesi

²¹ Silleli, **Büyük Oyunda...**, s.148.

sürecinde bağımsızlığını kazanmak isteyen halklar bu tip mücadelelerin başlıca aktörleri olmuşlardır. Bunlardan bir kısmı büyük oranda ortaya çıkan şartlar sonucu ama aynı zamanda güçlü iç dinamikleri sayesinde başarılı olurken, bir kısmı reel politik şartların uygunsuzluğu ve iç dinamiklerinin zayıflığı, bir başka deyişle gerçekten bir ulusal kurtuluş mücadelesi olmadıkları için başarısızlığa uğramışlardır. Bununla birlikte bu hareketlerden kimileri özellikle bağlı oldukları devletin ulusal bütünleşmedeki başarısızlığı ve kötü yönetimi sayesinde varlığını ve bağımsızlık taleplerini 21. yüzyıla taşımayı başarmışlardır. Ayrıca 1990 yılından sonra uluslararası sistemde yaşanan büyük değişim de bu tip hareketler için yeni bir fırsat ve umut ışığı olmuştur.²²

1918'den itibaren Osmanlı'dan koparılan Orta Doğu topraklarında özellikle İngiltere'nin sömürgesi haline getirilen Mezopotamya topraklarının kaderinin belirlenmesi sürecinde, bölgede yaşayan Kürtler, hem İngiliz politikalarının bir aracı olarak kışkırtılmalarının sonucu hem de Wilson'un dile getirdiği self determinasyon ilkesi çerçevesinde ayrı bir devlete sahip olmanın çekiciliğine kapılarak aşiret temeline dayalı ama ulusal talepler içeren bir hareket başlatmışlardır. Bu hareket, tarihte adına hiç rastlanmamış olan Irak devletinin oluşturulmasından sonra işbaşına gelen yönetimlerin (hem monarşi hem cumhuriyet dönemlerinde) toplumsal bütünleşmeyi sağlayıcı politikalar geliştirememesi ve kötü bir yönetim sergilemesi sonucu varlığını bugüne kadar sürdürebilmiştir.

Irak Kürt hareketinin aşiret temeline dayanması, hedefinin belirsizliği, amacına büyük oranda yabancı devletlerden sağlanan destekle ulaşmaya çalışması ve silahlı mücadeleyi temel yöntem olarak benimsemesi, onu büyük oranda şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda dönemsel olarak "yabancı desteği-ayaklanma-anlaşma" kısır döngüsünü yaşamasına yol açmıştır. Bu durum hareketin bir süre sonra iç çekişmelere ve parçalanmasına sebep olmuştur. Ancak daha sonraları I. Körfez Harekâtı ile

²² Kurubaş, **Irak Kürt Hareketi...**, s.21.

birlikte uluslararası sistemden dışlanmış olan Irak'ın kuzeyinde yaşanan kısıtlamalar nedeniyle Irak Kürt hareketi bağımsızlığın eşğine kadar gelmiştir.

“Kuzey Irak”, 1991'den sonra Türk dış politikası terminolojisine girmiş bir terimdir. Başlangıçta, Irak'ın kuzeyinde Kürtlerin denetiminde bulunan Erbil, Dohuk ve Süleymaniye ile Hanekin vilayetlerinin bulunduğu coğrafi alanı tanımlamak amacıyla kullanılan “Kuzey Irak”, zamanla siyasi bir terim haline gelmiştir. Aslında bu bölgenin adı, Bağdat hükümeti tarafından da 1970 Özerklik Antlaşmasıyla “Irak Kürdistan'ı” olarak tanımlanmış, ancak “Kürdistan” tabirinin Türkiye'de özellikle 1990'lı yıllarda yarattığı tehlikeli çağrışımlar nedeniyle bölge Türkiye'de “Kuzey Irak” olarak adlandırılmıştır. Kısacası bir coğrafi alanı ifade etmesi gereken Kuzey Irak, zamanla bir anlam kaymasına uğramış, Irak Kürdistan'ı ibaresine alternatif olarak kullanılan siyasi bir terime dönüşmüştür.²³

Kuzey Irak sorununun derinliğine inmek istediğimizde konuyu Kürtlerin bağımsızlık için çabalara giriştiği zamandan itibaren ele almak gerekecektir. Aslında Kürtler 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bağımsızlık çabalarını artırmışlardır.

14 Temmuz 1958'de darbe ile gelen devrimden sonra, Irak Demokratik Halk Cumhuriyeti kurulmuş, yurt içinde özellikle siyasi suçları içeren genel af ilan edilmişti. Darbenin ardından, o güne kadar yasadışı faaliyet gösteren Irak Komünist Partisi, Irak Kürdistan Demokrat Partisi (IKDP) gibi siyasi kuruluşların faaliyetleri de serbest bırakılmıştı. Partisinin yaptığı çağrılar neticesinde sürgünde bulunduğu SSCB'den ülkesine dönen Barzani, en kısa sürede bölgede otoritesini yeniden kurma çalışmalarına başlamıştı.²⁴

İlk başlarda General Kasım hükümetiyle iyi ilişkiler içinde olan Barzani, istediği ayrıcalıkları elde edemeyeceğini anlayınca çatışmalara yeniden

²³ Tuncay Özkan, **Bush ve Saddam'ın Gölgesinde Entrikalar Savaşı**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2003, s.171.

²⁴ Silleli, **Büyük Oyunda...**, ss.161-165.

başlamıştı. General Kasım'ın Arap milliyetçiliğine doğru hızla kaymasıyla, 1961 yılının Eylül ayında, Barzani ile Irak kuvvetleri arasında ilk ciddi çatışmalar başlamıştı. Bu çatışmalar, 1963 yılında General Kasım'ın Baasçılar tarafından iktidardan düşürülmesine kadar devam etmiştir.

Barzani'nin sürgünde olduğu yıllarda, KDP içinde kendisine karşı olan muhalefet iyice güçlenmişti. Muhalefet ile baş edemeyen Barzani, 1964 yılında parti içindeki problemleri gidermek amacıyla yaptığı kongreden sonra, Celal Talabani ve yandaşlarını partiden ihraç ederek, parti içinde tek adam konumuna gelmiştir.²⁵ İhraç edilen Celal Talabani ve arkadaşları da Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB)'ni kurarak ayrılıkçı hareketlerde yeni oluşum oluşturmaya çalışmışlar, bu hareket de müteakiben en az KDP kadar önem kazanmıştır.

1970 yılında yapılan hükümet darbesi ile yönetimi ele geçiren el-Bakır, ülkede düzeni sağlayabilmek için Kürtlerle antlaşmayı kabul etmiştir. Sovyetler Birliği'nin desteği ile yapılan ve 11 Mart 1970'de imzalanan antlaşmaya göre, "Kürtlere özeklik tanınacak ayrıca Kürtler merkezi hükümette temsil edilecekler ve başkan yardımcılarında en az birisi Kürt olacaktır. Kuzey Irak bölgesindeki üç petrol üretim bölgesinin denetimi de 1974'ten itibaren Kürtlere bırakılmıştı."²⁶

Irak'ın, Sovyetlerle müttefik olmasıyla Kürtler, bölgede önemli bir konum kazanmışlardı. İsrail ve ABD'nin devreye girmesiyle Kürtlere aktarılan para ve silah akışı artmış, 1972 yılında yeterli güce ulaşan ve bu ülkelerden çeşitli garantiler alan Barzani bu defa, daha büyük bir ayaklanma başlatarak, Kuzey Irak'ı tam bir karmaşa içine sürüklemişti. Son derece kanlı geçen ayaklanmayı bastırmakta zorlanan Irak hükümeti, çareyi en büyük destekçilerden İran ile antlaşma yapmakta bulmuştu.

6 Mart 1975 tarihinde imzalanan Cezayir Antlaşması ile Irak, İran'a Şatt-ül Arab'ın eşit kullanım hakkını vermeyi, Humeyni ve adamlarını Irak'tan

²⁵ Mehmet Bilgin, **Barzani**, İstanbul, Fırat Yayınları, 1992, s.159.

²⁶ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası I.Cilt**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.787.

çıkarmayı kabul etmişti. Bu antlaşma ile İran, Kürtlere verdiği tüm desteği kesme ve Kuzey Irak sınırını kapatma sözü vermişti. Bu antlaşmanın hemen ertesinde Irak ordusu Kürtlere yönelik bir harekâta başlayarak isyancı KDP ve Kürt unsurlarını kontrol altına almaya çalışmıştı.

Binlerce kayıp veren Kürtler, İran ve Türkiye'ye doğru kaçarak kurtulmaya çalışmışlardı. KDP lideri Molla Mustafa Barzani başta olmak üzere pek çok isyancı lider ülkeden kaçarak çevre ülkelere sığınmak zorunda kalmışlardı.

Türkiye, tüm bu isyanlar sırasında Irak'ın toprak bütünlüğüne saygı göstererek, Irak'ın içişlerine karışmama ilkesini muhafaza etmiş, kendi güvenliğini tehdit edebilecek gelişmeleri önceden kestiremediğinden uzaktan izlemek zorunda kalmıştı. Kürtlerin ileride Türkiye için de bir tehdit oluşturabileceği düşünülmemiş, başka ülkelerin içişlerine karışmadan da bir şeyler yapılabileceği gerçeği göz ardı edilmişti.

16 Temmuz 1979'da ikinci adamlıktan birinci adamlığa yükselen Saddam Hüseyin, kendisinden önceki liderler gibi geçici değil kalıcı olmak, Mısır'ın, Camp David'de İsrail ile antlaşmasıyla Arap dünyasında kaybettiği liderliğini ve bıraktığı boşluğu doldurmak istiyordu. Irak, 1973 yılında 2 milyar dolar olan yıllık petrol gelirini her geçen yıl artırarak, 1980 yılında 26 milyar dolara çıkartmayı başarmıştı. Bu, Irak'ın ekonomik alanda da güçlenmeye başladığının işaretiydi. Başkan yardımcısı olarak, zaten 1975'ten beri ülkeyi yöneten Saddam Hüseyin, artan petrol gelirleriyle birlikte ülkesini silahlandırmaya başlamıştı.

1980 yılında hem silah hem de ekonomik yönden oldukça güçlenen Irak yönetiminin önünde, bölgesel güç olmasını engelleyecek tek unsur olarak, 1979 yılında darbe ile iktidarı ele geçiren Humeyni yönetimi durmaktaydı. Şii ideolojisinin hüküm sürdüğü teokratik İran yönetiminin ideolojisini yayma girişimleri tüm bölge ülkelerini olduğu gibi nüfusunun önemli bir bölümü Şii olan Irak için de tehlike arz etmekteydi.

İran hükümetinin devrimden sonra Cezayir Antlaşması'nın hükümlerine uymayarak, sınır güvenliğini azaltması neticesinde, KDP'ye bağlı Peşmergeler Kuzey Irak'ta saldırılara başlamışlardı. Güneyde Şiilerin, kuzeyde Kürtlerin ayaklanmalarını engellemek için İran'a karşı tedbir alınması gerekmekteydi. Sonuçta Saddam Hüseyin 1975'te imzalamış olduğu Cezayir Antlaşmasını tek taraflı olarak feshettiğini açıklamıştır.

22 Eylül 1980 tarihinde Irak'ın ani saldırısıyla başlayan İran-İrak Savaşı'nda Türkiye, savaş başlar başlamaz, 2 Ekim 1980'de tarafsızlığını ilan etmiş ve tüm savaş boyunca bu tarafsızlığını korumaya özen göstermiştir. Türkiye, savaş uzadıkça her iki ülkeyle de ticari ilişkilerini geliştirmeye çalışmış ve bir dereceye kadar başarılı olmuştur.²⁷

Türkiye, her şeye rağmen çıkan bu savaştan ciddi bir şekilde etkilenmişti. Savaş bölgesi daha çok İran ve Irak'ın güney sınır bölgeleri olunca boşta kalan Kuzey Irak'taki güç boşluğunu, yine KDP ve KYB başta olmak üzere, Kürt grupları doldurmuşlardı. İran tarafından desteklenen KDP ile Arapların liderliğine soyunan bir başka aday Suriye tarafından desteklenen KYB, bölgenin denetimini tamamen ele geçirmişlerdir.

İran ile Irak arasındaki savaş 1988 yılında sona erdikten sonra Irak yönetimi, dikkatini her zaman olduğu gibi iç karışıklıklara vermiştir. Sekiz yıldır silahlı direniş yürüten Kürt muhalif hareketleri üzerine gönderilen Irak birlikleri, 800 civarındaki köyü tamamen boşaltırken, Türk ve İran sınırına yakın bölgelerde yaşayan 250 bin kadar insanı, ülkenin güney ve orta kesimlerine 5'er ailelik gruplar halinde yerleştirmişti.²⁸ Dağınık halde yaşanan, devlet otoritesinin kurulmasının zor olduğu Türk ve İran sınırındaki dağlık bölgelerde, insansız bölge oluşturmak isteyen Irak yönetimi halkı zorla yer değiştirmeye zorluyordu. Halk çıkış yolu olarak yine en yakın sınır komşuları olan Türkiye ve İran'ı görmüştü.

²⁷ Silileli, **Büyük Oyunda...**, ss.166.

²⁸ Oran, **Türk Dış ...**, s.138.

I. Körfez Harekâtî'ndan sonra oluşturulan uçuşa yasak bölge ve güvenli bölge sayesinde Iraklı Kürtler Irak'ın merkezi otoritesinden bağımsız olarak kendi kurumlarını oluşturma fırsatı bulmuş ve bunu değerlendirmişlerdir. ABD'nin, Türkiye ve İngiltere'nin destekleri ile oluşturduğu koruma sayesinde Iraklı Kürtlerin hayatlarını kurtarmış olmaları bir yana, neredeyse "devlet içinde devlet" gibi davranmışlardır. Soğuk Savaş sonrasının en önemli savaşı olan Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'da oluşan dengeyi, Iraklı Kürt gruplarının en iyi şekilde değerlendirdikleri söylenebilir. 1991 yılından 2003 yılına kadar geçen sürede dış destekle de olsa yönetim deneyimi kazanmış oldular. Mesut Barzani yönetimindeki KDP ile Celal Talabani yönetimindeki KYB arasında zaman zaman ciddi sorunlar ve hatta çatışmalar çıkmış bile olsa 2003 Irak Savaşı'nda ABD'nin de yardımı ile Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'e karşı birlikte hareket etmeyi bilmişlerdir.

Iraklı Kürt grupların liderleri, bağımsız bir Kürt devletinin Kürtlerin en doğal hakkı olduğunu sürekli dile getirmişlerdir. Fakat bu amaçlarının gerçekleşmesi için mevcut şartların uygun olmadığını ifade etmekteydiler. Bunun anlamı şartlar olgunlaştığında bağımsız bir Kürt devleti kurmak için adım atacaklarıdır.

Aslında Iraklı Kürt liderler bu bağımsızlık konusunu hem Irak'taki Şiiiler, Sünniler ve Türkmenlere karşı hem de bölge devletlerine karşı bir koz olarak kullanmaktadırlar. Savaşta ABD'nin de vermiş olduğu cesaretle bağımsızlık ilan etmemelerini bir fedakârlık olarak göstermeye çalışan Iraklı Kürt gruplar, kazanımlarını azamiye çıkarma gayreti içerisinde olduklarıdır.

Saddam yönetiminin sona erdirilmesinden sonra, Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde Iraklı Kürt gruplar federal bir Irak içinde özerk bir yönetimden yana olduklarını söylediler ve bu bağlamda yasal süreç içerisinde önemli bir aktör olarak devam etseler de bölgede bir Kürt devletinin

kurulup kurulmayacağı tartışması çeşitli ortamlarda dile getirilmeye devam etmektedir.²⁹

5. PKK sorunu

Kürdistan İşçi Partisi (PKK, KADEK ve Kongra-Gel), kendisine Türkiye'nin güneydoğusu, Irak'ın kuzeyi, Suriye'nin kuzeydoğusu ve İran'ın kuzeybatısını kapsayan bölgede bir devlet kurmayı amaçlayan ve bu amaçla söz konusu toprakların Türkiye Cumhuriyeti sınırları dahilinde kalan kısmına sahip olabilmek için Türk Silahlı Kuvvetleri ve sivillere karşı silahlı eylem yapan bir terör örgütüdür.

PKK'nın ideolojik yapısı Marksist-Leninist Kürtçülüktür. Etnik bölücülük yapan ve amacına ulaşmak için sivil ve askeri hedeflere karşı güç kullanmayı ilke edinen PKK, Türkiye, Avrupa Birliği ve ABD tarafından terörist organizasyonlar listesine alınmıştır. Faaliyet alanı büyük ölçüde Türkiye toprakları olmakla birlikte, Batı Avrupa'da, Irak ve İran topraklarında da bazı sol eğilimli organizasyonların da desteğiyle etkinlik göstermiştir. İlk dönem ASALA tarafından eğitilen örgütün başlıca gelir kaynakları uyuşturucu madde ticareti ve haraç tahsilâttır. Özellikle bazı Avrupa ülkelerindeki sempaticilerin çeşitli açılardan doğrudan veya dolaylı desteği de örgüt için stratejik önem arz etmektedir.

PKK, 1973 yılında kurulmuş 1984'te dağ kadrolarını oluşturarak paramiliter yapıya bürünmüş, Güneydoğu Anadolu'yu 80'lerin sonundan 90'ların ortasına kadar savaş alanına çevirmiştir. Bu süre içinde 30.000 den fazla can kaybına ve birçok insanlık dışı olayın yaşanmasına sebep olmuştur. Türkiye devletini kapitalist-sömürgeci olmakla itham etmiş ve faaliyetleriyle bölgede maddi kayıplara yol açmış, bu yüzden halkın sosyo-ekonomik gelişmesini 20 sene boyunca engellemiştir.

2005 yılı baz alındığında, PKK'nın faaliyetleri 1990'ları yakalayamayacak kadar düşük yoğunlukta sürmektedir. PKK'nın dağ

²⁹ Mehmet Şahin, "2003 Irak Savaşı ve Iraklı Kürtler", Mehmet Şahin, Mesut Taştekin (der.) **II.Körfez Savaşı**, Ankara, Platin Yayıncılık, 2006, s.283.

kadrolarına karşı başlatılan operasyonlar ile Türkiye içerisinde bulunan silahlı gücü kırılmış ve teröristlerin yurtdışındaki kamplara kaçması sağlanmıştır. Türkiye'nin bu askeri başarıyı siyasal düzlemde de göstererek gerçekleştirdiği uygulamalar sayesinde, örgüt, halktan az da olsa aldığı desteği kaybetmeye başlamıştır.

PKK'nın organizasyon olarak geçmişi 1973 yılından itibaren başlamaktadır. Grup, bu dönemde büyük ölçüde öğrencilerden oluşmakta ve başında Abdullah Öcalan bulunmaktadır. Ankara'da kurulan organizasyon kısa bir süre içinde Güneydoğu Anadolu'ya taşınmış ve bölgedeki genç kürtler arasında propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. 27 Ekim 1978'de "Kuruluş Bildirgesi"ni düzenlemiş ve adını Kürdistan İşçi Partisi olarak belirlemiştir. PKK, Bu bildirgeyle hareket alanını genişlettiğini de ilan etmiş ve yeni bir safha olan şehir eylemleri metotlarını uygulamaya başlamıştır. Marksist-Leninist temelli etnik bölücü bir organizasyon olması sebebiyle sağ organizasyonlarla da çatışmaya girmiştir.

1984 senesiyle PKK yeni bir yapıya bürünmüştür. Kendisine Mao'nun Halk devrimi yöntemini seçmiş ve Suriye'nin desteklemesiyle Güneydoğu Anadolu'da terör metotlarını uygulamaya başlamıştır.

15 Şubat 1999'da Abdullah Öcalan'ın Kenya'da Güney Kıbrıs Rum Yönetimi pasaportu ile yakalanmasıyla birlikte örgüte çok ağır bir darbe vurulmuştur.

PKK, Güneydoğu Anadolu bölgesinde yeterli halk desteğini alamadığından ve güvenlik güçleri karşısında 20.000'den fazla kayıp verdiği için sınır ötesine yerleşmeye çalışmıştır. Uzun süre Suriye'de kaldıysa da, bu hem yeterli olmamış, hem de 1998'den sonra burada da barınma imkânı kalmamıştır. I. Körfez Savaşı'ndan sonra oluşan güç boşluğundan yararlanan terör örgütü 1990'ların başında Kuzey Irak'a yerleşmiştir. II. Körfez Savaşı ise PKK'ya daha geniş bir güç boşluğu sağlamış ve örgüt Kandil Dağı ile çevresine yerleşmiştir. Bu bölgede 10'dan fazla PKK kampı bulunmaktadır. ABD, Irak'ı işgal ederken bu kampları

ortadan kaldırma sözü vermiş, Bağdat Yönetimi ve yerel Kürt yönetimi de PKK faaliyetlerine izin vermeyeceklerini açıklamışlardır. Ne var ki zaman içinde her üçü de PKK'yı bu bölgeden sökmeye güçlerinin yetmediğini im etmişlerdir. Özellikle Barzani ve adamları ise PKK faaliyetlerine göz yummanın ötesinde silah da sağlamışlardır. Irak Ordusu'nun silahları PKK'luların eline geçerken, bu silahlar sayesinde Türkiye'deki eylemlerini artırmışlardır.³⁰

³⁰ "PKK" Vikipedi özgür ansiklopedi, 25 Mart 2007, <http://tr.wikipedia.org/wiki/PKK>

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİRİNCİ VE İKİNCİ KÖRFEZ HAREKÂTLARI

1. Birinci Körfez Harekâtı ve ABD müdahalesi

İran-İrak savaşı sırasında Batı dünyasının hemen hemen tamamı, Arap dünyasının büyük çoğunluğu, Sovyet Rusya ve sosyalist ülkeler, Irak'ı desteklemişlerdir. Çünkü 1979 Şubatında İran'da kurulan teokratik, Şii ve İslami radikal rejimin, daha ilk günden bütün komşularına “devrim ihracı” çabası içine girmesi ve komşularında giriştiği teokratik, dinci propagandalar, her tarafta endişe yaratmıştı. Endişenin bir sebebi de İran Şahı'nın, devrilmesinden önce girişmiş olduğu yoğun silahlanma faaliyetidir. İran Şahı Muhammet Rıza Pehlevi, Körfez'de bir İran hegemonyası yaratmak için silahlanmaya büyük ağırlık vermişti. Tahttan düşürüldüğünde, Amerika'ya yapmış olduğu silah siparişlerinin tutarı 10–12 milyar doları bulmaktaydı.

İran'a her taraftan yönelen tepkiler sebebiyle, Irak ile yaptığı sekiz yıllık savaşı İran tam bir yalnızlık içinde yürütmüştür. Irak nasıl savaşı başlatırken hesap hatası yapmış ise, İran da aracılık, uzlaştırma ve barış teşebbüslerine sekiz yıl boyunca sırt çevirmiştir. Savaşın galibi bulunmamakla birlikte savaş sonunda bir İran tehlikesinin ortadan kalktığı da bir gerçektir. Ne var ki, İran tehlikesi ortadan kalkarken, hiç kimse bir Irak tehlikesinin ortaya çıkabileceğini düşünmemişti.¹

1.1. Irak-Kuveyt Anlaşmazlığının nedenleri

İrak'ın Kuveyt'i işgaline varan Irak-Kuveyt anlaşmazlığı 1990 yılının Mayıs ayında kaynamaya başlamıştı. 1990 Mayısında Bağdat'ta yapılan Arap Birliği zirvesinde Saddam Hüseyin, bazı Arap ülkelerinin OPEC² kotalarına

¹ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt II**, Ankara, İş Bankası Kültür Yayınları, 1991, s.42.

² “OPEC”; uluslararası petrol ihracatçıları birliği olarak anılmaktadır. Suudi Arabistan, İran, Irak, Kuveyt ve Venezuela tarafından 1960 yılında kurulan OPEC bir tür petrol karteli niteliğindedir. Amacı, dünya petrol fiyatlarını saptamak, petrol ihracatçısı ülkeler arasında birlik ve koordinasyon sağlamak ve piyasadaki fiyat dalgalanmalarını önlemektir. Örgütün

uymayarak fazla üretim yaptıklarından ve bu sebeple de petrol fiyatlarının düşük olduğundan şikâyet etmişti. Söz konusu ülkelerin başında Suudi Arabistan ile Kuveyt geliyordu.

Irak'ın bu şikâyetleri o zaman pek dinlenmedi. Diğer taraftan, savaş sona erer ermez, Suudi Arabistan ve Kuveyt'in Irak'a yardımları da kesildi. Çünkü bu sırada Irak'ın savaş yüzünden meydana gelen borçları 70-80 milyar doları bulmuştu. Bunun 40 milyar doları Batı'ya borç idi. Bu durum karşısında Batılı devletler de Irak'a el uzatmada pek istekli davranmadılar.

Bu durum karşısında Irak, 16 Temmuz 1990'da Arap Birliği Genel Sekreterliği'ne bir memorandum verdi. Memorandum dört noktayı ihtiva etmekteydi:

a. Kuveyt, Irak'ın güneyinde bulunan ve Kuveyt sınırları içinde olan Rumeyla bölgesinden 1980'den beri petrol çıkarmaktadır ve bu suretle Irak'ı 2,4 milyar dolar zarara sokmuştur.

b. Kuveyt, Irak'ın "vahşi emperyalist-siyonist kampanyası" ve "mali sıkıntılar" ile karşı karşıya bulunduğu bir sırada, Irak'a zarar veren bir petrol politikası takip etmiştir.

c. Irak'ın bazı Körfez ülkelerine (başta Suudi Arabistan ve Kuveyt) olan en az 30 milyar dolarlık borcu silinmelidir. Çünkü Irak sekiz yıl boyunca bu ülkelerin çıkarlarını korumak için de savaşmıştır.

ç. Irak-Kuweyt sınırı yeniden tespit edilmelidir.

Bu memorandum 18 Temmuz'da Bağdat'ta açıklanmıştır.³ Kuveyt, 19 Temmuz'da Irak'ın bu ithamlarını reddederken öbür yandan da kendi görüşlerini belirtmek üzere, Bağdat hariç diğer Arap başkentlerine heyetler yollamıştır. Kuveyt meselenin Arap Birliği tarafından ele alınmasını istemişti.

üyeleri; Cezayir, Endonezya, Suudi Arabistan, İran, Irak, Kuveyt, Venezuela, Libya, Nijerya, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir. Örgütün merkezi Avusturya'nın başkenti Viyana'dadır.

³ Armaoğlu, **20. Yüzyıl...**, s.44.

Netice olarak Irak'ın savaş nedeniyle oluşan ağır borç yükünü hafifletmek maksadıyla yapmış olduğu talepler Kuveyt ve diğer Arap devletleri tarafından reddedilmiştir. İstekleri reddedilen Saddam Hüseyin, Temmuz 1990 'da Kuveyt'i işgali hedeflemişti, ancak silahlı kuvvetlerini Kuveyt'e sevk etmeden önce İran-Irak harbi süresince kendisini destekleyen ABD'ne yaklaşarak nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda görüş almak istemiş ve bu amaçla ABD Büyükelçisini sarayına davet etmiştir. Irak lideri Saddam Hüseyin ve ABD Bağdat Büyükelçisi April Glespie 25 Temmuz 1990 tarihinde bir görüşme icra etmişlerdir. April Glespie, Saddam'ın sorusuna; "Kuveyt ile aranızdaki sınır antlaşmazlığı gibi, Arap ülkeleri arasındaki ihtilaflar hakkında bir fikrimiz yok" cevabını vermişti. Daha sonra ABD Dışişleri Bakanlığı, Saddam'a; "Vaşington'un Kuveyt ile özel güvenlik ve savunma güvenlik antlaşması yoktur" mesajını gönderdi. ABD Saddam'a yeşil ışık yakmak niyetinde olmasa bile verdiği cevaplar ile gerçekte Saddam'ı cesaretlendirmişti.⁴

1.2. Irak'ın Kuveyt'i işgali

Bütün uyarılara rağmen Saddam Hüseyin, 2 Ağustos 1990 tarihinde ani bir saldırıyla Kuveyt'i işgal etmiş ve dünya henüz bu işgalin şokunu atlatabadan, 8 Ağustos 1990 günü yaptığı açıklama ile Kuveyt'in artık Irak'ın 19. vilayeti olduğunu, Kuveyt'i ilhak ettiğini tüm dünyaya duyurmuştur.

Bütün dünyanın şaşkınlıkla izlediği bu işgali Türkiye de diğer ülkeler gibi onaylamamıştı. İşgalin hemen ertesi günü toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nun, Irak'ın derhal Kuveyt'i boşaltmasını isteyen kararını açıklaması üzerine, Irak Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Taha Yasin Ramazan, 5 Ağustos günü Ankara'ya gelerek Türkiye'den destek almak istemişti. İran Savaşı'nda tarafsızlığını ilan eden Türkiye bu defa Irak'ın beklediğinin aksine bir karar alarak, Irak'ın karşısında yer almıştı. Taha yasin Ramazan, "Türkiye'den, çıkacak olan ambargo kararına uymamasını, boru hattını kapatmamasını ve Türkiye ile Irak arasındaki dostluğun devam etmesi gerektiğini belirtmişti." Bu

⁴ Pehlivanoğlu, **Ortadoğu ve ...**, s.193.

görüşmelerde Türkiye, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi gerektiğini belirterek çekilme için gereken her türlü yardımın yapılabileceğini, ancak işgal devam ettiği sürece Türkiye'den bir şey beklenmemesi gerektiğini belirtmiştir.

Irak, 6 Ağustos'ta Kerkük-Yumurtalık çift boru hattından birisini kapatmış, diğerinin kapasitesini ise %30 düşürmüştü. Türkiye'ye yönelik olan bu hareket üzerine Türkiye'nin cevabı daha sert olmuştur. 6 Ağustos'ta BM Güvenlik Konseyi Irak'a "ekonomik ambargo" uygulanmasını öngören 661 sayılı kararı alınca, Türkiye'de de Bakanlar Kurulu 7 Ağustos'ta Cumhurbaşkanı Özal başkanlığında yaptığı toplantıda, Güvenlik Konseyi'nin kararı doğrultusunda Irak'a yaptırım uygulanmasına karar verildiği gibi, bu çerçevede Kerkük-Yumurtalık boru hattı tamamen kapatılmıştır. Bu boru hattından günde 1,7 milyon varil petrol pompalanmakta ve Türkiye de petrol ihtiyacının %40'ını bu boru hattından sağlamaktaydı. Dolayısıyla Türkiye ambargoya katılmakla kendisi de büyük zarara uğramıştı.⁵ Bununla birlikte, Irak'la yapılan dış ticaret ile üçüncü ülkelerin, Türkiye üzerinden Irak'a yaptıkları ticaret de sona erdirilmişti.⁶ Türkiye'nin, Kuveyt Krizi politikalarında ön plana çıkan Cumhurbaşkanı Turgut Özal, aktif bir dış politika izlemek istiyordu. Bu nedenle Türkiye'nin ambargoyu uygulamasını istemiş, üstelik hükümete bile danışmadan ambargo kararını açıklamıştı.⁷

Gelişmeler üzerine olağanüstü toplanan TBMM, 12 Ağustos 1990 tarihinde "Anayasa'nın 92. maddesi uyarınca hükümete yurt dışına asker gönderilmesine dair "107 sayılı meclis kararını çıkararak, Türk askerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına dair izin yetkisini" hükümete devretmişti.

5 Eylül 1990'da TBMM'nin, yeni bir karar çıkartarak hükümete verdiği yetkiyi genişletmesi ile Türkiye'nin Irak'a uyguladığı ambargo, deniz ve hava ambargolarını içeren BM Güvenlik Konseyi'nin 667 ve 670 sayılı kararlarından daha da geniş bir kapsama ulaşıyordu.

⁵ Armaoğlu, **20. Yüzyıl...**, s.47.

⁶ Baskın Oran, **Kalkık Horoz**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1996, s.42.

⁷ Silleli, **Büyük Oyunda...**, s.177.

Bu arada Kuveyt'in Irak'ın işgalinden kurtarılması konusunda başı çeken ve Türkiye'den istediği desteğin fazlasını alan ABD yönetimi, üç istekte bulunmuştu: "Birinci istek, Türkiye'deki üslerin Irak'a yönelik hava harekâtı sonrasında kullanılması; ikincisi, Saddam Hüseyin'in Kuveyt cephesindeki askerlerini azaltması için Türkiye'nin Irak sınırına asker kaydırması; üçüncüsü ise Suudi Arabistan'da üslenen çokuluslu güce Türkiye'nin de asker göndermesiydi. Türkiye bu isteklerin ilk ikisini kabul ederek uygulamış, ancak üçüncüsünü kabul etmemiştir."⁸

Türkiye bu istekler doğrultusunda Kara Kuvvetlerine bağlı, yaklaşık 180 bin askerini Irak sınırına kaydırmış ve Irak'ın kuzeyde 8 tümenlik bir güç tutmasını sağlamıştır. Türkiye'nin isteği üzerine 6-10 Ocak 1991 tarihleri arasında henüz savaş başlamadan önce NATO Çevik Kuvveti'ne bağlı uçaklar, Irak'a karşı hava harekâtına başladılar. Bu hava harekâtlarına Malatya'ya gelen uçaklar ile İncirlik'te bulunan uçaklar da katılmışlardı. Ayrıca, Türk hava sahası yabancı uçaklarca kullanılmış ve güney istikametinden gelen uçaklar, İncirlik Üssü'nden ikmal yaptıktan sonra ülkelerine dönmüşlerdir.

1.3. Koalisyon Kuvvetlerinin müdahalesi

Irak'ın Kuveyt'ten barış yoluyla çekilmesini sağlama konusundaki teşebbüsler, her kademedeki siyasi şahsiyetler ve devlet adamları tarafından Ekim ve Kasım aylarında da devam ettirilmiştir. Denilebilir ki tarihte hiçbir savaş öncesinde barışı korumak için bu kadar çok çaba harcanmamıştır.

Diğer taraftan, BM Güvenlik Konseyi kuvvet yoluna gitmeden önce BM Antlaşması'nın öngördüğü diğer zorlama önlemlerine başvurmuştur. 2 Ağustos ile 30 Kasım 1990 tarihleri arasında, Güvenlik Konseyi tam 11 tane karar almıştır ki, Birleşmiş Milletlerin 45 yıllık tarihinde hiçbir anlaşmazlıkta Güvenlik Konseyi'nin bu kadar kısa süre içerisinde 11, hatta 12 tane karar aldığı görülmemiştir. On ikincisi hariç daha önce alınan kararların hepsi,

⁸ Oran, **Türk Dış ...**, s.225.

Irak'ın Kuveyt'ten barışçı yolla çıkmasını sağlama amacını gütmüş, ancak hiçbir netice vermemiştir.

Bu durum karşısında Güvenlik Konseyi'nin 30 Kasım 1990'da 678 sayılı kararı almasından başka çare kalmamıştı. 678 sayılı karar esasında üç paragraftan oluşmaktaydı. Birinci paragrafta, Irak'tan bundan önce Güvenlik Konseyi kararlarına uyarak Kuveyt'ten çekilmesi istenirken, ikinci paragrafta, Irak 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt'ten çekilmediği takdirde Kuveyt hükümeti ile işbirliği yapan devletlere, Güvenlik Konseyi'nin Irak'ın Kuveyt'ten çıkmasını isteyen 2 Ağustos 1990 tarihli ve 660 sayılı kararını uygulamak üzere "bütün gerekli vasıtaları kullanmaları" yetkileri verilmişti.

Savaş, 16 Ocak 1991 gününün gecesi koalisyon kuvvetlerinin Irak'a karşı hava harekâtı ile başlamıştır. 15 Şubat 1991'de Irak tarafından koalisyon kuvvetlerine yapılan barış teklifi bu kuvvetlerce reddedilmiştir. ABD yönetimindeki koalisyon kuvvetleri, Şubat ayı sonlarına doğru Irak askeri gücünü büyük ölçüde yok etmişti. Savaş gücü yok edilen Irak, 28 Şubat tarihinde Kuveyt'te kalan birliklerini geri çekmiş ve aynı gün Irak'ın BM kararlarının tümüne koşulsuz bir şekilde uyacağını açıklamasıyla birlikte ateşkes antlaşması yürürlüğe girmiştir.

I. Körfez Savaşı, Irak'ın ağır personel, silah ve malzeme kaybı ile sona ermiştir. Savaş neticesinde Irak ekonomisi İran-Irak Savaşı'ndan sonraki ikinci büyük darbesini almıştı. Ülkenin temel gelir kaynağı petrol tesislerinin büyük kısmı tahrip edilmiş ve üretim yapamaz duruma gelmiştir.

1.4. Mart 1991 İsyanı ve güvenli bölge uygulaması

İran-Irak Savaşı'nda olduğu gibi Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra da, Kürtler Mart 1991'de Irak'ın kuzeyinde ayaklanma başlattılar. Bu bölgedeki Irak otoritesini imha ederek kontrolü kısa bir süre elde ettiyseler de Nisan ayında başlatılan Irak ordusunun karşı taarruzuna dayanamayıp kaçmaya ve civar ülkelere sığınmaya başladılar. Türkiye, bu mültecilere her türlü yardımda bulunmuş ve ihtiyaçlarını karşılamıştı. Ancak mültecilerin uzun

zaman kalmaları halinde Türkiye'ye getirecekleri yükün siyasi ve ekonomik maliyeti çok yüksek olacaktı. Türkiye'nin bir şekilde bu mültecileri kendi yurtlarına döndürmesi zaruri bir hale gelmişti.

Ancak Türkiye bu mülteci sorununa çare ararken çok mühim bir taktik hatası yaparak bölgesel bir sorunun global hale gelmesine ve büyümesine zemin olacak adımı atmıştı. Burada yapılması gereken, Irak Ordusunun taarruzlarının Türk Ordusu tarafından yapılacak bir müdahale ile Irak'ın kuzeyinde durdurulması ve de Kürt ve Türkmen halklarının güvenliklerinin kendi bölgelerinde sağlanması suretiyle, Kürt meselesinin uluslararası bir sorun olmasına izin vermemektir. Ancak, Türk hükümeti farklı bir yöntem izlemiş ve ABD ile temaslarda bulunarak BM'in⁹ bu sorunu çözmesini talep etmişti.

Birleşmiş Milletler ise bu meseleye çare bulmak maksadıyla 5 Nisan 1991'de aldığı 688 sayılı kararla bölgeye "Huzur Sağlama Operasyonu" çerçevesinde bir harekât düzenleyerek göçmenlerin yerlerine dönmesini sağladı. Yine bu kararla, kuzey bölgesindeki Kürtleri ve güneydeki Şii halkını Saddam yönetiminden kurtarmak için Irak, 36. kuzey paraleli ile 32. güney paraleli ve ikisinin arasında da merkezi yönetim olmak üzere üç kısma bölündü. Huzur Operasyonu'nu devam ettirmek için de ABD tarafından "Çekiç Güç" formülü ortaya atılmıştı. Bu plana göre Amerikan, İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerinden oluşturulan Çekiç Güç'ün hava kuvveti Silopi'ye, yardımcı kuvvetleri de Zaho'ya yerleştirildi. Çekiç Güç, 1991 yılının Haziran ayından başlayarak TBMM'nin onayı ve hükümetin isteği ile altışar aylık uzatmalarla devam etmiş ve 1997 yılında gücü sınırlandırılarak "Keşif Gücü" şekline dönüştürülmüş ve nihayet Nisan 2003'te de kaldırılmıştır.

Böylece BM'in almış olduğu kararla Irak'ın kuzeyindeki bölge, Irak yönetiminden çıkarak uluslararası gücün denetimine geçmiştir. Türkiye açısından bakıldığında ise bu bölgede oluşturulan yeni statü bir takım siyasi ve güvenlik sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Bölgenin Irak'ın

⁹ Özdağ, **Türkiye Kuzey Irak...**, s.58.

kontrolünden çıkmasından sonra meydana gelen boşluğu KDP ve KYB gibi bağımsız Kürt devleti isteyen partilerle, bazı terör örgütleri ve menfaatler peşinde koşan sivil toplum kuruluşları doldurmaya çalışmıştır.¹⁰

1.5. Birinci Körfez Harekâtında ve sonrasında Türkiye-Irak ilişkileri

I. Körfez Savaşı'nın çıkmasıyla Türk-Irak ilişkileri bozulma dönemine girmiştir. Türkiye, uluslararası koalisyona katıldığı ve topraklarında Çekiç Güç'ün kurulmasına izin verdiği için münasebetler bozulmuş ve ilk defa düşmanca bir şekle bürünmüştür.

Türkiye, savaşın ilk günlerinden itibaren Irak karşıtı cephede yer aldığı için işaretlerini vermiştir. Ankara'nın bu tutumunun gerisindeki en önemli nedenler, aşırı silahlanmasıyla bölgede revizyonist bir ülke görünümünde olan Irak'ın Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi'ne karşı tutumu ve PKK'ya verdiği destek olmuştur.

Türkiye açısından Körfez Savaşı'nın sonucunun en olumsuz etkisi, Irak'ın kuzeyinde sebep olduğu yeni siyasi durumun ortaya çıkmasıydı. Bu yeni siyasi durum ile Irak'ın fiili olarak üç bölgeye ayrılması sonrası meydana gelen siyasi ve stratejik durum, zamanla Türkiye ve haliyle de Irak aleyhinde gelişmeye başlamış ve bu duruma bağlı olarak da her iki ülke birbirlerine yaklaşmanın ve ilişkileri düzeltmenin yolunu aramaya başlamışlardı.

Bu dönemde Türkiye'nin Irak politikası dört faktör üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlar; siyasi durum, güvenlik durumu, ekonomik durum ve Türkmenlerin durumu başlıkları altında incelenmiştir.

1.5.1. Siyasi durum

Çekiç Güç'ün ortaya çıkması sonuç itibarıyla, Irak'ın kuzeyinde bir özerk bölgenin ortaya çıkmasına ve bu bölgede ABD tarafından da desteklenen özel bir Kürt hareketinin oluşmasına sebebiyet vermişti. Bu durum, eğer kontrol edilmezse bir ileriki safhada Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit eder hale gelecekti. Bu gelişmeleri takip eden Türkiye,

¹⁰ Özdağ, Laçiner ve Erkmen, *Irak...*, s.230.

kendisine yönelebilecek rahatsızlıkları önlemek için KDP ve KYB'ni kontrol altında tutmak ve bunun için de bu gruplarla işbirliğine gitme siyaseti takip etmeye başladı. Ayrıca uygulanacak bu metotla, bu partilerin PKK ile işbirliği yapmalarının engellenmesi planlanmaktaydı. Bu bağlamda Irak'ın toprak bütünlüğünün sağlanmasının vazgeçilmez bir şart olduğu Türkiye tarafından savunulmaktaydı.¹¹

Bu şartlar altında, Şubat 1992'de Türkiye, Barzani ile bir anlaşma yaparak Türk-Irak sınırındaki PKK faaliyetlerinin önlenmesi konusunda bir karara varıldı. Bu antlaşmaya daha sonra Talabani de katıldı. Ancak daha sonra Barzani ile Talabani arasında meydana gelen kavga üzerine Türkiye PKK'yı temizleme işini kendi imkânlarıyla yapmaya başladı. Bu bağlamda Türkiye, 1995 yılında 35 bin askerin iştirak ettiği altı hafta süren bir operasyonu Irak'ın kuzeyinde gerçekleştirmişti. Bu dönemde Barzani Türkiye ile işbirliği yaparken, Talabani daha çok İran ve Suriye ile temas halindeydi. KDP ile KYB arasında 1997 yılında patlak veren savaşta KDP, Türkiye'nin desteği ile rakibini durdurabilmişti. Ankara'nın bu dönem boyunca Irak'ın kuzeyindeki politikası bu bölgedeki güçleri mümkün olduğu kadar kendi kontrolü altında tutma ve güçlenmelerini engelleme politikasına dayanıyordu.¹²

1990'lı yılların sonlarında tecrübeli Türk birlikleri tarafından gerçekleştirilen operasyonlardan sonra ve PKK liderinin 15 Şubat 1999'da Kenya'da yakalanmasından sonra bölücü örgütün gücü büyük ölçüde zayıflatılmış ve Türkiye'ye karşı faaliyetleri durdurulmuştu. Bu durumun neticesinde Türkiye, KDP ve KYB'ne karşı daha mesafeli hareket etmiş Türkiye'nin çizdiği çerçevenin dışına çıkmamaları konusunda bu partileri sık sık uyarmıştır.

¹¹ Ramazan Gözen, **Amerikan Kışkacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası**, Ankara, Liberte Yayınları, 2000, ss. 315–317.

¹² Özdağ, Laçiner ve Erkmen, **Irak...**, s.231.

1.5.2. Güvenlik durumu

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye ve Irak'ı birbirlerine yaklaştıran ve iki ülke arasındaki ilişkileri geliştiren en önemli sebep, her iki ülkenin de ayrılıkçı hareketlere karşı ve sınır güvenliklerini sağlama noktasında birbirlerinin desteğine ihtiyaç duymaları idi. Her iki ülkenin, toprak bütünlüğüne saygı ve sınır güvenliğini sağlama gibi prensiplere attıkları büyük önem Türk-Irak ilişkilerinin temel yapısını oluşturmuştu. Ancak bu temel yapı 1980 yılında İran-Irak Savaşı'nın başlamasından sonra sarsılmıştı.

Savaş boyunca İran ve Irak, birbirlerini içten zayıflatmak için Kürt unsurlarını kullanma yoluna gitmişlerdi. Bahse konu dönemde İran KDP'ni destekleyerek Irak içlerine sızmak isterken Irak ise rejim muhalifi İran Kürdistan Partisini kışkırtarak İran'ı karıştırmaya çalışmaktaydı. Bu durum ise en çok Türkiye'yi endişelendirmişti. Irak ve İran'daki muhalif Kürt gruplarının PKK ile işbirliği yapması ve Türkiye'ye yönelik PKK tarafından sınır dışından yapılan saldırıların başlaması üzerine Türkiye harekete geçmişti. Irak'la yapılan sıcak takip antlaşması çerçevesinde Türkiye Irak'ın kuzeyine askeri operasyonlar yapmaya başlamıştı.¹³

PKK'nın Irak'ın kuzeyine yerleşmesi de bu dönemde gerçekleşmiştir. 1981 yılında PKK liderleriyle Mesud Barzani arasında yapılan görüşme ve anlaşmadan sonra Ekim 1982'de bu örgütün mensupları KDP'nin kamplarına yerleşmişti. Bu antlaşmanın yapılması Suriye'nin aracılığı ile olmuştu. Terörist örgüt bölgeye yerleşmesinden sonra hızla teşkilatlanma, propaganda ve gerilla eğitimi faaliyetlerine başlamıştı. Bu faaliyetlerden rahatsız olan Türkiye ise Irak ile "Sınır Güvenliği ve İşbirliği Antlaşması"ni imzalayarak Kuzey Irak bölgesinde PKK'ya karşı operasyon yapma imkânına kavuşmuştu.

¹³ Gözen, **Amerikan...**, s.311.

1.5.3. Ekonomik durum

I. Körfez Savaşı'ndan önce Irak ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi yılda iki milyar dolar civarında gerçekleşmekteydi. Savaştan önceki son beş yılda Irak'a gerçekleştirilen ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı %8,1 seviyesinde bulunuyordu. Savaş öncesi dönemde Türkiye'nin Irak'a ihracatı bir milyar dolara yaklaşmıştı. Irak'tan yapılan ve büyük bölümü ham petrol olan ithalat da 1,5 milyar dolar seviyesine çıkmıştı. Örnek verecek olursak 1990'da Türkiye'nin Irak'a yapması gereken ihracatı, toplam ihracatının %8,1'i olan 1,037 milyar olması gerekmektedir. Oysa savaşın etkisiyle bu rakam 215 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla aradaki kayıp 812 milyon dolardır. Türkiye'nin 1990–2001 yılları arasındaki turizm gelirlerinden kaybı ise 6,3 milyar dolar, müteahhitlik hizmetlerinden kaybı ise yıllık 200 milyon dolar olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak, 1990–2001 yılları arasında oluşan kayıp toplam olarak 17 milyar dolar civarında olmuştur.¹⁴

1.5.4. Türkmenlerin durumu

Türkiye'nin Irak politikasında bir diğer noktayı bu ülkede bulunan ve sayıları iki buçuk milyona ulaşan Türkmenlerin varlığı oluşturmaktaydı. Musul ve Kerkük, 1926 Antlaşmasıyla Irak'a terk edildikten sonra Atatürk buradaki Türkmenlerin haklarıyla ilgilenmeye devam etmişti. 1932 yılında Irak Başbakanı Nuri Said tarafından yayımlanan deklarasyonda Türkmenlerinin dil ve kültür haklarının güvence altında olduğu ifade edilmişti. 1958 yılına kadar, Türk-Irak ilişkilerinin yakın olmasından dolayı, Türkmenlerin dil ve kültür hakları Bağdat yönetimi tarafından korunmuştur.

Ancak 1958 General Kasım darbesinden sonra Irak'ta rejim değişmiş ve değişen rejimin de Türkmenlere karşı bakış açısı değişmişti. Yeni yönetim, Türkmenleri Türkiye'nin Irak üzerindeki etkinliğini artıracak

¹⁴ İdris Adil, Talip Aktaş, "Türkiye Irak Ekonomik İlişkileri ve Yaklaşan Savaş Tehlikesi: Türkiye'nin Kayıpları ve Olası Riskler", Ümit Özdağ, Sedat Laçiner, Serhat Erkmen (der.), **Irak Krizi (2002–2003)**, Ankara, ASAM Yayınları, 2003, s.233.

zararlı unsurlar olarak gördüğü için bunlara karşı baskı, şiddet ve asimilasyon metotlarını takip etmişti. Daha sonraki dönemde iktidarda bulunan Baas yönetimi Türkmenlere 24 Ocak 1970'de yeni kültürel haklar verdiyse de bir yıl sonra bu hakları geri almıştı. Daha sonra Türkmenlere karşı başlatılan Baas saldırganlığı ile önce Türkmen yöneticiler görevlerinden alınmaya başlanmış sonra bu baskı şiddetini artırarak 1990'lara kadar devam etmişti.

Körfez Savaşı'ndan sonra 36. kuzey ve 32. güney paralelleri dışındaki bölgeler koruma altına alınırken Türkmenlerin büyük çoğunluğu bu koruma alanının dışında bırakılmıştı. Bu duruma gelmesinin en önemli sebeplerinden birisi de hiç şüphesiz Türkiye'nin Türkmenler konusunda uzun vadeli milli bir politika takip edememesi olmuştur. 1991'den 2002 yılına kadar geçen süre içerisinde de Türkiye, etkili ve başarılı bir Türkmen politikası üretmekten uzak kalmıştır.¹⁵

2. İkinci Körfez Harekâtı ile başlayan süreç

Birinci Körfez Savaşı'nın devamı niteliğinde olan İkinci Körfez Savaşı, Ortadoğu'nun yeniden yapılanma sürecini başlatmış olduğu gibi, Irak'ın yeniden yapılandırılması ile bölge devletlerini yakından ilgilendiren siyasi ve güvenlik sorunlarını da ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin Birinci Körfez Savaşı'nda, Ortadoğu'da ABD'nin stratejik işbirliği yaptığı bir ülke olması ve Irak'ta güvenlik nedeniyle askeri varlığını artırması bölgede önemini artıran bir faktör olmuştur.

2.1. 11 Eylül saldırıları ve Irak'a yansımaları

Uluslararası politikada, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile başlayan yeni dünya düzeni tartışmaları, yeni düzenin nasıl şekilleneceği tartışmaları, 11 Eylül 2001 tarihinde New York'taki Dünya Ticaret Merkezi ikiz kulelerine düzenlenen terör saldırıları ile uluslararası politikada ABD gibi bir süper gücün vurulabilirliğinin ortaya çıkması nedeniyle güvenlik bunalımına dönüşmüş, uluslararası sistem, tam anlamıyla güçler dengesi ve BM

¹⁵ Özdağ, Laçiner ve Erkmen, **Irak...**, s.232.

sistemine rağmen, anarşik bir hal almaya başlamıştır. ABD'nin kendisine yapılan terör saldırıları sonucu, ulusal ve global güvenlik siyasetini gözden geçirmesi ile birlikte saldırıların sorumlusu olarak gördüğü Afganistan merkezli El-Kaide örgütüne yönelik başlattığı askeri operasyonların haklılığı bütün devletler tarafından olumlu karşılanmıştır. Afganistan'la başlayan askeri operasyonun ardından, ABD yönetimi, Ortadoğu'ya yönelik politikalarında da, daha kararlı ve ideolojik politikalar uygulamaya başlamıştır.¹⁶

ABD'nin Irak'a dair talepleri 11 Eylül'ün ardından da artarak devam etmiştir. ABD Başkanı Bush, 29 Ocak 2002'de yaptığı bir konuşmada, Irak, İran ve Kuzey Kore'yi dünya barışını tehdit eden “şer eksenli” ülkeler olarak nitelemiş ve Afganistan'dan sonra sıranın Irak'a geleceği mesajını vermiştir. 11 Eylül ile başlayan süreçte, ABD'nin uluslararası politikada tek hâkim güç ve dünya kamuoyu önünde saldırgan bir ülke konumuna gelmesi, Amerikan politikalarının meşruiyetini bütün ülkelerde daha fazla tartışılır hale getirmişti. Ancak ABD'nin Irak'a dair kullandığı söylemlerde gerek bölge ülkelerini gerekse dünya kamuoyunu ikna etmekte oldukça zorlanması ve Irak'taki yönetimi devirmek amacıyla bahaneler bulma çabası, Türk dış politikasında da, içeride yaşanmakta olan hükümet krizlerine rağmen, dikkatlice izlenmekteydi. ABD dış politikasında, 11 Eylül olaylarından sonra uygulanan politika ve Vaşington'da iktidarda bulunan Yeni Muhafazakâr yöneticiler tarafından kullanılan hegemonik söylem ABD'yi liberal, demokratik değerlerin temsilcisi olmaktan ziyade, güç politikası uygulayan bir aktör haline getirmiş ve uluslararası politikada ABD, uluslararası sistemi sınıfsal nitelemelerle, yönlendirici ve şekillendirici tek taraflı bir politika izleyen hegemon güç olarak algılanmaya başlamıştır.¹⁷

¹⁶ Bülent Aras, “Türkiye ve Irak Krizi”, Bülent Aras (der.), **Irak Savaşı Sonrasında Ortadoğu**, İstanbul, Tasam Yayınları, 2004, s.169.

¹⁷ Şahin, Taştekin, **II.Körfez...**, s.257.

2.2. İşgal ve sonrasında Irak

ABD'nin Irak'a operasyon yapacağına dünya gündemine oturması ile birlikte, kuzeyden cephe açacağı beklentileri savaş ve siyaset uzmanlarının analizlerinde önemli bir yer tutmaktaydı. Bu maksatla, çeşitli seviyelerde pek çok görüşme yapılmış ve ABD tarafında, Türkiye'nin, ABD'nin Irak'ın kuzeyinden yapacağı harekâta olumlu sinyal vereceği kanaati uyandırmıştı. Bunun ilk göstergesi ABD askerlerinin Türkiye'de üs modernizasyonuna izin verecek olan birinci tezkerenin 6 Şubat 2003'te TBMM'nde kabul edilmesiydi. Bu tezkere ile ABD askerleri üs modernizasyonu faaliyetinde bulunmak üzere 3 ay süre ile Türkiye'de bulunacaklardı.

Bu ilk tezkerenin ardından ABD'nin merak ettiği diğer bir konu, ikinci tezkerenin Meclis'e ne zaman geleceği idi. MGK'nın 31 Ocak 2003'te yapmış olduğu toplantı sonucunda kuzey cephesine yeşil ışık yakılmış ve böylelikle ABD hükümetini memnun eden bir sonuç ortaya çıkmıştı.

Amerikan tarafının tezkere ile ilgili müzakerelerde Türkiye'nin iç hukuk yapısını görmezlikten gelen tutumu Türkiye'yi rahatsız eden önemli bir nokta olmuştur. Çünkü hükümetin hazırladığı ve Meclis'in kabul edeceği Türkiye'de yabancı asker bulundurulmasına yetki verilmesini sağlayan kanun kabul edilse dahi uygulamada nihai kararı verecek merci hükümet idi.

Yürütülen müzakerelerde ABD heyeti, kuzeyden bir cephe açılması konusunda ısrarcı olmuştu. Hatta müzakereler uzadıkça Türk tarafını kuzey cephesinden vazgeçmekle tehdit etmişlerdi. ABD'nin başlangıçta yapmış olduğu hatalar bununla da sınırlı değildi. ABD'nin, Irak'ın kuzeyinde bulunan Kürt gruplara ağır silahlar vermek istemesi ve bu silahların toplanması işleminin Türk gözlemciler eşliğinde yapılması isteğine karşı çıkması, dönemin Devlet ve Dışişleri Bakanları'nın yapılacak operasyonun mali boyutuna dair Amerikan yardımı ile ilgili pazarlıklar da, Başkan Bush'un Türkiye'yi pazarlık yapan bir ülke konumunda göstermesi ve ABD basınında

bunun karikatürize edilerek yansıtılması Türkiye’de rahatsızlıklara neden olmuştur.¹⁸

Sonuç itibarıyla, TBMM 1 Mart 2003 tarihinde, ABD’ne Türk topraklarını kullanma ve Türk askerinin yurt dışına gönderilmesi izinlerini reddetmiştir. Bu olay ABD için büyük bir sürpriz olmuştur. Böylece kuzey cephesinin açılması planları boşa çıkarılmıştı. Bu sonucun ortaya çıkmasında bir çok faktör rol almıştır.¹⁹

Bunlar; ABD’nin savaş öncesi Türkiye’nin desteğini kesin alacağı varsayımı ile hareket etmesi, Türk kamuoyunun hem savaşa hem de ABD’nin taleplerine karşı olması, Türk Hükümeti’nin bahse konu dönemde tecrübesizliği nedeniyle içinde bulunduğu durum, Türkiye Cumhurbaşkanı ile TBMM Başkanı’nın açıkça savaşa ve ABD’nin taleplerine karşı olmaları, TSK’lerinin açık olmasa bile zımnî olarak savaşa karşı olması, dönemin ana muhalefet partisinin de savaşa karşı çıkması ve son olarak AB’ne girme mücadelesinde bu tutumun Türkiye’ye yardımcı olabileceği düşüncesi gibi sebeplerden oluşmaktaydı.²⁰

Birçok uzman tarafından stratejik ortaklık olarak adlandırılan Türk-Amerikan ilişkileri, 1 Mart sonrasında tarafların soğukkanlı açıklamalarına rağmen karşılıklı güven krizine dönüşmüştü. Her ne kadar Amerikalı yetkililer birinci tezkere çerçevesinde, Türkiye’deki çalışmalarını sürdürseler de ikinci tezkerenin çıkmamasından dolayı bu husus pek önem arz etmemişti. Bütün bu gelişmelerin sonucunda ABD, kuzeyden bir cephe açma girişiminden vazgeçmişti. Ancak Türkiye’den Türk hava sahasını kullanmak için izin istedi. ABD’nin Irak’a saldırıyı başlattığı 20 Mart günü, Türk Hava Sahası’nın Amerikan uçaklarına açılmasını ve TSK’lerinin Irak’a gönderilmesine 6 ay

¹⁸ Güngör Mengi, “Tarih Kavşağında”, Vatan. 26 Şubat 2003. 12 Şubat 2007. <http://www7.gazetevatan.com/root.vatan?exec=yazardetay& tarih=26.02.2003&Newsid=5938&Categoryid=4&wid=2>.

¹⁹ İdris Bal, “Türkiye ABD ilişkileri ve 2003 Irak Savaşı’nın Getirdikleri”, İdris Bal (der.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara, Global Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2006, s.170.

²⁰ Bal, **21. Yüzyılda...**, ss. 171-173.

süreyle izin verilmesini sağlayan üçüncü tezkere Meclis'e sevk edilmiş ve oylama sonucunda kabul edilmişti.

ABD, BM'e rağmen tek taraflı hareketle 20 Mart 2003'te İngiltere ile birlikte İkinci Körfez Harekatı'nı başlatmış oldu. ABD Başkanı George W.Bush'un, 1 Mayıs 2003 tarihinde savaşın sona erdiğini açıklamış olmasına rağmen, koalisyon kuvvetleri ile Irak'lı direnişçiler arasındaki çatışmalar bu tarihten sonra artarak devam etmişti. Saddam karşıtı kişi ve gruplar için başlangıçta kurtarıcı olarak karşılanan ABD ve İngiliz kuvvetleri giderek işgal kuvveti kimliğine bürünmüştür. Irak'ta işgal statüsü uygulayan ABD ve İngiltere, her geçen gün şiddeti artan bir örgütlü direniş hareketleri ile karşı karşıya kalmışlardır.

ABD makamları, harbin askeri hedefinin altı hafta içinde gerçekleştirildiğini iddia etmelerine rağmen, Temmuz 2003'te ABD Merkez Komutanı, yapmış olduğu açıklamalarda, Irak'ta Saddam yanlılarının gösterdiği direnişin gerilla harbine döndüğünü açıklamak durumunda kalmıştı. ABD güdümündeki Irak yönetimine rağmen ülkede istikrar ve güven ortamı sağlanamamıştır. Irak'ta koalisyon güçlerine saldırı ve direnişin önlenememesi, askeri açıdan koalisyon güçlerinin yetersizliğini gündeme taşımıştır. Irak yönetimi koalisyon güçlerine yardımcı olacak yeni Irak ordusunun çekirdeğini oluşturacak birlikler kurmuş, ancak ne var ki yeni oluşturulan birlikler direniş hareketi karşısında bir varlık gösterememişlerdir.²¹

ABD Irak'la savaşını planlarken, Kürt toplulukları arasında uzlaşma sağlayarak, Kürt toplulukların siyasi bütünleşmelerini desteklemiş ve Türkiye'nin bölgesel endişelerine rağmen, Kuzey Irak'ta ABD politikasına hizmet edecek bir müttefik yaratmıştır.

ABD ve İngiltere, işgal ettikleri Irak'ta petrol tesislerini kontrolü altına almış, uzun savaş yıllarında teknolojik yönden ihmal edilen petrol tesislerinin yenileştirilmesi ve yeni petrol sahalarının üretime açılarak üretilen petrolün ihracı konusunda çalışmalara başlamıştı. Irak'ta yapılacak inşa, onarım ve

²¹ Şahin, Taştekin, **II. Körfez...**, s.374.

yeniden yapılanma giderlerini karşılamak üzere, Mayıs 2003'te petrol ihracına uygulanmakta olan yaptırımların kaldırılmasını sağlamıştır.

2.3. Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında Irak

Dünya politika gündemine oturmuş bu proje 2003 Irak Savaşı'nın ardından farklı kesimlerce ve farklı açılardan tartışılmaya başlamıştır. ABD'nin küresel ve bölgesel sorunlara yaklaşımlarının ötesinde kapsamlı sosyal, ekonomik, kültürel, politik yönleri de dikkate alan bir proje olarak olumlu bir gelişme olarak kabul edilebilir. Bu projenin bölgede ekonomik, sosyal problemlerin çözümü, baskıcı rejimlerin reformlarla demokratikleşmesi gibi amaçların yanında doğal olarak ABD'nin kendi bölgesel ve küresel senaryoları için bir araç olduğu da gerçektir. Enerji, güvenlik kaygıları, İsrail'in durumu, pazar potansiyeli gibi faktörler bölgeyi ABD açısından önemli kılmaktadır.²²

ABD 2003 yılında Irak'a saldırmasının ardından 1990'lı yılların başından itibaren tartışılmaya başlayan projeyi kamuoyunda tartışmaya açmıştır. Proje, bölge ülkelerinin geri kalmışlığının giderilmesi maksadıyla ekonomik, sosyolojik ve siyasi bağlamda yeniden yapılanma hamlesinin başlatılmasını öngörmektedir. Projenin öncelikli ve görünürdeki hedefi, I. Dünya Savaşı sonrasında Batılı devletler tarafından sınırları cetvelle çizilen anti demokratik yönetimlerin bugüne kadar desteklendiği Ortadoğu'da, demokratikleşmeyi gerçekleştirmektir. Bu hedefe ulaşmak için siyasi altyapının hazırlanması, serbest ve özgür seçimlerin yapılması ve teknik yardımların verilmesi öngörülmektedir. Bu süreçte kamuoyu desteğinin sağlanabilmesi için sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesi, projeyi destekleyen kamuoyu önderi niteliğindeki kişilerle işbirliği yapılması, medya bağımsızlığının gerçekleştirilmesi, din ve devlet işlerinin ayrılması hedeflenmektedir. Projede kadınlara da özel bir yer verilmekte, bu bağlamda gerekli eğitim atağının alt yapısının oluşturulması planlanmaktadır.²³

²² Bal, **21. Yüzyılda...**, s. 195.

²³ Bal, **21. Yüzyılda...**, s. 196.

Gerçekte ise ABD, genişletilmiş Ortadoğu'ya yönelik olarak hazırladığı Büyük Ortadoğu Projesi ile bölgedeki etkinliğinin meşruiyetini sağlarken, küresel ekonominin kontrolünü elinde tutmayı ve dünya gücü statüsünü sürdürmeyi hedeflemektedir. ABD'nin hedeflerinin gerçekleşmesi halinde Soğuk Savaş döneminin argümanları, ittifakları ve müttefikleri desteğinde bölgeye medeniyet götürme misyonunu üstlenirken küresel gücünü ise pekiştirmiş olacaktır.²⁴

2.4. İkinci Körfez Harekâtında ve sonrasında Türkiye-Irak ilişkileri

İkinci Körfez harekâtından sonra Türkiye-Irak ilişkileri olarak ifade edebileceğimiz tanımlama yerine Türkiye-ABD ilişkileri tabirini kullanmamız daha doğru olacaktır. Çünkü günümüzde bölgede komşu olduğumuz devlet artık eskiden olduğu gibi bağımsız Irak Devleti değil, ABD güdümünde bulunan Irak Devleti'dir.

ABD'nin Irak'ı vurma niyetinin ortaya çıkması ile birlikte, Türkiye, Irak'taki çıkarlarını korumak ve bölgesel istikrarın devamını sağlamak için bölge ülkeleri ile diplomatik ilişkileri yoğunlaştırmıştır. Türkiye, Irak ile ABD arasındaki krizin barışçı yollarla çözümlenmesi ve olası bir ABD müdahalesinin BM kararlarına uygun şekilde yapılması yönünde barışçıl yolları öngören ve meşruiyet zemininin oluşmasını isteyen bir politika izlemiştir. Nitekim Türkiye, ABD'nin İkinci Tezkere'nin meclisten geçirilmesi konusundaki yoğun baskısına karşılık olarak, tezkerenin kabulünün Irak'a müdahale için uluslararası meşruiyet zemininde oluşmasının önemli olduğunu sürekli dile getirmiştir. Ayrıca Türkiye, ABD'nin müdahalesi öncesinde, Irak'a komşu ülkeler toplantıları yapılmasını öngören fikirler dizisini ortaya atmış ve bu uygulama kabul görerek barışı önleme çabaları desteklenmiştir.

Irak'ta 30 Ocak 2005'te yapılan genel seçimler sonucunda, Kürtler ve Şiiler yönetimi ele geçirmişler ve Kürtler seçimden en kârlı çıkan unsur olmayı başarmışlardır. Seçimlerin sonucunda Celal Talabani

²⁴ Bal, **21. Yüzyılda...**, s. 196.

cumhurbaşkanlığı koltuğuna otururken, Mesut Barzani ise Kürt Özerk Bölgesi'nin başkanı olmuştur.

Seçimlerde sonucu en fazla merak edilen bölge doğal olarak Kerkük bölgesi olmuştur. Saddam döneminde sürgüne gönderilenlerin evlerine dönebileceklerinin açıklanması üzerine Kerkük'e büyük ve planlı bir Kürt göçü başlatılmıştır. Kürt kaynaklarına göre sürgüne gönderilenlerin sayısı 250 binle 450 bin arasındadır. Verilen rakam ne kadar doğrudur bilinmez ama aradaki 200 bin kişilik esneklik payı azımsanamayacak kadar büyük bir rakamdır. Türkmen ve Arap kaynaklarına göre bu rakam en fazla 50 bindir. Kürtlerin Kerkük'e doğru yoğun göçü ve seçmen kütüklerine kayıt olmak için her yolu denemeleri, Kerkük Bağımsız Seçim Komisyonu Başkanı'nı bile isyan ettirmiş, baskılar neticesinde istifa etmek zorunda bırakılmıştır.²⁵

Seçimlerin adil yapılabilmesi için sayım bile yapılmadan, işgal ordusunca Peşmergelere gerekli güvenlik önlemleri alınmış, böylelikle halkın oy kullanması sağlanmıştır. Binlerce Kürt'ün sabah Erbil'de, akşamda Kerkük'te oy kullandığı, seçmen kartları olmayan Kürtlere beyan usulüyle oy kullandırıldığı kanıtlanmış olmasına rağmen, Irak Seçim Komitesi Kürtlere karşı duramayarak, seçimi geçerli ilan etmek zorunda kalmıştır.

Ayrıca, İkinci Tezkere'nin kabul edilmemesi sonrasında yaşanan Süleymaniye Krizi ile Türkiye, bölgede var olan askeri varlığının etkisini koruyamamıştır. Bu noktada Türkiye'nin bölgeye ve özellikle Irak'a dair önceden hazırlanmış, uzun dönemli bir yapılanmasının olmaması sorunun temelini oluşturmaktadır. Sonuç olarak ABD'nin Irak operasyonu bölge ülkelerinin istikrarını olumsuz etkileyecek dâhili sorunlara yol açabilecektir.²⁶

2003 Körfez Harekâtı sonrasında Kuzey Irak'ta PKK'nın etkisi artmıştır. Bunun başlıca sebebi Irak'ın kuzeyindeki bölgede bir otorite boşluğunun meydana gelmesi ve Barzani ile Talabani'nin bu örgütten faydalanma eğilimi

²⁵ Silleli, **Büyük Oyunda...**, s.217.

²⁶ Şahin, Taştekin, **II. Körfez...**, s.281.

içerisinde bulunmasıdır. PKK'nın bölgede faaliyetlerini artırarak Kandil Dağı'na yerleşmesi de bu faktörler sonucunda ortaya çıkmıştır.

ABD'nin konuya yaklaşımı ise şu an için tarafsız bir görüntü çizmekle beraber aslında PKK'yı bölgede kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde kullanma yönündedir. Tarafsızlık görüntüsü, ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Sean McCormack'in "ABD Hava Kuvvetlerinden emekli General Joseph W.Ralston, PKK sorununa karşı özel temsilci olarak atanmıştır."²⁷ şeklinde yapmış olduğu basın açıklamasından anlaşılmaktadır. Burada ABD'nin, Türkiye'de yükselen ABD karşıtı havayı dağıtmak veya bir nebze olsun azaltmak maksadıyla bu yola başvurduğu anlaşılmaktadır.

²⁷ ABD Büyükelçiliği. "ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Sean Mc Cormack tarafından yapılan açıklama: PKK'ya karşı özel temsilci", 28 Ağustos 2006. 4 Mart 2007. http://turkish.turkey.usembassy.gov/pr_082806tr.html.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BÖLGEDE ETKİNLİK SAĞLAMAYA ÇALIŞAN AKTÖRLER, UYGULADIKLARI POLİTİKALAR VE TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

1. İran

Genel manada Irak'ın ve Türkiye Cumhuriyeti'nin sınır komşusu olması, özel manada ilgili bölge ile olan tarihi, sosyal, demografik, dini-mezhepsel ve kültürel bağları nedeni ile ve ayrıca da ABD'nin "şer eksenini" olarak belirlediği grubun içinde yer alması paralelinde İran, bölgede etkin aktörlerden biri olmaktadır.

Irak'taki Şii nüfusun ağırlığı nedeni ile Irak'ta etkin olma amacı güden İran, Kuzey Irak'ta var olan Kürt kaynaklı oluşumların İran'ın Batısında yer alan Kürt gruplara sığmaması stratejisine sahiptir. ABD ve müttefiklerinin bölgede kalıcı bir güç olmasından ve şer eksenine dahil bir ülke olarak sıranın kendisine gelmesinden çekinen İran, nükleer silahlanmaya gitmekte ayrıca eskisine nazaran bölge ülkeleri olan Türkiye ve Suriye ile ilişkilerini iyileştirmeye çalışmaktadır.¹

Irak'ın toprak bütünlüğüne büyük önem veren İran, Irak'ın genelinde Şii gruplarla sıkı irtibata geçip ülkedeki etkinliğini arttırırken, Kuzey Irak'ta da olası bağımsızlık hareketlerinin önüne geçmek adına faaliyetlerde bulunmaktadır. Kandil Dağı'na yaptığı operasyonlar ABD'ne adeta bir gözdağıdır. ABD'ye karşı Nükleer silahlanmaya yönelen İran ayrıca Suriye ve Türkiye ile de iyi ilişkiler kurma çabası içerisindedir.

2. Suriye

Tıpkı İran gibi Irak ve Türkiye ile sınır komşusu olması, ilgili bölgeler ile olan bağları ve "şer eksenini" olarak adlandırılan ülkeler arasında adının

¹ A.Noyan Özkaya, "İran ve Suriye İşbirliğini Artırıyor", Milliyet Gazetesi, 10 Ocak 2006, s.4.

geçmesi nedeni ile Suriye de bölgede oynanan oyunun oyuncularından birisi olmaktadır.

Irak'taki özellikle Sünni gruplar ile sıkı ilişkiye sahip olan Suriye tıpkı İran gibi sahip olduğu Kürt nüfusun Kuzey Irak'taki oluşumdan etkilenmesini engellemeyi amaçlamaktadır. Bölge ülkeleri ile, özellikle de Türkiye ve İran ile ilişkilerini geliştirme stratejisine sahip olan Suriye, tüm tepkilere rağmen Irak'taki etkisini sürdürme adına yerel gruplarla olan iletişimini devam ettirmektedir. ABD'nin ve müttefiklerinin bölgede kalıcı olmasından çekinen Suriye, olası çatışmaların çıkmasından çekindiği için tıpkı İran ve Türkiye gibi Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasına büyük önem vermektedir.

Suriye, Irak'taki hemen hemen tüm siyasi gruplar ile iyi ilişkiler kurma çabası içerisinde ki geçtiğimiz yıllarda lider Muktada-El Sadr'ın daha sonra da Şii lider Caferi'nin ziyaretleri buna örnek verilebilir. Ayrıca Iraklı Kürt, Arap ve Sünnilerle Suriye'nin tarihsel bazda oldukça iyi ilişkileri vardır. Suriye'de 500.000'in üzerinde Iraklıların varlığı ve ülkenin batısındaki Kürt nüfusu ve Türkiye ile yaşanan PKK ve Güneydoğu sorunu Suriye'nin hassas politikalar geliştirmesine neden olmaktadır. Bölgede Türkiye ve İran'la ortak hareket etme amacı güden Suriye, İran'la geniş ekonomik-ticari anlaşmalara imza atmıştır. Türkiye de Suriye ile bir Serbest Ticaret Antlaşması imzalayarak Suriye'nin en büyük ticari ortağı haline gelmiştir.

3. İsrail

Bölgedeki hemen hemen tüm ülkelerle yaşadığı siyasi problemleri, ABD'nin dış siyasetine ve bu bağlamda da Ortadoğu politikalarına olan etkileri, Kuzey Irak ve Güneydoğu bölgesi ile ilgili yapmakta olduğu çalışmalar ve Ortadoğu'daki konumunu sağlamlaştırma amacı İsrail'i de bölgenin aktörlerinden birisi yapmaktadır.

Ana amacı bölgedeki konumunu meşrulaştırmak olan İsrail, İran'a karşı bölgede dengeleyici unsur olan Irak'ın Saddam Hüseyin sonrası dönemdeki otorite boşluğunun bölge dengelerini kökten etkilememesi için faaliyet

göstermektedir. Bu bağlamda, Suriye ve Türkiye'yi etkilemek ve kendi tarihi, dini ve ekonomik amaçlarına ulaşmak adına Kuzey Irak'taki yerel oluşumları desteklemekte ve parçalı bir Irak üzerinde kuracağı hegemonik sistemle bölge siyasetini yönlendirme stratejisine sahiptir.

Tarihi, dini ve ekonomik nedenlerle genişlemeci bir politik alt yapıya sahip olan İsrail, ABD'nin desteğinde Kuzey Irak'taki oluşuma siyasi ve askeri destek vermekte ve Kürt militanlarını eğitmektedir.² Ayrıca bölgeye Kürt Yahudi göçünü desteklemekte ve gerek Kuzey Irak'tan gerekse Güneydoğu Anadolu'dan toprak satın alma çabaları içerisine girmektedir. Bölgedeki konumunu sağlamlaştırma adına Irak'ın parçalı yapısını özellikle Suriye ve İran'a karşı kullanmakta, Türkiye ile olan sıkı ilişkileri nedeni ile bağımsız Kürt Devleti söylemini dillendirmese de bahse konu bölgeye desteğini devam ettirmektedir

4. Almanya

Bölge ile olan ekonomik ilişkileri, Dünya siyasetinde başat güç olma amacı ve Irak savaşı öncesi ve sonrasında izlediği anti-Amerikancı tavır ile Almanya da bölgenin aktörlerinden birisi haline gelmiştir.

Önemli enerji kaynaklarına sahip olan bölgede siyasi ve ekonomik yollarla söz sahibi olmayı amaçlayan Almanya, Irak savaşına baştan beri karşı olmakla beraber savaş sonrası Kuzey Irak ve Türkiye'nin Güneydoğu bölgesindeki faaliyetleri ile bölgesel formasyona katılmayı hedeflemektedir.

Almanya'nın bölgedeki çıkarları politik ve ekonomiktir. Daha önceki birçok operasyona askeri olmasa da ekonomik manada destek veren Almanya son Körfez savaşına karşı çıkmıştır. AB bazında global manada liderlik rolüne soyunan Almanya bölgede olan bitene hiçbir etkisi olmaması manasında rahatsızdır. Ekonomik olarak da doğal zenginliklerin paylaşımında başta ABD olmak üzere diğer rakiplerinin de gerisinde kalmamak adına kendisine pay kapmaya çalışmaktadır.

² "Israel Ex-commandos Training Kurds in North Iraq: Report", 01 December 2005, 14 Şubat 2007. <http://www.islamonline.net/English/News/2005-12/01/article05.shtml>.

5. Fransa

Uzun bir geçmişe dayanan Amerikan karşıtı siyasete sahip olan Fransa bölgenin yeniden şekillenmesi esnasında belirleyici bir rol oynama amacı ve bölge ülkeleri ile ilişkileri nedeni ile başka bir aktör olarak göze çarpmaktadır.

Tıpkı Almanya gibi Irak savaşına karşı olan Fransa, savaş öncesi Irak'a sattığı silahlar vasıtası ile Irak ile sıkı ekonomik bağlantılarını en azından korumayı, bölgedeki enerji kaynakları ve siyasal yapı üzerinde ABD'nin tek güç olarak kalmasını engellemeyi amaçlamaktadır.

Saddam Hüseyin dönemindeki silah satışı ile Irak'ın en büyük askeri ortağı konumunda olan Fransa son yıllarda bölgedeki etkinliğini yitirmiştir. Tıpkı Almanya gibi Amerika'nın Irak Savaşı'na başından beri karşı çıkmıştır. Bu kapsamda bölgedeki siyasi ve ekonomik etkinliğini arttırmak maksadıyla AB nezdinde bölgedeki etnik unsurlara daha fazla öncelik verilmesi için çalışmalarda bulunmaktadır.

6. Rusya

1990 öncesi süreçteki etkinliği ile bölgenin siyasal yapısının şekillenmesinde oynadığı rol, ekonomik istikrarının petrole bağlı olması paralelinde ve Saddam Hüseyin döneminde Irak ile olan ekonomik ilişkileri ile Rusya da bölgenin aktörleri arasındaki yerini almaktadır.

Bölge ile olan ilişkileri temelde ekonomik kaygılara dayanan Rusya, Kuzey Irak'ta ve Irak'ın genelinde savaş öncesinde edindiği ekonomik avantajları koruma, Kuzey Irak'ta veya dolaylı olarak Güneydoğu Anadolu'da yaşanacak olan bir hareketin kendi güdümü ya da yönetimindeki bölgelerdeki devletlere sıçramasını engelleme ve uluslararası ilişkilerdeki eski belirleyici gücünü tekrar ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1980 sonrası Gorbaçov'un Perestroyka (yeniden yapılanma) politikaları ile Ortadoğu'daki etkinliğini önemli ölçüde yitiren Rusya'nın ilgili sorunlu bölge ile alakalı temel kaygısı ekonomiktir. Putin'in tabiri ile "Rus ekonomisi tarihinde hiç bu kadar petrole bağımlı olmamıştır." Yukarıda da belirtildiği gibi

ekonomik durumu esasen petrol fiyatlarına bağılı olan Rusya, Dünyanın sayılı büyük petrol rezervlerine sahip bir ülkenin kaynaklarının ABD'nin eline geçerek kendi ekonomisi üzerinde de bir etkinlik kurulmasından çekinmektedir. Saddam Hüseyin döneminde yaklaşık olarak Irak rezervlerinin yarısı kadar bir miktar petrol, Rus şirketlerinin kontrolünde iken savaş sonrasında Rusya, bu durumu koruma adına bölgesel işbirliklerine girmekte, nükleer teknoloji vasıtası ile İran ve bir ölçüde de Suriye ile ticari yollarla da Türkiye ile olan ilişkilerini sürdürmektedir. Ayrıca bölgeyi tam manası ile başıboş bırakmamak adına Rusya'nın, Alman ve Fransız istihbarat uzmanları ile koordineli olarak bölgede işbirliğine yöneldiği de bilinmektedir.

7. İngiltere

Bölgenin bugünkü sınırlarının çizilmesinde rol alacak denli etkin bir role sahip olan İngiltere, gerek bu etkinliğini geri kazanmak amacı ile ABD ile müttefik olarak Irak'a müdahale etmesi, bölge ile olan tarihi ve siyasal bağları ile bir diğer aktör olarak ortaya çıkmaktadır.

İngiltere, bir ABD müttefiki olarak Kuzey Irak'taki oluşumları desteklemekte, AB yolu ile de Türkiye'nin Güneydoğu bölgesinde etkinliğini arttırmaya çalışmakta ve bu yollarla bölge siyasetinde etkin bir rol oynamayı hedeflemektedir.

Kuzey Irak ile olan tarihi bağları ile bölge unsurlarını tıpkı ABD gibi desteklemektedir. Türkiye'nin AB üyelik süreci vasıtası ile Güneydoğu Anadolu bölgesinde etkinliğini arttırmakta, İran ve Suriye üzerinde Kürt kartı başta olmak üzere tehdit edici politikalarla bölgede kendisine ekonomik ve politik çıkarlar sağlamaya çalışmaktadır.

8. ABD

I. ve II. Körfez Savaşlarındaki belirleyici rolü, Büyük Ortadoğu Projesi ile ortaya koymuş olduğu amaçları, Saddam Hüseyin sonrası Ortadoğu'da oluşturulmaya çalışıldığı formasyon ve global siyasete etkileri nedeni ile ABD bölgenin ana aktörü durumundadır.

Bölgedeki etkinliğini kalıcı hale getirmek ve Genişletilmiş Ortadoğu Projesinde var olan hedeflerine ulaşmak için genelde Irak'ın bütününde, özelde ise Kuzey Irak'taki yerel oluşumları teşvik etmektedir.³ Kuzey Irak'taki Kürt eksenli oluşum paralelinde Türkiye, İran ve Suriye'yi baskı altında tutmayı amaçlamakta, bölgenin ekonomik ve jeo-stratejik kaynaklarını kullanmayı hedeflemektedir.

Bölgede uzun süre etkin olmayı amaçlayan ABD özellikle Kuzey Irak'ta yerel grupları teşvik ederek bölgesel bir güç haline gelmelerini amaçlamaktadır. Bu yolla;

- Federatif bir yapı oluşturarak başına güdümlü bir hükümet getirecek ve bölgedeki çıkarlarını maksimize edecek,

- Kurulan bu federatif yapıyı Türkiye, Suriye ve İran'a karşı bir tehdit unsuru olarak kullanacak şekilde bir siyaset izlemektedir.

9. Avrupa Birliği (AB)

Ekonomik birleşme harekâtı olarak başlayan Avrupa bütünleşme hareketinin bu yapısının, bütünleşme sürecinde olduğu kadar, AB'nin dış ilişkileri üzerinde de derin etkileri olduğu görülmektedir. Bu husus son Irak krizinde iyice su yüzüne çıkmıştır. Irak krizi şunu iyice ortaya koymuştur ki, artık geleceğin dünyasında uluslararası alanda etkili olmak için askeri güçten yoksun ekonomik birlikler kurmak yeterli olmayacaktır. Uluslararası ekonomik alandaki güçlü rolünü uluslararası siyasete yansıtamayan AB, Orta Doğu'da önemli bir ekonomik aktör olarak göze çarparken, etkili siyasi rolünden söz etmemiz pek de mümkün değildir. Soğuk Savaş süresince görüşlerini bildiriler yoluyla açıklayan AT⁴, Soğuk Savaş sonrası dönemin başlarında ABD'nin girişimlerine tamamlayıcı bir unsur olarak katılırken, giderek,

³ Emre Kongar, "GOP Neyi Amaçlıyor, Neyi Gerçekleştirebilir", *GOP Sempozyumu*, 8 Kasım 2004. 12 Mart 2007. http://www.kongar.org/makaleler/gop_neyi_amacliyor.php.

⁴ AT kavramı, 1992 Maastricht Antlaşması'na kadar olan Avrupa bütünleşme sürecini tanımlamak maksadıyla kullanılmıştır. 1992 Maastricht Antlaşması'ndan sonrası için AB terimi kullanılmıştır.

özellikle Fransa'nın öncülüğünde tavrını ABD'den bağımsız şekilde ortaya koymaya çalışmaktadır.⁵

AB'nin gerek Irak krizinde gerekse işgal sonrası Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde aktif rol almak istememesinin nedenleri şöyle sıralanabilir: Irak'taki herhangi bir uyuşmazlığın etkileyeceği Orta Doğu'nun Avrupa kıtasına coğrafi olarak yakınlığı, bölgede yaşanan herhangi bir uyuşmazlığın veya istikrarsızlığın Avrupa'yı hem ekonomik hem de kültürel ve sosyal açıdan doğrudan etkilemesi, güvensizlik ortamı siyasal şiddet ve ekonomik sebeplerden kaynaklanan göç, AB üyesi olan ülkelerin özellikle Fransa ve Almanya'nın Irak ile olan ticari ilişkileri, Avrupa'nın enerji ihtiyaçlarının büyük bölümünü bu bölgeden karşılaması ve bölgede Avrupalı şirketlerin büyük yatırımları bulunması.

AB'nin iki lider ülkesi Fransa ve Almanya, her ne kadar teoride Amerikan politikalarına karşı olduklarını öne sürseler de pratikte bunun gerçek olmadığı görülmektedir. Bir yandan ABD'ye karşı oluşacak dünya koalisyonunun liderliğine soyunurlarken diğer yandan ise bu liderliğin gerektirdiği adımları atmaya yanaşmamaktadırlar.

ABD ile AB arasındaki en temel ayırım noktası ise askeri güç dengesizliğidir. AB'nin ortak güvenlik ve dış politika oluşturmak için yıllardır geliştirdiği söylemi eyleme dönüştürmekte zorlanması bu dengesizliği daha da belirginleştirmektedir. NATO'dan bağımsız bir Avrupa gücünün oluşturulması için Avrupa'nın elini cebine atması ve savunma harcamalarını yükseltmesi gerekmektedir. Ancak Avrupa'da bu yükü taşıyacak ekonomiye sahip tek ülke Almanya'dır. Onu Fransa ve İngiltere izlemektedir. Nüfuslarının büyük bölümü refah içinde yaşayan ve buna alışmış olan Batı Avrupa ülkelerinin bu soruna el atmaları ihtimalinin uzak olduğu değerlendirilmektedir.

⁵ Muzaffer Şenel, "Avrupa Birliği'nin Irak Politikası", Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, **II. Körfez Savaşı**, Ankara, Platin Yayınları, 2006, s. 67.

10. Birleşmiş Milletler (BM)

Soğuk Savaş döneminde, bloklararası güç dengesinin karar alma mekanizmasında yansıtılmış olması, güçlü devletlerin çıkar çatışmalarının yoğun bir şekilde yaşanması, evrensel bir örgüt olan Birleşmiş Milletler'in genel konumunu da oldukça etkilemiştir. BM'in organı olan Güvenlik Konseyi'nin içindeki daimi üyelerden SSCB ve ABD'nin iki kutuplu dünya düzeninde (Soğuk Savaş döneminde) BM teşkilatını kendi politik amaçlarını gerçekleştirme konusunda bir araç olarak kullanma çabaları, BM'in etki alanını oldukça daraltmıştır. Her iki süpergüç de birbirlerinin Güvenlik Konseyi içinde verdiği önerileri sıkça veto ederek çıkabilmesi muhtemel kararları bloke etmişlerdir.

Soğuk Savaş Dönemi'nin sona ermesiyle birlikte Güvenlik Konseyi'nde sağlanan uyum, BM'in çalışmalarına da olumlu olarak yansımış ve yeniden uluslararası sorunların çözümünde BM; merkezi bir noktaya yerleşmeye başlamıştır.

Halihazırda tek kutuplu ABD eksenli güç merkezileşmesi devam etse de, diğer potansiyel güçlü devletlerin Güvenlik Konseyi içinde ABD'nin başta uluslararası terörizmle savaş stratejisi da dahil birçok konuda yeniden birbirinden farklı yaklaşımlar sergilemiş olmaları, BM'in birçok önemli konuda yeniden etkisiz hale gelmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir.

I. Körfez Savaşı öncesinde BM'in varlığı ve kararlarına saygı gösteren ABD, gerek Clinton gerekse George W. Bush döneminde BM'in kuruluş ilkelerini bağlayıcı bularak BM'i dikkate almaktan kaçınmıştır. BM'in saygınlığı ve uluslar üstü niteliğini göz ardı eden ABD'nin tek taraflı hareketi ile sarsılan BM'in saygınlığı zedelenmiştir. ABD'nin süper güç olarak, "Önleyici Askeri Müdahale" stratejisi ile tek taraflı yaptırım kararı alması ve operasyon icrası tepki çekmiştir. BM Genel Sekreteri Kofi Annan, 23 Eylül 2003'te BM Genel Kurulu'nun 58. dönem yıllık toplantılarının açılışında yapmış olduğu konuşmada; "ABD'nin Önleyici Askeri Müdahale doktrininin BM'ye yönelik temel bir engel teşkil ettiğini ve bunun tek taraflı ve kanunsuz kuvvet

kullanımının yaygınlaşmasına yol açacağını” ifade etmiştir. BM Genel Kurulunda hitap eden Kofi Annan, ABD’nin önleyici saldırı doktrinini sert bir dille eleştirmiş ve “Irak Savaşında veya dünyanın herhangi bir yerinde BM’yi saf dışı bırakmanın dünya barış ve güvenliğinin 58 yıldır dayandığı temelleri sarstığını” işaret etmiş ve “bir yol ayırımına geldik. Bu BM’nin kurulduğu 1945 yılından daha az önemli bir an değildir” diyerek bu konudaki düşüncelerini dile getirmiştir.⁶

ABD, BM teşkilatını dışarıda bırakarak “terörizmle savaş” kapsamında geliştirdiği stratejiyi uygulamaya koymuştur. Kitle imha silahlarına sahip olduğu ve bu nedenle tehdit oluşturduğu iddiasıyla müdahale ettiği Irak’taki konumu ise, BM Genel Sekreteri tarafından bile “işgal” olarak vasıflandırılmıştır.⁷

11. İslam Konferansı Örgütü (İKÖ)

1960’lı yıllarda kurulmuş olan İKÖ, gerek Birinci gerekse İkinci Körfez Harekâtlarında oynadığı rol ile bölgede cılız bir aktör olarak ortaya çıkmıştır. Neticede İKÖ’nün cılız ancak sebatkâr gayretleri bir fayda sağlamamış ve ABD liderliğindeki koalisyonun hedeflediği gibi savaş, Irak’ta başta rejim olmak üzere köklü değişikliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

İKÖ’nün söz konusu savaşlarda etkisiz kalmasının temel sebebi henüz kendi üyeleri arasında bir karar birliği sağlamamış olmasıdır. Çünkü savaş öncesinde ve sırasında İKÖ’nün üyelerinden Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri ABD öncülüğündeki Irak’ta savaşan yabancı güçlere topraklarında üsler sağlarken, İKÖ üyesi Azerbaycan 250 asker ve Kazakistan ise 29 askeri mühendis göndererek savaşın bir parçası haline gelmişlerdir. Türkiye savaş öncesinde parlamentosunda reddettiği 1 Mart tezkeresinde topraklarından yabancı asker geçişini ve Irak’a asker göndermeyi kabul etmezken İslâm dünyasında ve özellikle de Arap toplumlar içerisinde

⁶ Sema Emiroğlu, “Annan: Bush Doktrini Barışa Meydan Okuyor”, *Milliyet*. 24 Eylül 2003. 24 Şubat 2007. <http://www.milliyet.com.tr/2003/09/24/dunya/dun01.html>.

⁷ Cengiz Başak, “Uluslararası Örgütler”, İdris Bal (der.), **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler**, Ankara, Lalezar Kitabevi Yayınları, 2006, ss. 338–339.

saygınlık kazanmıştır. Fakat ne var ki bu girişim Türkiye ve ABD arasındaki ilişkileri en azından ABD açısından olumsuz yönde etkilemiştir denilebilir.

Sonuç olarak bölgenin etkisiz aktörlerinden olan İKÖ, dış dokunur diplomatik bir başarı sağlayamamıştır. Kendi üyelerinin bile itibar etmediği kurumlardan dünyanın ve özellikle de savaşı göze almış hegemon güçlerin dikkate almasını beklemek hiç de anlamlı olmayacaktır.

12. NATO

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra güçlü bir aktör durumunda olan NATO'nun rolü Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte zayıflamıştır. 1990 yılı sonrasında özellikle de 11 Eylül saldırılarını izleyen dönemde NATO tam olarak ABD'nin güdümünde görev almıştır.

İkinci Körfez Harekâtı sonrasında Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde ABD, NATO'nun daha aktif rol almasını isterken bir yandan Rusya ve Çin'in etkinliğini sınırlamayı amaçlamakta, diğer yandan Fransa ve Almanya'ya nazaran daha etkili olduğu ve Irak'ın işgali sırasında kendisine destek veren Doğu Avrupa ve AB üyesi müttefiklerinin fazla olduğu NATO içine çekerek, Fransa ve Almanya'nın etkinliğini sınırlamayı istemektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde değişen stratejik konsepti ile askeri boyutundan ziyade siyasi boyutu ön plana çıkmaya başlayan NATO'nun herhangi bir misyonu yerine getirmede ABD'ye olan bağımlılığı, kuruluşun yeni misyonlarının ABD'nin küresel çıkarlarına uygunluğunu da beraberinde getirmiştir.⁸

Sonuç olarak, ABD'nin Avrupa üzerindeki çıkarları devam ettiği, AB ülkeleri alternatif bir askeri güç oluşturamadıkları, mesela AGSP'yi tam olarak uygulamaya sokamadıkları müddetçe, NATO örgütü var olmaya devam edecektir. Fakat NATO'nun işlevini tam olarak yapabilmesi, ABD ile AB arasındaki çıkar-hedef birliğine bağlı olmaktadır. Bu iki grup arasında rekabet ve anlaşmazlık çıkması durumunda örgüt (Irak Savaşında olduğu gibi) işlevini

⁸ Şenel, *Avrupa Birliğinin...*, s.79.

yerine getirememesi nedeniyle kriz yaşanırken; işbirliği ve anlaşma durumunda etkin faaliyetlerde bulunmaya devam edecektir.⁹

⁹ Ramazan Gözen, **Türk Dış Politikası Barış Vizyonu**, Ankara, Palme Yayınları, 2006 s.279.

ALTINCI BÖLÜM

TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE KUZEY IRAK

1. Türk Dış Politikasının geleneksel özellikleri

1960'lı yıllara gelinceye dek, Türk dış politikasının değişmeyen temel özelliği Batı bağlantısıdır.¹ Batı sistemi içinde yer almak Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ve sürekli dış politika amacı olmuştur. Bu amacın içeriği ve izlenecek yöntemler konusunda zaman içinde önemli değişiklikler olmakla birlikte, batılılaşma ülküsü değişmeden varlığını sürdürmüştür. Bu anlamda da statükocu bir özellik kazanmıştır. Cumhuriyet'in kurucuları için "bağımsızlık içinde batılılaşma ve Batı sistemi içinde bağımsız bir devlet olarak yer almak"² biçiminde özetlenebilecek olan bu amaç, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra "ulusal çıkarları genel olarak Batı, özel olarak da Amerikan çıkarlarıyla özdeşleştirmeye"³ dönüşmüştür.

Batıyla ilişkiler dış politikanın merkezine yerleştirilince, öteki devletlerle ilişkiler bu ana eksenin türevleri olarak algılanmış ve ona göre belirlenmiştir. Türk dış politikasında Batı ekseninden sonra ikinci önemli ekseni olarak kabul edilen Sovyetler Birliği ile ilişkiler bile bir ayrıcalık oluşturmamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Batılı ülkelerle ilişkilerde sorunlar sürerken, Türk-Sovyet dostluğu sürekli olarak korunmuştur. İki ülke arasındaki ilişkilerin bozulması 1945 sonrasına rastlamıştır. Öyle ki, Soğuk Savaşın başlangıcında ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı politikasının ilk destekleyicilerinden biri Türkiye olmuştur.

Emperyalizme karşı kazandığı bağımsızlık savaşı ile az gelişmiş ülkeler nezdinde büyük bir saygınlığı bulunan Türkiye, bu ülkelere karşı özel bir politika oluşturmaktan kaçınmış ve sınırlı bir dostluk ve duygudaşlık ilişkisiyle

¹ Oral Sander, **Türk Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri**, SBF Dergisi, C.XXXVII, No.3-4, 1982, s.105.

² Baskın Oran, **Atatürk'te ve Günümüzde Bağımsızlık ve Batılılaşma Kavramları**, SBF Dergisi, C.XXXVI, No.1-4, 1981, s.205.

³ Haluk Gerger, **Mayınlı Tarlada Dış Politika**, İstanbul, Hil Yayınları, 1983, ss.32-33.

yetinmiştir. Batıya bağımlılık arttıkça Türkiye az gelişmiş ülkelerle var olan bu sınırlı ilişkiyi giderek azaltmış ve Üçüncü Dünya'nın uluslararası platformda varlığını duyurmaya başladığı 1950'lerde ise, kendisi bu devletler grubu tarafından dışlanmıştır.

Ana çizgileriyle özetlemeye çalıştığımız Türk dış politikası gerek Atatürk, gerek İnönü, gerekse Menderes döneminde dar bir kadro tarafından belirlenmekte ve yürütülmekteydi. Ulusal Bağımsızlık Savaşı sırasında ve sonrasında dış politika konusu yine başta Atatürk olmak üzere yürütme organının ilgili bakanlıklarının ve bir ölçüde de yasama organının yetki alanına girmektedir. Dış politika üzerine o dönemin dünyasında başlayan tabuların yıkılması yönündeki gelişme Türkiye'ye henüz ulaşmış sayılmazdı. Dönemin basınında dış konuların oldukça yer tuttuğu görülmektedir. Ancak dış politika konusunda devletin izlediği politikaya karşı bir eleştiriden söz edilemezdi.”⁴ Dış politikayı yürüten diplomat kadrosu ise on-onbeş kişiydi.⁵ Bu durum İnönü döneminde de fazla değişmemiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Atatürk'ün ölümünden sonra cumhurbaşkanı seçilen ve 1950'ye kadar bu görevde kalan İsmet İnönü, Türkiye'nin her türlü politikasına egemendi ve devlet çarkının denetimini elinde tutmaktaydı. Dış ilişkiler ise, İnönü'nün önem verdiği konuların başında gelmekteydi. Dışişleri Bakanlığı'nın yazışmaları İnönü'ye anında iletilmekte ve dış politika onun verdiği direktifler doğrultusunda, giderek sayıları artmakla birlikte yine de dar sayılabilecek bir kadro tarafından yürütülmekteydi. Savaş sırasında ve sonrasında Türk dış politikasında yaşanan gelişmeler kamuoyunu doğrudan ilgilendirmekle ve gündemde sürekli yer tutmakla birlikte, geleneksel olarak dış politika kararlarının eleştirilmezliği ilkesine savaş sırasında basına uygulanan sansür ve baskılar da eklenince, dış politika yine çok dar bir kadro tarafından ve kamuoyu dikkate alınmadan biçimlendirilebilmişti. Çok partili demokrasiye geçilmesi ve Demokrat Parti'nin iktidara gelişi iç politikada

⁴ Ömer Kürkçüoğlu, **Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü**, SBF Dergisi, C.XXXV, No.1-4, 1980, s.322.

⁵ Abdülhâk Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s.xiii.

popülist yaklaşımları beraberinde getirdiyse de bu gelişme dış politikaya yansımamıştır. Dış politika kararları yine Menderes ve daha sonra dışişleri bakanı olacak Fatin Rüştü Zorlu'nun aldığı kararlar doğrultusunda, sayıları oldukça artmış olan “elit” diplomatlar tarafından yürütülmüştü. Önceki dönemlerle kıyaslandığında dış politika kamuoyunda çok daha fazla yer tutmakla birlikte karar alma sürecinde kamuoyunun etkili olduğu söylenemezdi. Tam tersine, alınan dış politika kararları doğrultusunda kamuoyu yönlendirilmişti.⁶

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Batı ve dünya politikası için belirli bir stratejik önem ve ağırlığı bulunmaktaydı. İkinci Dünya Savaşı dışında kalmayı tercih eden Türkiye, savaş sonrasında oluşan iki kutuplu yeni denge içinde bir kutbun önderliğini yapan Sovyet tehdidi altında kalmış, bunun sonucunda NATO'ya üyelik gerçekleşmişti. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ise Türkiye'nin eskiye oranla daha aktif bir dış politika izlemeye başladığı söylenebilir. Orta Asya'nın bağımsızlaşmasıyla birlikte, Türkiye dışında yaşayan Türklere geleneksel olarak karışmama politikasında değişme görülmüştür. 'Adriyatik'ten Çin Seddine' deyimi aslında 1990'lı yıllarda gözlenen değişimi çok güzel özetlemektedir. Özal döneminin ayırıcı özelliği denebilecek bu politika örneğin, Türkiye'nin daha aktif bir rol almak istemesinde de görülebilir. Yine Mayıs 1991'de bir Yunan gazetesine verdiği demeçte Özal, 'On iki ada aslında Yunanlıların değildir. Osmanlı İmparatorluğu'na aittir. İnönü'nün yerinde olsaydım gidip o adaları alırdım. Türkiye bu konuda tarihi bir hata yaptı' demiştir. Yine Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Projesi o dönemde ortaya atılmış, Ermenistan'a karşı Azerbaycan'a aktif destek verilmiştir.⁷

1990'lı yıllardan itibaren dünyada yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin önüne bazılarının ifadesiyle ancak bin yılda bir rastlanabilecek, tarihi fırsatlar

⁶ Melek M. Fırat, **1960–1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1997, ss.2–4.

⁷ Veysel Bilgiç, “İç Politika-Dış Politika Etkileşimi”, İdris Bal (der.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara, Ankara Global Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2006, s.120.

getirmiştir. Ancak söz konusu dönemde Türkiye'nin içeride ve dışarıda yaşadığı sıkıntılar, adı geçen fırsatların gereği gibi değerlendirilebilmesine engel olmuştur. Kısacası, 1990'lı yıllarda başlayan nispeten aktif dış politika, anılan gelişmelere paralel olarak şekillenmiş ve çeşitli dalgalanmalarla birlikte günümüze kadar devam etmiştir.⁸

2. Türk Dış Politikasını belirleyen faktörler

Bir ülkenin dış politikası maddi ve manevi unsurlarla belirlenir. Maddi faktörler coğrafya, yeraltı ve yer üstü kaynakları, nüfus, ekonomik durum, teknolojik durum gibi maddi göstergelerle ilgilidir. Manevi faktörler ise ülke insanının karakteri, inançları, liderlerinin yapısı gibi manevi değerlerle ilgilidir. Dış politikanın oluştuğu çevre de psikolojik ve fiziksel çevre olarak ikiye ayrılabilir. Türk dış politikası ise doğal olarak maddi ve manevi faktörlerle belirlenir ve dünyadaki olaylar, gelişmeler, Türk karar vericileri ve bunların halk tarafından nasıl algılandıkları da bu hususta önem arz eden konulardan en başta gelenleridir. Yapısal öğeler olarak coğrafya, tarih, nüfus gibi faktörlerin üzerinde durulmalıdır. Bu yapısal zemin üzerinde oluşan davranışsal unsurlar bağlamında statükoculuk veya başka bir deyişle Lozan temelinde mevcut durumu koruma anlayışı, Batıcılık, Rusya endişesi, Yunanistan'ın tutumu, Irak'taki gelişmeler incelenmelidir. Üçüncü unsurlar grubu olarak ise analiz anında dünyada ve bölgede söz konusu olan durum, ülkelerin ve özellikle Türkiye'nin yüz yüze kaldığı sorunlar gibi dış dünyadaki gelişmeler de değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Kısacası, Türk dış politikası yapısal faktörler, davranışsal faktörler ve dış dünyadaki gelişmelerin etkileri olmak üzere üç husus tarafından belirlenmektedir diyebiliriz.⁹

Yapısal faktörler denildiğinde ilk akla gelen 'tarihi miras'tır. Osmanlı mirası, Türk dış politikasının oluşumu ve uygulanmasında rol oynayan en önemli faktörlerden birisidir. Bu deyim, Osmanlı coğrafyasında ortaya çıkan

⁸ Bilgiç, **İç Politika...**, ss.120,122.

⁹ İdris Bal, "Türk Dış Politikası'nın Ana Hatları", İdris Bal (der.), **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler**, Ankara, Lalezar Kitabevi, 2006, s.664.

sorunların Türkiye'yi ve Türk dış politikasını yakından ilgilendiriyor olması şeklinde tanımlanabilir. Balkanlar, Kafkaslar, Akdeniz ve Ortadoğu'yu içeren geniş bölgede Soğuk Savaş sonrasında patlak veren birçok gelişme, Türkiye'nin Osmanlı mirasını tekrar tartışma gündemine getirmiştir. Bu mirasın varlığını kabul eden ve olayları bu açıdan analiz edenlerin ortaya koydukları düşünceler de 'Neo-Osmanlılık' diye tanımlanmaktadır. Neo-Osmanlılık, Osmanlıyı yeniden diriltmeyi değil, Osmanlı coğrafyasında sahip olunan tarihi, kültürel, dini ve etnik bağlılıkları nedeniyle Türkiye'nin bu gelişmeleri etkilemesini savunmaktadır.¹⁰

Ayrıca Türkiye'nin coğrafyası ve kimliği de Türk dış politikasının belirlenmesinde rol oynayan önemli faktörlerdendir. Üç tarafının denizlerle çevrili olması, Avrupa ile Asya kıtalarının birleştiği yerde köprü vazifesi görmesi, boğazları elinde bulundurması, Anadolu'nun geçiş noktası olması, Avrupa-Balkanlar, Ortadoğu-Asya arasında maddi ve moral bir bağlantı ögesi olması, bir taraftan İslam ve Türk kimliklerine vurgu yapılırken diğer taraftan Avrupalılık kimliğinin benimsenmesi ve bu bağlamda sosyal kültürel anlamda bir tür kimlik sorunu yaratan ikircikli bir konuma sahip olması onun dış politikasının belirlenmesinde önemli roller oynamakta ve belirleyici olmaktadır.¹¹

Davranışsal faktörler olarak batıcılığı, statükoculuğu, Rus tehdidini, Yunanistan'ın tutumunu, karar alma mekanizmasını ve aktörlerin tutumunu sayabiliriz.¹²

Batıcılığın kökeni Osmanlı'nın son yüzyılında görülmektedir. Yıkılmakta olan imparatorluk bu duruma çare bulma bağlamında Batı'dan bazı kurumların ve yöntemlerin alınmasını çözüm olarak düşünmeye ve uygulamaya başlamıştı. Cumhuriyet döneminde ise Türkiye'nin NATO ve diğer Avrupa kurumlarına girmesi, AB'ne başvurusu ve bu konuda devam

¹⁰ Gözen, **Türk Dış...**, s.23.

¹¹ Bal, **Değişen...**, s.666.

¹² Bal, **Değişen...**, s.667.

eden ısrarı, Asya ve Ortadoğu'yu ihmal, takip ettiği Batıcılık prensibi ile daha anlamlı hale gelmektedir.¹³

Statükoculuk Türkiye'nin takip ettiği diğer bir prensiptir. Mustafa Kemal'in 'Yurtta Sulh Cihanda Sulh' deyişi cumhuriyetin dış politika çizgisini oluşturmuş, bu çizgi Montrö, Hatay, Kıbrıs örneklerini hariç tutacak olursak günümüze kadar esas itibarıyla sürdürülmüştür. Bu çizgi bir taraftan Türk dış politikasını maceradan uzak tuttuğu gerekçesi ile savunulurken diğer taraftan Türkiye'yi büyük ölçüde dünya ve bölge politikalarından izole etmesi, inisiyatif almaktan korkan, reaksiyoncu, pasif ve her zaman başkalarının projeleri üzerine konuşan, ancak kendisi proje üretemeyen bir ülke konumuna soktuğu gerekçeleriyle eleştirilmiştir.¹⁴

Türk dış politikasına şekil veren diğer bir davranışsal faktör 'Rus tehdidi'dir. Önce Çarlık Rusya'sı, sonra SSCB, şimdi de Rusya Federasyonu bu bağlamda değerlendirilebilir. Günümüzde Rusya ile gelişen ilişkiler bu davranışsal faktörü tamamen ortadan kaldıramamıştır.

Türk dış politikasının oluşumunda rol oynayan diğer davranışsal faktörleri, geçmişte Osmanlı'nın bir parçası olan Yunanistan'ın tutumu ile karar alma mekanizması ve aktörlerin tutumu olarak sayabiliriz. Yunanistan'ın, attığı adımlar ile büyük güçlerle bağımsız olduğu dönemde ve daha sonra yaptığı gibi işbirliği yaparak Türkiye'nin çıkarlarına zarar vermesinden korkulmakta ve bu durum hassas bir şekilde Yunanistan'ın takip edilmesi ile önlenmeye çalışılmaktadır. Türkiye'deki dış politika karar süreci ve bu süreçteki aktörlerin tutumu da dış politikanın oluşumunda önemli derecede rol oynamaktadır. Hükümet, Cumhurbaşkanı, Dışişleri Bakanlığı, güvenlik yapılanması dış politikanın yapımında önemli oyuncularken, meclis, medya, çıkar grupları, etnik baskı grupları ve kamuoyu dış politikanın yapım sürecinde ikinci derecedeki oyunculardır.¹⁵

¹³ Bal, **Değişen...**, s.667.

¹⁴ Bal, **Değişen...**, ss.668-669.

¹⁵ Bal, **Değişen...**, s.670.

Türk dış politikası yapısal faktörler ve davranışsal faktörler yanında doğal olarak dünyadaki gelişmelerce de etkilenmekte ve şekil almaktadır. Örneğin II. Dünya Savaşı'nı takiben SSCB'nin Türkiye'den talepleri Türkiye'nin daha fazla Batı'ya yaklaşmasına ve NATO'ya girmesine sebep olmuştur.¹⁶ Ayrıca günümüzde komşumuz Irak'ta meydana gelen gelişmeler de Türk dış politikasına şekil verecek mahiyette değişikliklere sahne olmaktadır.

3. Enerji güvenliği ve Türk Dış Politikası

Ülkelerin enerji güvenlikleri ile ulusal güvenlikleri arasında doğrudan ve güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Enerji kaynakları ve temin yolları açısından; ucuz, kesintisiz, verimli ve çeşitlendirilmiş enerji temini politikası her ülke için ulusal güvenliğin vazgeçilmez köşe taşı oluşturmaktadır. 21. yüzyılda enerji üretiminin ve naklinin güvenliği konusunun; enerji kaynaklarını üreten ve tüketen bölge veya ülkeler arasında yeni stratejik dengelerin oluşmasında veya mevcut bazı dengelerin değişmesinde etkili olacağı değerlendirilmektedir.

Zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip Ortadoğu ve Hazar bölgesine komşu olan Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle küresel enerji piyasasında hem tüketici, hem tedarikçi hem de yatırımcı olarak önemli rol oynamaktadır. Birden çok kritik role sahip olan Türkiye'nin çok boyutlu bir enerji politikası geliştirmesi, bölgedeki etkinliğini arttırması için hayati bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Dünyanın en zengin enerji bölgesinde, hidrokarbon rezervleriyle bezenmemiş tek ülke olan Türkiye'nin, kendi ulusal güvenliği için petrol ve doğal gaz kaynaklarına ve üretici ülkelere olan bağımlılığını asgari düzeye indirmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Doğal gazda Rusya'ya ve Hazar bölgesine, petrolde ise Ortadoğu'ya olan bağımlılığımız ulusal güvenliğimizi tehdit edici seviyelere ulaşmaktadır.

Büyüyen ekonomisi ve artan nüfusunun etkisiyle, Türkiye'nin toplam enerji ihtiyacı her sene yüzde 6 artmaktadır. 2006 itibarıyla petrol, Türkiye'nin

¹⁶ Bal, **Değişen...**, s.671

toplam enerji ihtiyacının yüzde 42'sini oluşturmaktadır. Tükettiğimiz petrolün ise yüzde 90'nını Suudi Arabistan, İran, Irak, Suriye ve Rusya'dan ithal etmekteyiz.¹⁷

Türkiye'ye en yakın petrol bölgesi olan Irak ise petrol konusunda hâlâ belirsizliğini korumaktadır. Çünkü yeni petrol yasası henüz tam anlamıyla uygulamaya geçirilememiştir. Irak günümüzde küresel enerji haritasının en önemli parçası durumundadır. Dünyanın 2. büyük petrol rezervine sahip olan Irak, enerji piyasasına tekrar tam kapasite ile girmek üzeredir. Aslında Türkiye'nin Irak için önemi petrolün aktarılmasının yanında doğal gazın da dünya pazarlarına açılmasıdır. Her ne kadar 1 Mart tezkeresi ertesinde Türkiye, Irak'ın tekrar inşasında masaya davet edilmeyeceği yönünde sinyaller almışsa da, ABD gölgesi altındaki Irak hükümeti doğal gaz rezervlerini Avrupa'ya satmak için Türkiye'ye muhtaç durumdadır. Çünkü doğal gazın tankerlerle taşınması hem çok zor, hem de çok pahalı olmaktadır. Doğal gaz kaynaklarının özel yapısından ötürü direk arz ve talep kaynaklarını birbirine bağlayan bir boru hattı olmadan Irak'ın bu varlığını piyasaya sürmesi imkânsız görünmektedir. Bu yüzden Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattına paralel bir doğal gaz boru hattı projesi Türkiye'den ziyade Irak için önemli fırsatlar yaratabilir ve Irak ile ilişkilerde bu husus dış politika aracı olarak kullanılabilir. Fakat bunun için öncelikle bölgedeki huzurun tekrar sağlanması gerekmektedir.

4. Parlamento ve Türk Dış Politikası

Dış politika, karar alıcı sayısının birden fazla olduğu bir alandır. Parlamento da hem ulusal ve uluslararası düzeyde karar alan genel olarak ülkedeki en büyük kurum; hem de dış politika alanında karar alıcılardan biridir. Uluslararası ortamda, devletlerin, uluslararası alanda öncelikle ulusal çıkarlarını savunabilmek, sonra da söz sahibi olarak etkili olabilmek için, dış politikalarını en hızlı biçimde belirlemeleri ve uygulamaları zorunluluğu vardır.

¹⁷ Cenk Sidar, "Türkiye'nin Enerji Güvenliği". Radikal. 20 Ocak 2007. 28 Mart 2007. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=210560&tarih=20/01/2007>.

Dış politikada girdilere karşılık mümkün olan en kısa sürede, en optimal çıktıları belirleyip uygulamaya koyamayan ülkelerin, ulusal güvenlikleri tehlikeye girebileceği gibi, diğer ulusal amaçların gerçekleştirilmesinde de geç kalabileceği ya da başarısızlığa uğrayabileceği bilinmektedir.

Dış politika, toplumun tamamını ilgilendiren bir karaktere sahiptir. Zira hükümetin izlemiş olduğu dış politika hangi değer yargısı çerçevesinde yapılırsa yapılsın, dış politikanın ortaya çıkardığı gelişmeler ve sonuçlar, toplumun tamamını ilgilendiren bir etki ortaya çıkarır. Dış politikanın bu hassasiyetinden dolayı, hükümetlerin dış politikada sorumsuz hareket etmelerinin önlenmesi için, milletin temsilcilerinin oluşturduğu parlamentolara önemli denetleme görevleri verilmiştir.¹⁸

Uluslararası ortamda son yıllarda yaşanan belirsizlik ve uluslararası sistemin geçirdiği değişim süreci, tüm siyasi kurumları etkilemektedir. Dış politikaların olabildiğince hızlı belirlenmesi ve uygulanması gereği ve zorunluluğu, parlamenter sistemin uygulandığı hemen her ülkede aynı sonucu doğurmaktadır. Yasama organları, yani parlamentolar, dış politika konusundaki anayasal yetkilerini gerektiği gibi kullanamamaktadırlar. Genellikle, yürütmenin anayasal olmasa bile fiili işlev ve rolü artmaktadır. Parlamenter sistemin uygulandığı bütün ülkelerde, dış politika alanında, yürütme yasamanın işlevini üstlenmektedir. Bu durum, parlamenter sistemlerin karşılaştığı en önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır. Çünkü yürütmenin, dış politikaların belirlenmesi sürecini yasamayı devre dışı bırakacak, örneğin “kanun hükmünde kararname” ile aşmaya çalışması, anayasal tartışmalara yol açmanın ötesinde, sistemlerin genel demokratik niteliğini de zedeleyebilmektedir. Dahası, bu dönemlerde kimi zaman parlamenter sistemden sapmalar görülebilir. Genellikle, başkanlık sistemine özgü yetki kullanımları, ülkenin siyasal sisteminin tartışıldığı bir sürecin başlamasına da yol açmaktadır.

¹⁸ Ramazan Gözen, “Dış Politika Nedir?”, İdris Bal (der.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara, Ankara Global Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2006, s.5.

Türkiye’de de aslında, parlamentonun ilk kurulduğu andan başlamak üzere var olan yasama-yürütme ilişkisindeki dengenin yürütmeye kayması süreci son yıllarda hız kazanmıştır. Bu hız, dış politika alanında daha da yüksektir. Bunun nedenleri, toplumsal ve siyasi dinamiklerin anayasal çerçeveyi zorlaması olduğu kadar, onun da önünde olmak üzere, uluslararası ortamın gerçekleridir. Dış politika öylesine hızlı “girdi”lere sahiptir ki, en hızlı biçimde ve en uygun “çıktı”ları oluşturmayı zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk, Türkiye’de de, yürütmenin, yasamanın dış politika alanındaki görev ve yetkilerini fiilen üstlenmesine neden olmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, genel itibarıyla, dış politikanın dışında kalarak, geleneksel milli dış politikanın korunacağı yönünde bir zihniyete ve üsluba sahiptir denilebilir. Meclis, hem kendi bünyesinde dış politikaya karşı muhalefetini otokontrol ile belli bir düzeyde tutarken, yine bünyesinde yer alan siyasi partiler dolayısıyla ve aracılığıyla kamuoyunda da hemen hemen istediği derecede bir muhalefeti sağlayabilmektedir.

Türkiye’de dış politikanın belirleyicileri konusunda çok fazla bir netlik söz konusu değilse de parlamentonun, bir belirleyici olmaktan uzak olduğu da yadsınamayacak bir gerçektir. Dış politika ile parlamento arasındaki ilişkinin, genel olarak, üç sacayağı olduğu söylenebilir. Bunlar, “çözüm, üretim ve denetim”dir. Dış politika ile ilişkisi bunlar açısından değerlendirildiğinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin sağlam temeller üzerinde bulunduğunu söylemek kolay değildir.¹⁹

Parlamento bir niteliğiyle de milli sorunların çözüldüğü bir zemin, bir forumdur, dolayısıyla çözüm üretir. Ancak, burada çözüm üretimini, seçenekler arasından tercih yapmayı sağlayacak bir tartışma sürecinin sonucu olarak algılamak gerekir. Dış politika da bir yürütme eylemi ve diğer politikalar gibi parlamentonun bir ürünü olduğuna göre, bu alanda ortaya çıkan sorunların da parlamento zemin ve ortamında çözülmesi beklenir.

¹⁹ Gökhan Koçer, **Türkiye’de Dış Politika ve Parlamento**, İstanbul, Türk Tarih Kurumu Dergisi, Sayı 60, 2002, s.109.

Fakat dış politika öylesine kendine özgü nitelikler taşımaktadır ki, bu beklenti uygulamada gerçekleşmemektedir. Bu genel durum, özellikle Türkiye’de söz konusu niteliklerin daha fazla olması nedeniyle, oldukça belirgin bir durum oluşturmaktadır. Bu niteliklerin Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin tarihsel ve yapısal kimliğiyle birleşmesi sonucu ortaya çıkan kompozisyon, dış politikada ortaya çıkan sorunların çözülmesinde, Meclis’in bir zemin, bir ortam olabilmesine fırsat tanımamaktadır.

Politika üretimi açısından bakıldığında da, Türkiye’de parlamentonun son derece cılız, yetersiz kaldığı söylenebilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, dış politika alanında kurumsallaşmış bir yapıya veya örgütlenmeye sahip değildir. En azından yasal olarak bile, tam anlamıyla “dış politika yapımı” ile görevlendirilmiş bir birim, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde mevcut değildir. Meclis Dışişleri Komisyonu, var olan diğer komisyonlardan yasal olarak hiçbir farkı olmayan, fiili açıdan da yine söz konusu komisyonlar açısından belki de en alt düzeyde işleve ve verime sahip olan bir kurumdur. Parlamentoda tam anlamıyla bir uzmanlık birimi oluşturulması, bu birime politika üretimi biçiminde bir işlev ve görev yüklenilmesi, bu hususta söz konusu birimin ülkedeki düşünce kuruluşlarıyla işbirliği içinde bulunması, bunun için de yetkili kılınması gerekmektedir. Bu yöndeki çalışmalar, Meclis Dışişleri Komisyonu’nun yukarıda zikredilmiş olan hususları taşıyacak biçimde yapılması merkezinde gerçekleştirilebilir. Dış politika yapımını üstlenen bir birimin oluşturduğu politikalar, hükümet değil devlet politikası olarak algılanmalı ve resmi olarak kabul edilmelidir. Bu nedenle söz konusu politikalar da, günlük veya kısa vadeli değil, orta ve uzun vadeli olarak oluşturulmalıdır. Herhalde milli dış politika gerçek anlamını bu süreçte bulacaktır. Tarihi süreçte, Türk parlamentolarının dış politika alanında görece en etkili oldukları konunun denetim olduğu söylenebilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi dış politika alanında denetim konusunda, anayasal olarak bir ayrıcalığa sahip olmamasına karşın, bu konudaki genel anayasal araçları ve yolları iyi kullanmaktadır. En azından, anayasal denetim konusunda var olan araçların ve yolların, dış politika alanında oldukça sık kullanıldığı bir gerçektir.

Özellikle de, doğrudan denetim yolu olmayan antlaşmaların onaylanması ve bütçe görüşmesi süreçleri dış politikanın tartışılması açısından parlamento bazında oldukça uygun birer zemin ve ortam oluşturmaktadırlar.²⁰

Türkiye’de 1990-1991’deki Körfez Krizi ve Savaşı sürecinde, oldukça ciddi bir biçimde “rejim tartışması” başlamıştır. Özellikle, dönemin cumhurbaşkanının dış politikada tek söz sahibi olmak istemesi ve bunu hukuksal kılmak için de anayasal düzenlemeler yapılmasını istemesi, Türkiye’de bir Başkanlık Sistemi-Parlamente Sistem tartışması başlatmıştır.

Özellikle dış politika alanında “dar” çevrelerde alınan kararlar, daha “seri” olmakla birlikte daha geniş çevrelerde alınan kararların, tartışılmış olmaktan dolayı “risk”lerinin en aza indirgenmiş olduğu, dolayısıyla daha sağlıklı olduğu bir gerçektir. Bunun son örneği 1 Mart 2003’te yaşanan ve kamuoyunda “1 Mart Tezkeresi” olarak bilinen olayda görülmüştür.

Son yıllarda ABD tarafından sıkça gündeme getirilen “ Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi” veya kısaca “Yeni Dünya Düzeni” olarak bilinen yapının en önemli niteliği ve özelliği, herhalde uluslararası kamuoyunun büyük çoğunluğunun beklediğinin tersine ya da beklemediği sonuçlar vermiş olmasıdır. Yeni dünya düzeninin en belirgin niteliklerinden birisi de daha fazla otoriter ve baskıcı yöntemler ile yönetimleri garip bir biçimde bir çelişki olarak bir arada taşınmasıdır. Bu durum, belki özellikle Batı tipi demokrasiye geçmeye çabalayan ve çalışan eski Doğu Bloku ülkelerini ve Orta Doğu’da yer alan diğer Arap ülkelerini kapsayabilir. Ancak Türkiye için bu durumun olumsuz yansımalarından bir tanesi de zamansız bir şekilde başkanlık rejimi tartışmalarını başlatmasıdır denilebilir. Türkiye her şeye rağmen Yeni Dünya Düzeninde istenmeyen fakat yer alan bir ülkedir. Bu kendiliğinden oluşan durum için Türkiye’nin gelecekte uluslararası sistemin önde gelen birkaç aktörden birisi olacağı hiç abartmadan söylenebilir. Türkiye, Kuzey-Güney olarak şekillenen dünyada Güney’de kalmamalıdır. Ancak Kuzey’de yer almanın koşullarından biri de herhalde siyasal sistem

²⁰ Koçer, **Türkiye’de...**,s.110.

arayışında yatmamaktadır. Çünkü eski Doğu Bloku üyesi tüm ülkeler geçiş sürecinde bile demokrasiyi tercih etmişlerdir. Demokrasi Yeni Dünya Düzeninin unsurlarından, savlarından biridir. Bu demokrasinin temel kurumu da parlamentodur. Dolayısıyla söz konusu tercihlerin devamı olarak sistem tercihleri de her şeye rağmen, parlamenter sistemdir. Bu bağlamda, Türkiye’de sistem tartışması yapılması ve bu tartışmada da başkanlık sisteminden yana tavır konulması, özellikle yeni dünya düzenine ters düşmüş olacaktır.²¹

Sonuç olarak, modası geçmiş görünse de uluslararası sistemde, Türk devriminin oluşturduğu, uluslararası toplum içinde onurlu, bağımsız bir ulus devlet olarak var olma ideali yeniden düşünülmeli ve bu idealin çağdaş anayasal sistemi aranmalıdır.²²

5. TSK ve Türk Dış Politikası

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), kuruluş ve görevleri kanunla düzenlenmiş bir kamusal organdır. Görevi, “Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti’ni korumak ve kollamaktır.”²³ Devletin ve milletin geleceğine etken ve hâkim olan milli iradenin emrinde ve hizmetinde olduğu kabul edilen TSK’nin, ulusal güvenliğin sağlanmasından ve ulusal hedeflerin gerçekleştirilmesinden sorumlu olduğu kabul edilmektedir. TSK, üstlendiği bu ağır görev ve sorumluluk nedeniyle muhtemel bir saldırıya karşı her zaman hazır, örgütlü, disiplinli, eğitilmiş ve donatılmış bir güç olarak ulusal sistem içinde çok önemli bir konumda bulunmaktadır. Arz ettiği bu görünüm ve ulusal sistem içindeki belirgin yeri nedeniyle, TSK’nin anayasal düzen içindeki konumu her zaman üzerinde önemle durulan bir konu olagelmiştir.²⁴

²¹ Koçer, **Türkiye’de...**,s.110.

²² Günsev Evcimen, **Başkanlık Hükümeti Sistemi: Ratio Politikası ve Türkiye**, SBF D, C. 47, No: 1-2, s.332.

²³ **TSK İç Hizmet Kanunu**, Sayı 211, madde 35.

²⁴ Osman Metin Öztürk, **Dış Politika ve Silahlı Kuvvetler**, Ankara, Tutibay Yayınları, 1999, s.13.

5.1. Genelkurmay Başkanlığı'nın anayasal düzen içindeki konumunun tarihsel gelişimi

Kurtuluş Savaşı yıllarında Genelkurmay Başkanlığı ile Milli Savunma Bakanlığı (MSB) aynı düzeyde tutulmuş, Genelkurmay Başkanlığı'na bakanlık statüsü kazandırılmış, 2 Mayıs 1920 tarih ve 3 sayılı kanunla Genelkurmay Başkanlığı, 11 üyeli hükümetin üyelerinden bir olarak kabul edilmiştir.

O dönem koşullarının bir ürünü olarak ortaya çıkan bu durum, Kurtuluş Savaşı'nın tamamlanmasına kadar devam etmiş ve bu süre içinde Genelkurmay Başkanı, üniformalı bir bakan olarak hükümette yer almış ve görev yapmıştır.²⁵ Daha sonra 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan 429 sayılı kanunun 8. maddesi ile Genelkurmay Başkanlığı tekrar ihdas edilmiştir. Aynı kanunun 9. maddesinde, Genelkurmay Başkanı'nın, Başbakan'ın inhası ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile atanacağı ve Genelkurmay Başkanı'nın görevine ilişkin konularda diğer bakanlıklarla ilişki kurabileceği öngörülmüştür. 21 yıl boyunca Genelkurmay Başkanlığı yapan Mareşal Fevzi Çakmak'ın görevinden ayrılmasından sonra, 5 Haziran 1944 tarihinde çıkarılan 4580 sayılı kanunla, Genelkurmay Başkanlığı Başbakan'a bağlanmıştır. Anılan kanun ile, Silahlı Kuvvetlerin emir ve komutasının barışta Genelkurmay Başkanlığınca yerine getirilmesi, Genelkurmay Başkanı'nın, göreve ilişkin konularda Başbakan'ın belirleyeceği esaslara göre bakanlıklarla temas kurması ve Silahlı Kuvvetlerde Ordu Komutanlığı düzeyindeki atamaların Genelkurmay Başkanlığı'nın mütalaası alınmak suretiyle Başbakan'ın teklifi ve Bakanlar Kurulu'nun kararıyla gerçekleştirilmesi esası getirilmiştir. Bundan beş yıl sonra, 30 Mayıs 1949 tarihinde kabul edilen 5398 sayılı kanunla da Genelkurmay Başkanlığı'nın statüsü tamamen değiştirilerek MSB'liğine bağlanmış ve bu bakanlığın bir ünitesi durumuna dönüştürülmüştür. Anılan kanunun birinci maddesi ile Silahlı Kuvvetlerin hazırlanması ve idaresi görevi, barışta ve savaşta Milli

²⁵ M.Ali Birand, **Emret Komutanım**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1986, s.423.

Savunma Bakanı'na bırakılmış, üçüncü maddesiyle de Genelkurmay Başkanı'nın, Milli Savunma Bakanı'nın teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca atanacağı öngörülmüştür.

1961 Anayasasında ise, Genelkurmay Başkanı'na, Milli Savunma Bakanı'nın üzerinde bir yer verilerek Başbakan'a bağlanması kararlaştırılmıştır. 1961 Anayasasında, ayrıca Genelkurmay Başkanı'nın Bakanlar Kurulu'nun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı'nca atanacağı öngörülmüş, Başkomutanlığın fiilen kullanımı açısından savaş ve barış ayırımına yer verilmeyerek, "Genelkurmay Başkanı, Silahlı Kuvvetlerin komutanıdır" hükmü ile yetinilmiştir.

Halen yürürlükte bulunan 1982 Anayasası, Genelkurmay Başkanlığı'nın statüsünde herhangi bir değişikliğe gitmemiş, 1961 Anayasası'nın öngördüğü sistemi muhafaza etmiştir. Bununla beraber, 1982 Anayasası, 1924 Anayasasından bu yana süre gelen Başkomutanlık sorununa çözüm getirerek, Genelkurmay Başkanı'nın savaşta da Başkomutanlık görevini üstleneceğini öngörmüştür.²⁶ 1982 Anayasasının konuya ilişkin 117. maddesinde, Başkomutanlığın TBMM'nin manevi varlığından ayrılmayacağı, Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunacağı, ulusal güvenliğin sağlanmasından ve TSK'nin yurt savunmasına hazırlanmasından TBMM'ne karşı Bakanlar Kurulu'nun sorumlu olacağı, Genelkurmay Başkanı'nın kanunda belirtilen görev ve yetkilerinden dolayı Başbakan'a karşı sorumlu olacağı öngörülmüştür.²⁷

5.2. Silahlı Kuvvetler-dış politika ilişkisine ait bazı örnekler

Günümüzde, silahlı kuvvetler ile dış politika arasındaki karşılıklı güçlü bağımlılık o denli artmıştır ki, siyasal iktidarların dış politikada Silahlı Kuvvetleri görmezden gelmesi adeta imkânsız hale gelmiş, buna karşılık, Silahlı Kuvvetlerin de dış politika alanında siyasal iktidara danışmanlık yapması gereği her zamankinden daha çok ön plana çıkmıştır.

²⁶ 1982 Anayasası, md. 117.

²⁷ Öztürk, *Dış...*, ss.14-17.

Devletlerin askeri güçlerini artırmak istemeleri ile daha bağımsız bir dış politika izlemek istemeleri arasında doğru ve yakın bir ilişki vardır. Askeri gücünü artırmasının o devlete daha bağımsız ve özgür bir politika izleme imkânını sağlayacağı kabul edilmektedir.²⁸

Çin'in, İran'ın ve İsrail'in silahlanma gayretlerini bu çerçevede görmek mümkündür. Güçlü bir silahlı kuvvetlerin diplomasinin etkinliğini artırdığı, dış politikaya ilişkin kararların uygulanmasında, dış politika hedeflerine ulaşılmasında, görüşmeler sırasında diplomatların desteklenmesinde önemli bir avantaj olduğu bilinen bir gerçektir.

Silahlı Kuvvetler, dış politika alanında geniş bir kullanım alan ve imkânına sahiptir. Silahlı Kuvvetlerin kara, deniz ve hava unsurlarının tören, tatbikat, ziyaret, insani yardım gibi çeşitli amaçlarla yurt dışına gönderilmeleri, dış politika alanında somut ve anlamlı sonuçlar doğurabilmektedir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)'nin Rusya Federasyonu (RF)'ndan S-300 füzeleri satın aldığıının kamuoyunda duyulması ile başlayan kriz sırasında, GKRY'nin füze alımından vazgeçmesini sağlamak ve Türkiye'nin bu yöndeki kararlılığı konusunda bir mesaj vermek amacıyla, Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı'nın beraberinde bir heyet olduğu halde, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'ni ziyaret etmesi ve hemen arkasından da, Türk Deniz Kuvvetlerine bağlı gemilerden oluşan bir görev kuvvetinin birkaç günlüğüne KKTC'de liman ziyareti yapması, Silahlı Kuvvetlerin dış politikadaki konum ve işlevini gösteren somut bir örnektir.²⁹ Bu hususta bahis konusu edilebilecek diğer bir örnek ise PKK terör örgütünün başı Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması konusunda dönemin Ordu Komutanının Suriye sınırına giderek orada yapmış olduğu açıklamadır. Bu açıklamada Türkiye'ye zarar veren teröristlerin Suriye tarafından barındırılmaya devam edilmesi halinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin gerekli tedbirleri alacağından söz edilmekteydi. Açıklamaları müteakip Suriye,

²⁸ İlder Turan, **NATO ittifakının Stratejik ve Siyasi Sorunları**, İstanbul, 1971, s.156.

²⁹ Öztürk, **Dış...**, s.146.

Abdullah Öcalan'ı sınır dışı etmiş ve yakalanması ile ilgili sürecin ilk adımı atılmıştı.

PKK konusunda ayrıca sivil otoriteler kendi sorumluluklarını sadece askere silah, malzeme ve teçhizat sağlamakta görmüşler ve çözümü hep askerden beklemişlerdir. Hâlbuki askeri otoriteler; olayın İçişleri Bakanlığı'nın sorumluluğunda olduğunu, askerlerin rolünün, mevcut yasalara göre, mülki makamların ihtiyaç duyması ve asayişin sağlanmasına yönelik olarak kuvvet talep etmesi halinde, askeri makamlarca kuvvet ihtiyacının karşılanması kapsamında olduğunu değerlendirmekteydiler. Ancak günlük politikaların dışına çıkamayan ve sadece günü kurtarmaya çalışan sivil otoriteler, kendi sorumluluklarını anlaşılabilir bir şekilde unutarak, askerlerden akan kanın durdurulmasını bekleyip durmuşlardır. Gerçekten de askerler; askeri tedbirler kapsamında büyük fedakârlıklarda bulunmuşlar, ellerinden geleni kahramanca yapmışlar ve hayatlarını ortaya koymuşlardır.³⁰ Bu maksatla ülke içerisinde ve sınır ötesinde operasyonlar icra ederek PKK gibi terörist organizasyonlar ile mücadeleye halen devam etmektedirler.

Bunlar ve bunlar gibi dış politika ile silahlı kuvvetler arasındaki karşılıklı ve güçlü bağımlılığı ortaya koyan örnekler çoğaltılabilir. Ancak, görünen odur ki, Silahlı Kuvvetler, dış politikada daima önemli bir rol oynamıştır. Bu rol günümüzde daha da çeşitlenmiş ve dolayısıyla önemi de artmıştır.

5.3. Silahlı Kuvvetlerin dış politikada etkin olmasının nedenleri

Coğrafi, tarihi ve stratejik nedenler dolayısıyla Türk Silahlı Kuvvetlerinin diğer ülke silahlı kuvvetlerine nazaran dış politika üzerinde daha etkin bir rol aldığı söylenebilir. Bu gerekçenin ardında yatan hususları iç çevreden kaynaklanan koşullar ve dış çevreden kaynaklanan koşullar olmak üzere iki gruba ayırabiliriz.³¹

³⁰ Veysel Bilgiç, **Yönetim ve Güvenlik, Güncel Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2005. ss. 120–121.

³¹ Osman Metin Öztürk, **Ordu ve Politika**, Ankara, Fark Yayınları, 2006. ss. 130–134.

İç çevreye bakıldığında, Türk toplumunda Silahlı Kuvvetlere verilen değer/önem ile karşılaşılmaktadır. Bunun gerisinde de tarihi, sosyal ve kültürel bir dizi etmen yer almaktadır. Bu etmenler arasında Orta Asya'daki göçebe yaşam biçiminin, 600 yılı aşkın bir süre fetihlerle ayakta duran bir imparatorluğun bugüne yansıyan izlerini görmek gerekir. Siyasal çağdaşlaşmanın yakın zamanlara kadar, hep askeri himaye altında gerçekleşmiş olduğunu, her bakımdan tükenmiş, yok olma noktasındaki bir ulusun askeri bir kadronun önderliğinde silkinip kendine geldiğini ve Kurtuluş Savaşı mucizesini gerçekleştirdiğini hatırlamak gerekir. Ayrıca Türk Silahlı Kuvvetleri'nin gençlere hayatı öğreten bir okul olduğu, onları meslek sahibi yaptığı, çevre koruma, ulaşım, ilk yardım gibi konularda önemli hizmetlerde bulunulduğu bilinen hususlardandır. Anayasamıza göre yirmi yaşına giren her Türk erkeğinin vatani görevini yapıyor olması, ailelerin de TSK'lerine bakışını duygusal anlamda olumlu yönde etkilemekte, hatta bu açıdan bakıldığında Anadolu'da askerliğini yapmamış delikanlılara kız bile verilmemektedir.

Dış çevreye bakıldığında ise, Türkiye'nin coğrafi konumu ile karşılaşılmaktadır. Gerek doğu-batı gerekse güney-kuzey yönünde önemli ulaşım yolları üzerinde yer alması, hem Türkiye'nin stratejik değerini artırmış hem de bölgede çıkarları olan devletlerin Türkiye ile yakından ilgilenmelerine neden olmuştur. İki kutuplu dünya düzeninin sona ermesiyle yaşanan yakınlaşmanın ve güvenlik ortamının Türkiye'ye yansımaması; üstelik bu yeni dönemde NATO'nun sulandırılarak caydırıcılığında çok şey kaybettiğinin düşünülmesi, Türkiye'yi çok ciddi güvenlik problemleri ile karşı karşıya bırakmıştır.

Her an patlamaya hazır Orta Doğu'nun, Balkanlar ve Kafkaslar gibi sıcak çatışmaların yaşandığı yerlerin Türkiye'nin hemen yakın çevresinde bulunması, doğal olarak, savunma ve güvenlik konularının sürekli gündemde yer alması gibi bir etkiye neden olmuştur. 1990'lı yılların başından itibaren, merkezi ve Doğu Avrupa ile Orta Asya'da ortaya çıkan ve tam bağımsızlıklarına kavuşan devletlerin, bağımsızlıkları konusuna aşırı

hassasiyet göstermeleri ve bu meyanda Türkiye ile olan ilişkilerini öncelikle askeri alanda geliştirmek istemeleri de yaşadığımız dönemde Silahlı Kuvvetleri ve askerleri ön plana çıkarmıştır.

Özet bir ifade ile belirtmek gerekirse, Silahlı Kuvvetler yaşadığımız dönemdeki gündemin doğal ve aynı zamanda zorunlu bir sonucu olarak sürekli ön planda olmuşlardır.

5.4. Türk Dış Politikasında Silahlı Kuvvetlerin konumu ve işlevi

1990'lı yılların başına kadar olan 45 yıllık dönem içerisinde, Türk Dış Politikasının ABD ağırlıklı olduğu, ABD ile ilişkilerin yaklaşık üçte ikisinin de, içinde silahlı kuvvetlerin başköşeye oturduğu, resmi ilişkiler ağırlıklı olduğu bilinmektedir. Yine iki kutuplu dünyanın söz konusu olduğu bu dönemde, NATO ile olan ilişkilerin de, Türk dış politikasında önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. O yıllarda NATO'nun adeta ABD ile özdeşleşmiş olduğu kabul edilirse, Türk dış politikasının ABD ağırlıklı olduğunu söylemek fazla abartılı bir görüş olmasa gerekir. ABD ile olan ilişkilerin temelde 1947 Yardım Antlaşması ile başlayıp, 1952 Ortak Güvenlik Antlaşması, 1969 Savunma İşbirliği Antlaşması ve 1980 Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması ile sürdürüldüğü ve Türk-Amerikan ilişkilerinin tamamına yakınına kapsayan bu antlaşmaların askeri nitelikli antlaşmalar olduğu dikkate alınır, Silahlı Kuvvetlerin Türk dış politikasındaki konum ve işlevinin oldukça belirgin ve etkin olduğu görülür.

Silahlı Kuvvetlerin Türk dış politikasındaki konumu ve işlevi açısından ortaya çıkan Türk-Amerikan ilişkilerindeki bu durumun, 1990'lı yılların başından itibaren bir değişim içine girdiği söylenebilir. ABD yönetimi bir taraftan Türkiye'deki askeri varlığını küçültme yoluna giderken diğer taraftan Türk-Amerikan ilişkilerini sivil kurum ağırlıklı hale getirmeye çalışmıştır. Normal olarak Türk-Amerikan ilişkilerinin niteliğinde ve yoğunluğunda başlayan değişim nedeniyle, Silahlı Kuvvetlerin Türk dış politikasındaki konumu ve işlevinde 1990'lardan sonra bir azalmadan söz edilebilir. Ancak

2003 yılından itibaren bu ilişkilerin tekrar artarak ön plana çıkmaya başladığını söylersek fazla abartmamış oluruz.

Bu ifadelerden yola çıkarak Silahlı Kuvvetlerin Türk dış politikasındaki konum ve işlevi ile ilgili bazı hususların altını çizmek faydalı olacaktır.³² Bunlardan birincisi, Silahlı Kuvvetlerin konum ve işlevinin son yıllarda hem pekişmiş hem de kalıcı hale gelmiş olduğudur. Türkiye'nin, 1990'lı yılların başından bugüne kadar olan dönem içerisinde, çoğu Balkanlar'da, Orta Asya'da ve Orta Doğu'da yer alan ülkeler ile 30'a yakın Askeri Eğitim İşbirliği ve Savunma Sanayi İşbirliği Antlaşması imzalayarak hayata geçirilmesi nedeniyle bir taraftan Türk-Amerikan ilişkilerinde meydana gelen değişim dengelenmiş, diğer taraftan da ABD dışında çok sayıda devlet ile yeni ve yoğun askeri ilişkiler içine girilmiştir. İkincisi, 1990'lı yılların başından itibaren kurulan yeni askeri ilişkilerde, Türkiye'nin, genellikle ve çok belirgin bir şekilde "veren ülke" konumunda olmasıdır. 1990'lara kadar Türk dış politikasında ağırlıklı bir yere sahip olan Türk-Amerikan ilişkilerinde genellikle, ABD'nin "veren", Türkiye'nin ise "alan" ülke olduğu hatırlanırsa, yeni kurulan askeri ilişkilerin Türk dış politikası açısından her bakımdan bir dönüm noktası olduğu söylenebilir.³³

Yeni geliştirilen askeri ilişkiler nedeniyle, Silahlı Kuvvetlerin Türk dış politikasındaki konum ve işlevinin geçmişe oranla daha az eleştirilebileceğini söylemek ve beklemek mümkündür. Çünkü yeni geliştirilen askeri ilişkiler, ABD ile olan askeri ilişkilere göre, hem Türkiye'ye ve Türk insanına daha onur vericidir; hem de Türkiye'nin bütünleşmeye çalıştığı gelişmiş batılı devletlerde gözlemlenen olması gereken türden ilişkilendir.

6. Kuzey Irak ve Türk Dış Politikası

Kuzey Irak sorunu veya diğer bir deyişle Irak'ın kuzeyinde bulunan bölgeden kaynaklanan sorunlar, 1990'lara kadar pek dikkate alınmazken bu tarihten itibaren gittikçe artan bir şekilde hem Türkiye'nin hem de dünyanın

³² Öztürk, **Dış...**, ss.150-151.

³³ Öztürk, **Dış...**, ss.150-151.

gündemine oturmuştur. Bahse konu bölgeye yönelik olarak Türkiye Cumhuriyeti tarafından uygulanan politikalar hâlihazır statükonun idamesi şeklinde özetlenebilir. Dışişleri Bakanlığı'nın resmi internet sitesinde Türkiye-Irak siyasi münasebetleri ile ilgili olarak şu açıklamalara yer verilmektedir:³⁴

“Komşumuz Irak halkının iç uyuma ve dirliğe en kısa zamanda kavuşması bu ülkeye dönük yaklaşımımızın temel hareket noktasıdır. Harekâtı izleyen dönemde ülke genelinde istikrar ve asayiş bir türlü arzu edilen şekilde tesis edilememekte, halkın günlük ihtiyaçlarının karşılanmasındaki sıkıntılar sürmektedir. Irak halkının kendi kaderini bütün kesimlerinin katılımıyla demokratik yoldan özgürce belirlemesi önem taşımaktadır. Dolayısıyla, Irak'ın gelecekteki yönetim yapılarında toplumun etnik ve dini tüm kesimlerinin ağırlıklarına uygun şekilde tabloda yer alması ve içinden geçilen bu hassas dönemde hiçbir grubun dışlandığı hissine kapılmaması sağlanmalıdır. Siyasi geçiş sürecinin öngörülen mecrasında ilerleyebilmesi için bütün grupların kendi bireysel ve sübjektif gündemlerini bir yana bırakarak, Irak'ın genel gündemini ön plana koyan bir yaklaşım sergilemeleri gerekmektedir. Bu gündem toplumun her kesiminin sesini duyurabildiği, kendi halkıyla, komşularıyla ve dünya ile barışık, toprak bütünlüğünü ve siyasal birliğini korumuş demokratik bir Irak'ın vücut bulmasıdır. Komşu ülkelere ve BM'e bu yolda önemli görevler düşmektedir. Irak Geçici Hükümeti 1 Haziran 2004 tarihinde açıklanmıştır. Bu Hükümet'in önünde güvenliğin tesisi ve siyasi geçiş sürecinin sağlıklı bir şekilde işletilmesi başta olmak üzere, önemli görevler bulunmaktadır. Temennimiz, Geçici Hükümet'in gerçek Irak Hükümeti'nin demokratik genel seçimler ve Irak halkının hür iradesiyle teşkil edileceğinin bilinciyle, bu önemli görevlerini Irak halkının ve uluslararası toplumun beklentileri uyarınca yerine getirebilmesidir. Bu süreçte Türkiye de Irak Geçici Hükümeti'ne destek verecektir.”

³⁴ Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye-Irak Siyasi İlişkileri”, 07 Nisan 2007. http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolge/OrtaDogu/Irak/Irak_Siyasi.htm.

Ayrıca, 23–24 Ekim 2003 tarihlerinde Madrid’de yapılan Irak için Uluslararası Donörler Toplantısı’nda bir heyetle temsil edilen Türkiye, Irak’ın yeniden imarına 2004–2007 döneminde 4 yıllık bir süre için toplam 50 milyon dolarlık katkı taahhüdünde bulunmuştur.³⁵

Türkiye’nin Kuzey Irak politikasının şekillendirilmesindeki olgularda en büyük payı ABD’nin bölgeye müdahalesi almıştır. Bu yüzden Türkiye’nin resmi dış politikasında bu husus fazla dikkate alınmamıştır, denilebilir.

Türkiye’de iç-dış politika ilişkisinin en çarpıcı örneklerinin başında gelen, bu yüzden de içinde ciddi çelişkiler taşımak zorunda kalan bu politikanın, Dışişleri Bakanlığı’nın açıklamalarına göre üç hedefi vardır: Irak’ın toprak bütünlüğünün korunması (Kuzey Irak’ta bir Kürt devleti kurulmasının önlenmesi), Türkiye’nin meşru güvenlik endişesinin gözetilmesi (Kuzey Irak bölgesinden Türkiye’ye gelen PKK saldırılarının önlenmesi), bölgedeki Türkmenlerin haklarının korunması.

Bu politikanın biri taktik, diğeri stratejik iki hedefi bulunmaktadır. Taktik amacın ise iki hedefe yönelik olduğu görülmektedir: PKK’yı vurmak ve bölgeden atmak; bölgede PKK’ya yarayan iktidar boşluğunu engellemek.

Bu hedeflerden birincisinin yöntemi, bölgeye zaman zaman yapılan sınır ötesi askeri operasyonlar şeklinde ortaya çıktı. Sürekli olarak bir yenisine ihtiyaç duyuldu. Ancak, sayıları yaklaşık elliye bulan bu operasyonlar amacına ulaşamadı. Çünkü Türkiye’nin Kuzey Irak’ta kalıcı olması mümkün değildi ve gerilla savaşı yapan unsurların düzenli ordu tarafından temizlenmesi çok zordu; üstelik PKK temizlendiği zaman, Türkiye’nin yardımını almak için Kuzey Irak Kürtlerinin elinde koz olarak bir şey kalmayacaktı. Ayrıca askeri anlamda da kuzeyden yapılan harekâtlar, PKK elemanlarının güneye veya batıda Suriye ve doğuda İran topraklarına kaymalarına neden olduğu için etkili olamıyordu. Diğer yandan, bu yöntem Batı Avrupa ülkelerinden, Kuzey

³⁵ Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye-İrak Siyasi İlişkileri”, 07 Nisan 2007. http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/OrtaDogu/Irak/Irak_Ekonomik.htm.

Irak Kürtlerinden ve İran'dan büyük tepki geldiği için Türkiye her seferinde ABD'nin göz yummasına ihtiyaç duymuştu. Bu nedenle de Türkiye, kendisini istemeye istemeye Çekiç Güç'e göz yummak ve onun faturasına katlanmak zorunda kalmıştır.

Bu hedeflerden ikincisinin yöntemi, Kuzey Irak Kürtlerini güçlendirmek ve birleştirmek olarak ortaya çıktı. Türkiye bunlara zaman zaman kırmızı pasaport, elektrik, ekonomik yardım gibi hususlarda destek sağladı, aralarındaki çatışmaya engel olmaya çalıştı ve birleştirici bir rol üstlendi. Karşılığında da PKK'nın barındırılmamasını talep etti. Fakat Türkiye'nin bu konudaki büyük çelişkisi şuydu: Güçlendirdiği ve birleştirdiği Barzani ve Talabani'nin güçlenip birleştikçe devlet kurabilme ihtimalinin kuvvetlenmesi.

Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının stratejik amacına gelince, o da, burada bir Kürt devletinin kurulmasını önlemeye yönelik oldu. Çünkü, böyle bir devlet, Türkiye'de yaşayan Kürt kökenli Türk vatandaşları için kötü bir emsal oluşturabilecek ve diğer üç ülkedeki Kürtlerin yaşadığı toprakları kendi topraklarına katmaya kalkışabilecekti. Türkiye'nin bu amacının gerçekleştirilmesi de içinde çelişkiler taşımaktan uzak kalmadı; Çekiç Güç'e izin vermek, Kuzey Iraklı Kürtlere yardım etmek ve Batı sivil toplum kuruluş (NGO)'larına geçiş izni vermek zorunlulukları yüzünden Türkiye, bu bölgede oluşmaya başlayan Kürt devleti embriyonunu kendi eliyle beslemiş oldu.³⁶

³⁶ Baskın Oran, "Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası", Baskın Oran (der.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C. II, İstanbul, İletişim Yayınları, s.268.

YEDİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

ABD'nin Irak işgali öncesinde gerçek hedefinin Saddam'ı devirmek değil, bölgede kendisine müzahir kukla bir Kürt devleti kurmak olduğu çokça yazılıp söylenmişti. Aradan geçen süre, ne yazık ki yazılıp söylenenlerin doğru olduğunu göstermektedir. Irak'ın toprak bütünlüğünün korunacağı, ABD'nin Saddam'ı devirip demokratik Irak'ı inşa ettikten sonra bölgeden çekileceği yolundaki ABD politikasının, gerçekleri yansıtmadığı ve maksatlı bir propaganda olduğu ortaya çıkmıştır.

Türkiye, Irak'ın işgali sonrasında Irak'tan ve özel olarak Kuzey Irak'tan dışlanmıştı. 1990'lı yıllar boyunca sürekli girip çıktığı, Çekiç Güç aracılığıyla sürekli kontrol sağlamaya çalıştığı, KDP ve KYB ile sıkı ilişkiler çerçevesinde etkili olmaya çalıştığı Irak'ta artık yok denecek kadar düşük bir etkiye sahiptir. Tabiri caizse, Türkiye'nin on yılı aşkın bir süre izlediği Irak politikası, bir anda ters yüz olmuştur. Kısacası Türkiye'nin uzun yıllardır takip ettiği bu politika değişime uğramıştır. Bunun birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenleri şöyle açıklayabiliriz: Irak'ı işgali sırasında ve sonrasında ABD, Kürtler ve İsrail arasında kurulan ittifak, Türkiye'nin Kuzey Irak'tan mümkün olduğunca uzak durmasını istemiştir. Bu amaçla 1 Mart tezkeresi öncesinde Türkiye'nin asker gönderme isteğini reddetmiştir. Hem Kürtler hem Amerikalı yöneticiler, Türk askerinin bölgeye girişinin Irak'ta işleri çıkmaza sürükleyeceğinden ve ABD'nin Irak operasyonunu boşa çıkaracağından endişe duydukları için, Türkiye'yi Irak'ta istememişlerdir. Buna rağmen, Türkiye bölgeden ilgisini kesmemiş, ve çıkarları çerçevesinde bazı "kırmızı çizgiler" belirlemiştir. Fakat bunların çoğu dikkate alınmamış ve Türkiye'ye rağmen olumsuz gelişmeler olmuştur. İşgalden bu yana Türkiye, özelde Kuzey Irak ve genelde Irak ile ilgili hedeflerini, ya ABD aracılığıyla, ya Irak'taki Araplar veya Şiiler ya da çok seyrek de olsa Kürtler üzerinden gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Her ne kadar Irak'ın değişik bölgelerinde ve özellikle kuzeyde az sayıda Türk askeri

ve istihbarat birlikleri olsa da, bunların doğrudan ve etkili operasyonlar yapmaları mümkün değildir ve buna izin verilmemektedir. Bu kuvvetlerin eylemleri ancak ABD'nin ve ilgili otoritelerin izni ile gerçekleşmektedir.¹

Bu durumda "Türkiye'nin Kuzey Irak politikası değişmiştir" denilebilir. Çünkü; Kuzey Irak'ta ABD ve bir bakıma İsrail destekli kuvvetli bir federal yapı kurulmuştur. Ayrıca yüzyıllardır bir Türk kenti olan Kerkük'e Kürt göçü yaptırılarak kentin demografik yapısı değiştirilmeye çalışılmaktadır. Kısacası ciddi ve somut önlemler alınmaz ise bu değişim süreci hızla aleyhimize doğru işlemeye devam edecektir. Ancak burada cevabı aranması gereken soru şu olmalıdır: Türkiye, Kuzey Irak üzerindeki etkisinin azalması sonrasında ileriye dönük nasıl bir politika izlemelidir?

Bu sorunun cevabını bulmak için ise öncelikle Türkiye'nin bölgedeki rolünü tam olarak ortaya koymamız gerekmektedir. Türkiye'nin bölgedeki rolünü belirlerken iki temel konu üzerinde karar verilmelidir. Bunlardan en önemlisi bölgedeki operasyonlarda Türkiye'nin ABD'nin bir tamamlayıcısı mı, yoksa alternatif mi olacağı konusudur. Eğer 1 Mart 2003 tarihinde görüşülüp reddedilen tezkere kabul edilmiş olsaydı Türkiye, tamamlayıcı rolüne sahip olacaktı ve meydana gelecek tepkileri paylaşmak zorunda kalacaktı. ABD'deki siyaset planlayıcıları Türkiye'nin inisiyatifini sınırlamak ve bağımsız bir rol oynamasını engellemek için bu yolu seçtiler. Daha açık bir ifadeyle etkili olmak yerine kontrolü elde tutmanın daha önemli olduğunu düşündüler.² Ancak doğru hareket tarzı, Türkiye'nin, ABD'nin tamamlayıcısı değil alternatifi rolüne soyunması ve bu kapsamda planlamalarını yaparak siyasi alanda ABD ile menfaat birliği sağlayarak faaliyetlerini sürdürmesi olmalıdır.

Türkiye'nin bu coğrafyada izlemesi gereken politikalarla ilgili konuyu üç alt başlıkta ele almak faydalı olacaktır. Bunlar; siyasi, güvenlik ve sosyo-ekonomik tedbirler olarak sınıflandırılabilir.

¹ Gözen, **Türk Dış...**, s.201.

² Mahir Kaynak, **Başımıza Çuval Geçirenler**, İstanbul, Truva Yayınları, 2006, s.140.

Siyasi tedbirler olarak çözüm aranacak hususlar en başta Kürt devletinin kurulmasına karşı geliştirilecek olan hareket tarzının belirlenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuzey Irak'ta daha önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi 1992 yılında Kürt Federe Devleti'nin temelleri atılmıştır. Daha sonra zayıflayan bu birliktelik 2003 yılından itibaren ABD'nin müdahalesiyle tekrar canlanmış oldu. Günümüzde Federal Irak tartışmaları altında yatan gerçek Kürt devletinin doğmuş olduğunu ancak adının henüz telaffuz edilmediğini göstermektedir. Fakat Iraklı Kürt grupların liderleri bu amaçlarının gerçekleşmesi için mevcut şartların uygun olmadığını söylemektedirler. Bunun anlamı şartlar olgunlaştığında bağımsız bir Kürt devleti kurmak için adım atacaklarıdır.

Böyle bir durumdan Türkiye memnun olmayacağı gibi Suriye ve İran da memnun olmayacak, Irak'ın ortasında muhtemelen kurulacak Sünni Arap bir devlet de Kürt devletine sıcak bakmayacaktır. Böyle bir durumda yeni oluşacak bir Kürt devleti ABD ve İsrail'e bağımlı olacaktır. Böyle bir ihtimalin gerçekleşmesi, Türk iç politikası açısından mahsurlarının ötesinde, Türkiye-ABD ilişkilerini de büyük ölçüde etkileyecektir. Yeni Kürt devleti ABD ve İsrail'e bağımlı bir güç olarak, komşuları ile kavgalı ve bölgede ABD'nin vereceği rolü oynamaya hazır bir devlet olacaktır.³

Ancak bu durumda Türkiye'nin hareket serbestisi çok büyük ölçüde azalacak, askeri güç kullanımına ilişkin aktif önlemler alması ise imkansız olmasa bile oldukça zorlaşacaktır. Türkiye'nin sınırlı da olsa bir askeri harekâta kalkışmasının yaratacağı en ciddi sonuç, harekâtın uluslararası alanda yol açacağı tepkiler ve tanınmış bir devlete karşı girişilecek hareketin işgal olarak tanımlanmasının başta ABD ile ilişkiler olmak üzere dış ilişkilerinde yaratacağı sorunlardır. Bu sorunların hassas bir dönemden geçen ve dış desteğe ihtiyacı bulunan ülke ekonomisine sirayet etmesi de kaçınılmazdır. Türkiye, Kürtlerin ayrılmasıyla parçalanmış ve yeni Kürt devletine karşı düşmanca bir tutum izlemesi muhtemel olan Irak'la birlikte,

³ Bal, 21. **Yüzyılda...**, s. 181.

İran ve Suriye'yi de ambargo uygulamasında yanına çekebildiği takdirde, denize açılımı bulunmayan ve tamamen bu ülkelerle çevrilmiş bir Kürt devletinin ekonomik açıdan yaşamını sürdürmesi imkânsız hale gelecektir.

İrak'ta yaşayan Türkmenlerin durumunun muhafazası da siyasi alanda alınacak tedbirler arasında yer almaktadır. Türkmenler siyasal açıdan Irak'taki yeniden yapılanma faaliyetlerine aktif olarak katılmak durumundadır. Bu kapsamda; Irak anayasaları ve ilgili uluslararası düzenlemeler gündeme taşınmalıdır. 1925 Anayasası Irak'ı, toprakları bölünemez, egemen bir devlet olarak tanımlamaktadır. Türkler bu anayasada Irak'ın üç kurucu unsurlarından biri olarak sayılmaktadır. Türkiye gerek bu anayasa, gerekse müteakip yıllarda oluşturulan geçici anayasalarla ilgili araştırmaların yapılmasını sağlayarak, yeniden yapılanma çalışmalarının Irak'la ilgili anayasa ve antlaşmalar çerçevesinde gündeme taşınmasını sağlamalıdır. Türkiye, Irak yönetiminden ve ABD'den, Bağdat merkezli yönetim ile ilgili sürecin devam ettiği bir sırada, kuzeydeki yerel yönetimlerin ve sözde Kürdistan Parlamentosunun mevcudiyeti ve faaliyetleri konusunda bilgi isteminde bulunmalı, bu konuda taraflara yazılı notalar vererek bunları kayda geçirmelidir. 30 Ocak 2005 tarihinde yapılan seçim sonuçlarında görüldüğü gibi bir Türkmen nüfusunun bölgede olmadığı, seçim ihlalleri, Türkmen nüfusunun organize olamaması, güvensizlik ortamı ve dış güçlerin çabaları ile beklenen Türkmen oylarının seçim sonuçlarına yansıtılmadığı her fırsatta vurgulanmalı bu yönde çalışmalar yapılmalıdır. Irak'ta, Türkiye'de ve yurtdışında geniş katılımlı mitingler düzenlenmelidir. Türkiye, uluslararası bir reklâm kuruluşu ile anlaşma yaparak, dünya kamuoyunu Türkmen gerçeği ve Türkmen tarihi hakkında bilgilendirmelidir. Görsel medyada "seçilmiş akademisyenlerce" Türkmen konusunun tartışılmasını sağlamalıdır. Yine Türkiye, Irak'taki Arap halkın ve Arap ülkelerinin bölünme ve federasyon konusuna gösterdiği tepkileri desteklemeli ve bölge ülkeleri ile bu müşterek politikalar oluşturmalıdır. Etkili Arap yazarlara ulaşarak, onlardan konu hakkında kamuoyu oluşturmalarını istemelidir. Sadece Türkiye'nin değil, Türk dünyasından diğer ülkelerin de Türkmenlerin haklarına sahip çıktığını

gösterecek şekilde, Türk Cumhuriyetleri nezdinde girişimlerde bulunmalıdır. Bu ülkelerin de konu ile ilgili hassasiyetlerini dünya kamuoyuna yansıtmasını sağlamalıdır. Bu kapsamda, Avrupa'daki Türk derneklerini harekete geçirmelidir. Türkiye, Irak Türkmen Cephesi (ITC)'ni komşu ülkeler ile siyasi temaslara yönlendirmeli ve bu temaslara için Türk Dışişleri Bakanlığı öncülük rolü üstlenmelidir. Irak'ta bölünme ve federasyon tezine karşı olan gruplar, aşiretler ve Geçici Yönetimde görevli şahıslarla temaslarda bulunarak, çeşitli vesileler ile Türkiye'ye davet edilmeli ve desteklenmelidir. Türkiye, Ovaköy sınır kapısının; Irak tarafında muhatabın Bağdat yönetiminin olması, yasal dayanağı olmayan paraların alınmasının önlenmesi ve kapı bağlantısının güneydeki Türkmen yerleşim bölgelerinden geçmesi şartıyla açılmasını öngörmelidir. Gelişen durumlara bağlı olarak yapılacak değerlendirmeyi müteakip, diğer ülkelerdeki KDP ve KYB irtibat bürolarının büyükelçiliklerimiz tarafından muhatap alınmaması da siyasal açıdan Türkiye'nin yapabilecekleri arasında yer almaktadır.

Güvenlik alanında alınması gereken tedbirleri PKK ile mücadele stratejisi belirlemektedir. Bu hususta yapılabilecekler dış ve iç etmenlerden oluşmaktadır. Dış etmenler deyince iki başrol oyuncusu ön plana çıkmaktadır; ABD ve İran.

ABD'nin, PKK konusunda bir çıkmazda olduğu söylenebilir. PKK, ABD'nin (ve İsrail'in) işine yarayabilecek bir karttır. Çünkü PKK, tıpkı Barzani ve Talabani gibi, ayakta kalabilmek için ABD'nin işine yaraması gerektiğini bilmektedir. Öcalan'ın Türkiye'ye teslim edilmesi açıkça gösterdi ki Batı dünyası PKK'yı tasfiye etmiştir. Ancak Irak Savaşı dengeleri değiştirmiş ve Türkiye'nin bu konudaki pasifliği de eklenince PKK yeniden canlanmak için ABD'nin gözüne girmenin yollarını aramaktadır. Sadece Türkiye'de değil, PKK kendisine nerede görev verilirse orada savaşmaya hazırdır. Yeter ki ABD ona ihtiyaç duysun. Bu ülke İran da olabilir, Suriye de. PKK hazır kıta beklemektedir. Bu nedenle İran'a karşı bir operasyonda yararlı olabilecek bir kartı ABD gözden çıkarmak istememektedir. Irak'ta Kürtlerin ABD'ye vermiş

olduğu destek ortadadır. Böyle bir ortamda PKK'ya karşı savaşıacak bir ABD'nin Kürt çıkarlarına zarar verdiği propagandası yapılmaya başlanacaktır. Tüm Kürtler üzerinde pan-Kürtçü bir politika izleyen Barzani, PKK'nın yok edilmesine izin vermesi halinde Türkiye Kürtleri üzerinde nüfuz kuramayacağını düşünmektedir. Uzun dönemde onun da PKK'nın yok oluşunu görmek istediği bir sır değildir. Özellikle Türkiye'yi ayrı bir Kürt devletinin önünde en önemli engel olarak gören Barzani ve Talabani, Türkiye'yi durdurmak için neredeyse tek aracın PKK olduğu konusunda da şüphe duymamaktadırlar. Bu durumda Irak'ta bağımsız bir Kürt devletinin garantisi olarak PKK'nın varlığı ve Türkiye'nin meşgul edilmesi ön plana çıkmaktadır. Bu şartlar altında ABD'nin ikilemi Türkler ve Iraklı Kürtler arasında gidip gelmektedir denilebilir. Irak'ta şartlar kötüleştikçe Kürtlere olan bağımlılık bir tür şantaja da dönüşebilir. Amerika'nın Kürt politikası Türkiye ile olan ilişkiler nedeniyle zayıflamış görünmektedir. Henüz kopma noktasına yaklaşmış değildir, ancak şartlar geceden sabaha değişebilmektedir. PKK konusunda ABD, Türkiye'ye yaklaştıkça bir şeyler yapmak zorunda kalmaktadır. Bu "bir şeyler" ise ABD'ni Irak Kürtleri karşısında zor durumda bırakmaktadır. Önemli olan ise İran'ın PKK konusunda manevra alanı neredeyse sınırsız iken, ABD'nin hareket edebileceği alanın çok dar olmasıdır.⁴

PKK ile mücadele stratejisinde yer alan iç etmenlere gelindiğinde ise farklı bir tablo ile karşı karşıya kalmaktayız. Bölgede faaliyetlerine halen devam eden PKK terör örgütünün dağıtılması için, KDP ve KYB'ye her türlü baskı yapılarak, KDP ve KYB'nin PKK'yı Türkiye'ye karşı koz olarak kullanmaları önlenmelidir. Aksi takdirde sınır ötesi harekâtlara devam edileceği mesajı verilmeli, bölgede halen tam olarak sağlanamayan istikrar ortamından istifade etmeye çalışan PKK'ya karşı bu kapsamda birkaç sınırötesi operasyon icra edilerek Türkiye'nin bu konuda kararlı olduğu ve "Demokles'in Kılıcı" gibi PKK sorununun da Kuzey Irak'taki Kürtlerin başının

⁴ Sedat Laçiner. "İran, ABD ve PKK". Usak Stratejik Gündem. 6 Mayıs 2006. 12 Mart 2007. <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=301&type=3>.

üzerinde durmaya devam edeceği, bölgedeki Kürtlere ve ABD'ne hissettirilmelidir.

Ayrıca Türkiye'de PKK ile mücadelede bütün uygulamaların tek elden kontrolü, sonuçlarının izlenmesi ve değerlendirilerek düzeltici önlemlerin alınabilmesi için acilen güçlü bir psikolojik savunma örgütü kurulmalıdır. Bu yapı İçişleri Bakanlığı bünyesinde veya ayrı bir Devlet Bakanlığı şeklinde teşkilatlanmalıdır. Bu her iki hareket tarzı yarar ve sakıncaları ile değerlendirilerek birine karar verilmelidir. Teşkilatın çekirdeği, içerisinde sosyologlar, psikologlar, eğitimciler, güvenlik uzmanları (asker, polis), tarım, hayvancılık ve sanayi uzmanları, dini uzmanlar, psikolojik harp uzmanları, bilgisayar uzmanları ve benzeri diğer uzmanlık alanlarında ihtiyaç duyulan personel bulunan her daldan bilim adamlarından oluşmalıdır.⁵

Kuzey Irak'a yönelik olarak alınması gereken tedbirlerin sonuncusunu sosyo-ekonomik tedbirler oluşturmaktadır. Bu anlamda Irak'ın kuzeyinde hâlihazır yapıda üç ayrı gelir kaynağından bahsetmek mümkündür. Bunlar Habur Sınır Kapısından elde edilen gelirler, petrol gelirleri ve yasa dışı gelirler ile yardımlardır. Bölgenin en önemli gelir sağlayan sınırları Türkiye iledir. Türkiye ile yapılan ticaretten Iraklı Kürt grupların yılda 1 milyar doların üzerinde bir gelir sağladığı tahmin edilmektedir. Habur gümrük kapısı bölgedeki Kürtler için önemli bir gelir kaynağıdır. Bu gümrük kapısı, bölge liderlerinin Türkiye menfaatine uygun hareket etmeleri için, bir araç olarak kullanılmalıdır. Çünkü elde edilen gelirin önemli bir kısmını Barzani ve taraftarları almaktadır. Yapılan çeşitli girişimlere rağmen bu gelirin adil dağılımı sağlanamamıştır. Bunun anlamı, buradan Türkmenlere de pay verecek bir sistemin kurulmasıdır.

Petrol konusunda hazırlanan "Irak Petrol Yasası" Irak kabinesi tarafından kabul edilmiş ve parlamento'nun onayına sunulmuştur.⁶ Bu düzenlemeyle petrol gelirlerinin dağıtımı 18 bölge arasında nüfusa göre

⁵ Bilgiç, **Yönetim...**, ss. 133-134.

⁶ Sabah Gazetesi, "Irak kabinesi petrol yasa tasarısını kabul etti". Sabah. 26 Şubat 2007. 14 Mart 2007. <http://www.sabah.com.tr/2007/02/26/dun97.html>.

yapılacak,⁷ ayrıca çıkarılan petrolün %17'si de petrolün çıkarıldığı bölgeye bırakılacaktır.⁸ Burada dikkat edilmesi gereken husus, Türk şirketlerinin de bu petrol pastasından pay almasının sağlanması olduğudur. Yasadışı gelirler arasında kaçakçılık (özellikle kaçak sigara ticareti), uyuşturucu ticareti ve haraç en önemli olanlarıdır.⁹

Irak'ın yeniden yapılanmasında Türkiye'nin masanın dışında bırakılacağı ve "tezkere olayı" nedeniyle cezalandırılacağı sıklıkla iddia edilmiştir. ABD'nin Türk firmalarına Irak Pazar'ında yer vermeyeceği ileri sürülmüştür. Şu ana kadarki belirtiler, bunun doğru olmadığını göstermiştir. Buna rağmen, ABD ilerleyen dönemlerde Türk şirketlerine karşı bir tutum içine girer ise bu durum ABD'nin Orta Doğu'da dengeleri iyi okuyamadığına işaret eder. Çünkü ABD'nin Irak pazarını ve kendisini tanıyan, Irak'ta uzun yıllar kalacak yatırımcılara ve ortaklara ihtiyacı bulunmaktadır. Ayrıca bölge dillerini ve kültürünü bilen Türk girişimcilerini Irak'tan uzak tutabilmek oldukça zordur. Türk sanayicilerinin Irak pazarı açıldıktan sonra Türkiye'den yapılacak satışlarda önemli bir artışı kaçınılmaz görmeleri, buna işaret etmektedir.¹⁰

Ekonomik önlemler arasında belki de en önemli olanı Türkiye'nin bölgeye bakan yüzünün ekonomik anlamda bir çekim merkezi olabilmesidir. Diğer bir deyişle, Türkiye'nin Irak'a yakın bölgelerinin ciddi bir ekonomik güç merkezi haline getirilmesi gerekmektedir. Bazı riskleri beraberinde getirirse de, sınırın Türkiye tarafının ekonomik güç bakımından güçlü olması, güneydeki her türlü maksatlı gelişmenin Türkiye açısından sonuçsuz kalmasına hizmet edecektir. Türkiye şu ana kadar tüm Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni kalkındırma yolunu seçmiş ise de bölgede genel olarak istediği atılımı yapamamıştır. Seçici ve bilinçli olunamamıştır. Söz gelimi, yatırım teşviklerinin ve diğer desteklemelerin Gaziantep, Adıyaman,

⁷ Sabah Gazetesi, "Irak petrol yasasında Kürtlerin istediği oldu". *Sabah*. 26 Şubat 2007. 14 Mart 2007. <http://www.sabah.com.tr/2007/02/26/dun112.html>.

⁸ Serpil Yılmaz., "Kuzey Irak'ın taşı toprağı petrol". *Milliyet* 08 Nisan 2007. 09 Nisan 2007. <http://www.milliyet.com.tr/2007/04/08/guncel/agun.html>.

⁹ Kıvanç Galip ÖNER, **Irak'la Bütünleşmeye Doğru**, Avrasya Dosyası, Cilt 6, Sayı 3, 2000, ss. 155–157.

¹⁰ Burak Mavi, **Gıdacılar Yeni Rejimi Bekliyor**, Aktüel Para, 13–19 Nisan 2003, s. 18–19.

Kahramanmaraş, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Hakkâri, Şırnak, Van gibi iller arasında bir ya da bir kaçına verilmesi çok daha etkili sonuçlar doğurabilirdi. Bölgede bu şehirlerden bir ikisi Irak ve Suriye'ye dönük her türlü ekonomik-politik hareketler için üs olarak seçilebilirdi. Bu sayede politik, ekonomik ve güvenlik mülahazaları uyumlu hale getirilebilirdi. Bununla birlikte bölgedeki iller ihracata dönük olarak yapılandırılabilir ve Ankara'dan gerekli yönlendirme sağlanabilirse Güneydoğu Anadolu Bölgesi Irak ve Suriye için bir alışveriş merkezi haline getirilebilir. Türkiye, bu konuda gerekli iradeyi şu ana kadar ortaya koyabilmiş değildir. Buna karşın son dönemde Suriye, almış olduğu önlemlerle, Türk işadamlarını Suriye'nin kuzey bölgelerine, özellikle de Halep'e çekmeyi başarmıştır. Suriye, Türk işadamlarına burada yatırım yapmaları halinde yedi yıla varan vergi muafiyeti, ucuz elektrik ve gümrüksüz hammadde girişi gibi imkânlar sunmaktadır. Bu teşvik ve destek sayesinde Gaziantep'te yatırım yapmak, Halep'te yatırımdan daha zor bir hale gelmiştir. Bu örneğe rağmen Türkiye'nin ekonomik kapasitesi Suriye ile kıyaslanamayacak derecede kuvvetli olduğu için, Türkiye'nin bu yöndeki çabasının başarı şansı daha da yüksektir.¹¹

Kültürel anlamda, Türkiye, bölgeyi sadece geçici bir süre için askeri arka bahçesi olarak değil, Irak'ın egemenliğini kurmasından sonra da, sosyo-kültürel etki alanı olarak algılamalıdır. Bölge, dil açısından Türkiye'de konuşulan dillere oldukça yakındır. Türkçe ve Kürtçe'nin bölgede konuşulan lehçeleri Türkiye'nin bölgeye dil açısından nüfuzunu kolaylaştırmaktadır. Özellikle televizyon ve radyo yayıncılığı alanında bölgeye ağırlığını koyacak bir Türkiye'nin, bölgede önemli bir kültürel çekim merkezi olacağı açıktır. Bunun için resmi ve özel kanalların teşvik edilmesi; bölgenin BBC, CNN gibi yabancı haber kaynaklarından kurtulmasını sağlayabilir. TRT ve diğer kanallardan bölgeye Arapça, Farsça ve Kürtçe yayınlar yapılması önemliyse de sadece Türkçe yayınların gücünün ve yoğunluğunun artırılması dahi çok büyük değişikliklere yol açabilecektir. Şu anda Irak'ta uydu yoluyla izlenebilenler arasında en popüler kanallar Türk kanallarıdır ve Türk filmleri

¹¹ Özdağ, Laçiner ve Erkmen, *Irak...*,s. 248.

ve eğlence programlarının diğer ülke yayınlarına göre daha fazla rağbet gördüğü anlaşılmaktadır. Bu durumda yayınların izlenebilirliğinin artırılması hem Türkçe'nin bölgede güçlenmesini sağlayacak, hem de bölge ülkeleri arasındaki toplumsal bağlar kuvvetlenecektir. Aynı maksatla Türkiye'den gidecek sanatçıların bölgede konser düzenlemelerinden, bölgenin yerel televizyonlarına program aktarımına kadar her yolun denenmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.¹²

Sonuç olarak, Türkiye tarihi ve kültürel bağlarla bağlı olduğu bölgede her açıdan etkin bir rol almak durumundadır. Ancak şu aşamada böyle bir uygulamaya tek başına gitme şansı bulunmamaktadır. Bu maksatla bölgeye artık yerleşmiş bulunan ABD ile "menfaat ortaklığı" şeklinde bir ilişki ile bölgede var olmak kaçınılmaz olmuştur.

¹² Özdağ, Laçiner ve Erkmen, **Irak...**,s.250.